

„MESTEREK ÖRÖKSÉGE”

A MŰVÉSZI IGÉNYŰ KÉZMŰVES
SZAKMÁK KUTATÁSÁNAK
ÉS OKTATÁSÁNAK KÉRDÉSEI
EGYKOR ÉS NAPJAINKBAN

A 2023. évi Hauszmann-konferencia előadásai

HAUSZMANN
ALAPÍTVÁNY

BUDAPEST, 2024

Köszöntő

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Szeretettel köszöntöm önöket a Hauszmann Alapítvány „Mesterek öröksége – a művészi igényű kézműves szakmák kutatásának és oktatásának kérdései egykor és napjainkban” címet viselő konferencián.

Már a téma is tiszteletre méltó és nemes, s ezért sem szeretnék szakértőjeként tetszelegni, különösen azért nem, mert nem vagyok az. Megnyugtathatom azonban Önöket, a mai nap folyamán számos valódi szakértő értékes és érdekes gondolatait hallgathatják meg, s ezeket én magam is nagy érdeklődéssel várom.

Joggal merülhet fel a kérdés Önökben, ha nem is szakértő, miért mond köszöntőt éppen a Magyar Képzőművészeti Egyetem képviselője ezen a konferencián? A kérdés jogos, ezért erre is igyekszem választ adni a következő néhány percben, elsőként egy furcsa műhelytitokba beavatva önöket. Az nyilván nem titok Önök előtt, hogy a felsőoktatási intézményekkel szemben jó ideje általános és jogos elvárás, hogy minél nagyobb számban és mértékben építsenek kapcsolatot piaci vállalatokkal az innováció, a duális képzések, a startup-ökoszisztéma keretében, s hogy az egyetemi szellemi alkotásokat, az ezekre épülő szolgáltatásokat ilyen együttműködések keretében hasznosítsák az intézmények. Sok diszciplína esetében ez kézenfekvő és egyszerűen kiaknázható. Az egyetemre kívülről érkezőként számomra majdnem triviális volt, hogy e célok és elvárt eredményeik a képzőművészet tárgykörében a Képzőművészeti Egyetemen is könnyen értelmezhetők. Hiszen a műalkotások körülvesznek, részei mindennapjainknak, elég csak az épületekre fel-feltekintve sétálni az utcán, megfigyelni a köztereinken álló szobrainkat, gyönyörködni a diplomok vagy épp minisztériumok díszes rózsablakaiban – ezek mind-mind értékes műalkotások, s jó esetben „szükségesek az életünkhöz”, azaz a kínálat és a kereslet könnyen illeszthető.

Szerkesztő:

Jánovszki Tamás

Felelős kiadó:

Vassné Bojta Amina főigazgató

A kiadvány a Hauszmann Alapítvány szellemi tulajdona.
A szabad felhasználás esetein kívül a jogtulajdonos engedélye nélkül
tilos a kiadvány többszörözése,
terjesztése vagy más módon történő felhasználása.

Nyomdai munkák: HTS-ART Kft.

Felelős vezető: Halász Iván

ISBN 978-615-82300-3-2

www.hauszmannalapitvany.hu

Nos, igen, azaz nem. A műhelytitok valójában az, hogy az egyetemen folytatott vitáink tárgya leggyakrabban ez: hasznosítható-e, hasznosítandó-e, s ha igen, hogyan hasznosulhat legjobban a képzőművészet? Ennek megértéséhez érdemes rögtön a diskurzus elején erős distinkcióval élni az autonóm művészetek és az alkalmazott művészetek témakörei tekintetében.

Kortárs képzőművészeink döntő többsége, azok legalábbis, akik a Képzőművészeti Egyetemről kerülnek ki és maradnak a pályán, autonóm művésznek tekinthetők. Nagyjából csupán restaurátoraink és látványtervezőink azok, akik megrendelésre dolgoznak, ők azok, akik a művészi szabadságot, a művészetüket megrendelői igények szolgálatába állítják. Az autonóm/alkalmazott megkülönböztetés semmiképp sem mérlegelése vagy értékelése egyik vagy másik képzőművészeti ágának, csupán megállapítása annak, hogy kezdetben komolyan tévedtem: nem minden esetben oly triviális a Képzőn keletkező számos érték hasznosítása, a szó klasszikus értelmében legalábbis. S mindez egyben magyarázat arra a felismerésre is, hogy a klasszikus művészeti ágakban keletkező, mondjuk úgy, „alkalmazott művészeti műtárgyaink” jelentős része nem kortárs művészek alkotása, s legalábbis ez a fajta hasznosítás az elmúlt néhány évtizedben nem volt fókuszban hazánkban, s az imént említett képzeletbeli sétánk során is leginkább ezért szemlélhetjük régi korok és mesterek alkotásait.

Fontos reveláció volt számunkra, hogy az egyetem fenntartásában működő Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium, a Kisképző, s az ott folyó magas színvonalú képzések mennyivel közelebb állnak a hagyományokhoz abban a tekintetben, ahogyan a műalkotások gyakorlati hasznosulása és hasznosíthatósága nagyobb arányban maradt a fókuszban. Azzal együtt, hogy a Képzőművészeti Egyetem más művészeti felsőoktatási intézményekkel szemben például hagyományosan és tudatosan vállaltan elsősorban az autonóm művészeti képzés otthona, mi is érzékeljük, egyre több jel utal arra, egyre nagyobbak mutatkozik az az igény, hogy a vizuális élmény és a használhatóság, a szépség és a hasznosíthatóság közelebb kerüljön egymáshoz. Ez – ahogy a suta sétálás példával is igyekeztem illusztrálni – semmiképp sem újdonság, sokkal inkább újrafelfedezendő téma, amelynek valójában sok évszázados hagyománya van, s amellyel már csak ezért is érdemesnek tűnik alaposan foglalkozni.

Ezért is örülünk nagyon, hogy a Hauszmann Alapítvány is felismerte a Kisképző értékeit, s a „*szépmíves mesterségek*” komplex oktatási, kutatási

és dokumentációs céljai megvalósítása érdekében idén szoros együttműködésbe kezdtünk. Az együttműködés keretében a Hauszmann anyagi és szakmai támogatásával a Kisképző pedagógusai és szakoktatói, az ott ápolt hosszú évtizedes, egyes szakmák esetén másfél évszázados tapasztalatok és oktatási gyakorlatok alapján szépmíves szakképzéseket indítottak. A képzéseknek köszönhetően reményeink szerint hosszú idő után újra szerezhettek oklevelet magas presztízsű hagyományos szakmákban, fa- és bútór-, fém-, festő, szobrász és üveg szépmíves mesteremberek, bevezetendő az alapítvány hosszú távú képzési programját.

Ki kell emelni, hogy ez a kezdeményezés nemcsak hiánypótló, de olyan történelmi lehetőség, amelyet az utolsó pillanatok egyikében kezdeményezett a Hauszmann Alapítvány, hiszen sok szakmában már csupán néhány olyan szakember él és dolgozik, aki egyáltalán képes a tudás hiteles átadására. Az első évfolyam jelentkezőszáma azt mutatja, hogy e képzésekre bősséggel van igény, és majdnem teljesen biztosak vagyunk abban, hogy az oklevelet szerzők tudására ugyanígy nagy igény mutatkozik majd a munkaerőpiacon is.

Biztosak vagyunk abban is, hogy a Hauszmann Alapítvány, a Magyar Képzőművészeti Egyetem és a Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium mellett egyre több más személy, intézményi és piaci szereplő is eltökélt abban, elkötelezett amellett, hogy a hagyományok ápolásán nyugvó, nagyevű elődök munkájára építő képzések során és keretében tudást adhasson át, s ezzel hasznos és értékes tudással felvértezett művész szakembereket adjon Magyarországnak számára, akik itthon és külföldön is érdemben járulhatnak hozzá a művészetek lehető legtöbbféle módon történő hasznosulásához.

Nagyon köszönöm a figyelmüket! Tartalmas előadásokat, hasznos és hasznosítható gondolatokat kívánok Önöknek a mai napra!

DÓCZI GERGELY

kancellár, Magyar Képzőművészeti Egyetem

Ladies and Gentlemen,

Welcome to Hauszmann Foundation's conference: *"Heritage of masters – Artistic Questions of research and education of handicraft professions of demand then and today"*.

The subject itself is respectable and noble, therefore I do not wish to pretend to be an expert, especially because I'm not. However, I can assure you that during this day you can listen to valuable and interesting thoughts of many real experts, that I look forward to with great interest too.

You may ask, if he is not an expert, why is the Representative of the Hungarian University of Fine Arts giving a welcome speech at this conference? The question is legitimate, therefore I'll try to answer it in the next minutes, starting with a strange 'trade secret'. It is obviously no secret that for a long time now higher education is expected to build relationships in the largest number and extent possible with market companies through innovation, dual educational courses and, start-up ecosystem in order to utilize intellectual properties of the universities and various services bound with them. In most educational discipline this is obvious and easy to develop. As a newcomer, it was almost trivial for me that these goals and their expected results can also be easily interpreted in the field of fine arts at the Hungarian University of Fine Arts, thus works of art surround us, they are part of our everyday lives, it is just enough to alook at our buildings while walking down the streets, observing our statues in our public squares, admiring the in ornate rose windows of churches or ministry buildings. All of these are valuable artworks and at best "necessary for our lives", i.e. supply and demand are easy to match.

In a way yes, but no. The 'trade secret' is that the subject of our debates at the university is most often as follows: can this be utilized, should it be utilized, and if so, how can fine art be utilized in the best way? To understand this, it is worth making a strong distinction right at the beginning of the discourse regards the topics of autonomous arts and applied arts.

The vast majority of our contemporary artists, at least those who graduate from the University of Fine Arts and stay on track can be considered as autonomous artists. Roughly it's is only our restorers and visual designers who 'work for the market orders, they are the ones, who put artistic freedom and their art at the service of their clients' needs. That autonomous/applied

distinction is not to be taken as consideration or evaluation of any or other forms of fine art, merely stating that my initial approach had been wrong: it is not always so trivial to exploit the values generated by our university, at least in the classical sense. This also explains why are most of classical artworks in - so to speak - "applied art" are not the work of contemporary artists, or at least this kind of utilization of applied art has not been in focus in Hungary in the past few decades, and this is why works of ancient times and masters can be seen during our imaginary walks.

It was an important revelation for us that our Secondary School of Visual Arts and the high-quality education courses conducted there are much closer to tradition in the way of practical usefulness of works of art remained in focus to a greater extent. Even if the Hungarian University of Fine Arts in contrast with other higher education art institutions traditionally and consciously have their primarily focus on autonomous art, we also perceive, that there are more and more signs of bigger and bigger needs to bring visual experience and usability, beauty and usefulness closer together. This is by no means new, but rather a topic to be rediscovered, which in fact has centuries-old tradition, and it seems to worth thoroughly addressed for this reason alone.

And all this is why we are very pleased that the Hauszmann Foundation has also recognized the values of our Secondary School of Visual Arts, andwe started a close cooperation this year for the realization of the complex education, research and documentation goals of 'fine craft arts'. Within the framework of this cooperation, with Hauszmann's financial and professional support, the teachers and trainers of the Art School with long-groomed experience, fine arts vocational training courses were launched. Thanks to these courses we hope that after a long time many will earn their diploma of high prestige again in traditional professions, wood and furniture, metal, painter, sculptor and glass craftsman, as an introduction of the Foundation's long-term training program.

It should be pointed out that this initiative not only fills a gap, but also is a historic opportunity initiated by the Hauszmann Foundation in at the last moments, since in some art forms, there are only a few professionals living and working who are capable of authentic knowledge transmission. The number of applicants for the first year shows that there is great demand of these courses, and we are almost absolutely sure that the knowledge for the graduates is also demanded on the labour market.

We are also sure that besides the Hauszmann Foundation, the Hungarian University of Fine Arts and the Secondary High School of Visual Arts, an increasing number of other persons, institutional and market players are also determined and committed to transfer knowledge within the framework of education based on the work of renowned predecessors to provide artistic professionals armed with useful and valuable knowledge, who can make a meaningful contribution to the arts both in Hungary and abroad in as many ways as possible.

Thank you very much for your attention! I wish you meaningful presentations and useful thoughts for today.

GERGELY DÓCZI

Chancellor, Hungarian University of Fine Arts

ÚJRAINDÍTOTTUK
A SZÉPMÍVES SZAKMÁK
HAZAI OKTATÁSÁT

VASSNÉ BOJTA AMINA

Újraindítottuk a szépmíves szakmák hazai oktatását

Bevezetés

Egy évvel ezelőtt, 2022 novemberében a „*Hauszmann Alajos öröksége – hagyományörzés és modernitás*” című konferencián az értékes szakmai prezentációk mellett a Hauszmann Alapítvány kuratóriumi elnökeitől a legfontosabb terveinkről és célkitűzéseinkről is hallhattak egy átfogó előadást.

Az azóta eltelt egy esztendő során az alapítvány munkatársainak és együttműködő partnereinknek köszönhetően több területen is jelentős eredményeket könyvelhettünk el. Mielőtt azonban az eredményekről esne szó, érdemes visszatekinteni oda, ahonnan indultunk.

A Hauszmann Alapítvány létrehozásáról 2020 szeptemberében az Országgyűlés rendelkezett. Az alapítvány feladata Hauszmann Alajos életművének, építészeti és kulturális hagyatékának fenntartása és gondozása, egységes gyűjteménnyé rendezése, a Hauszmann Emlékház létrehozása, valamint a hagyományos szépmíves mesterségek komplex oktatási, kutatási dokumentációs tudásközpontjának és élményközpontjának létrehozása.

Alapítványunk kötelékében számos kiváló szakember dolgozik, a feladat nagysága ugyanakkor arra vezetett minket, hogy folyamatosan keressük azokat az együttműködési lehetőségeket, amelyek segíthetik céljaink elérését. Az elmúlt évben több szakmai szervezettel is sikeres együttműködési megállapodást hoztunk tető alá.

Oktatási programunk megvalósításában szorosan együtt dolgozunk a Magyar Képzőművészeti Egyetemmel és annak gyakorlóiskolájával, a Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Kollégiummal (Kisképző). Együttműködési megállapodást kötöttünk a Kőfaragó és Műkőkészítő Vállalkozók Országos Ipartestületével, és stratégiai partnerként műkö-

dünk együtt a Budavári Palotanegyed újjáépítését a Nemzeti Hauszmann Program keretében végző Várkapitánysággal is.

A közös munkát a szervezet gyakorlatban szerzett tapasztalatai is ösztönözték. A Budavári Palotanegyed rekonstrukciója során a Várkapitányság számára nagy kihívást jelentett azoknak a hazai mestereknek a felkutatása, akik képesek az eredeti anyagok felhasználásával és a korabeli technikák alkalmazásával újraalkotni az egykori lenyűgöző épületeket és azok belső tereit.

A szépmíves mesterségekben jártas hazai szakemberek hiányát érzelve a Várkapitánysággal karöltve úgy döntöttünk, hogy magunk gondoskodunk a szépmíves szakmák utánpótlás-neveléséről, és a Hauszmann Alapítványt egy olyan szellemi és gyakorlati tudásközponttá tesszük, ahol lehetőség nyílik arra, hogy a kihalófélben lévő mesterségek jelenkori művelői személyesen adhassák át tudásukat a következő generációnak.

2022 második felében a Képzőművészeti Egyetemen és a Kisképzővel együttműködve fogtunk bele képzési programunk megvalósításába. Elkészítettük az oktatni kívánt szépmíves szakmák kerettanterveit és programkövetelményeit, majd akkreditáltattuk a szobrász, az üveg-, a festő és a fém-, valamint a fa- és bútorszépmíves szakmákat, amelyek így 2023 tavaszán a hivatalos szakmai képzési jegyzékbe is bekerültek.

Az oktatási anyag összeállításában nagy segítségünkre volt a Kisképző gazdag archívuma, az iskola műtárgy- és rajzgyűjteménye, illetve azok a dokumentációk, amelyek a 100-150 évvel ezelőtti szépmíves képzési módszereket is megőrizték. Mindezt természetesen a mai igényekhez igazodva kellett újra gondolnunk, amikor a képzési tematikát kialakítottuk.

2023 szeptemberében újabb mérföldkőhöz értünk, amikor 77 év után a Kisképzőben újraindítottuk a szépmíves szakmák államilag is elismert oktatását. A háromszoros túljelentkezéssel induló kétfordulós felvételi eljárás után, ahol a jelentkezők szakmai kompetenciáit, rajz- és a manuális készségeit, valamint motivációit is felmértük, négy szakirányon 34 tehetséges hallgató kezdte meg tanulmányait a Hauszmann Alapítvány támogatásával.

Diákjaink között van saját műhellyel rendelkező, OKJ-s végzettségű fiatal vállalkozó és diplomás mérnök is. Van frissen érettségizett fiatal és a 40-es éveiben járó, a tanulásra és a fejlődésre nyitott szakember. A kétéves ingyenes oktatási program célja olyan szakmai tudással rendelkező szakemberek képzése, akik a magyarországi történelmi épületek, várak, kastélyok felújításának szobrászati, festészeti, üveg- és fémmegmunkálási feladatait

tudják majd elvégezni. A képzés során az elméleti alapok mellett nagy hangsúly fektetünk az anyagismeretre, az anyaghasználatra, illetve a Hauszmann korabeli módszerekre és technikákra.

A tanuláshoz, a szellemi és technikai fejlődéshez igyekeztünk minden szükséges feltételt megteremteni, és a csapatépítő kirándulásoktól a műhelylátogatásokon át iskolán kívüli programokat is szervezünk hallgatóinknak, amelyek során igyekszünk a diákoknak megmutatni azt is, hogy hogyan hasznosul majd az a tudás, amelyet itt szerezhetnek.

Igyekszünk segíteni diákjainkat a későbbi elhelyezkedésben is. A Hauszmann Alapítvánnyal partnerségben álló Várkapitányság rekonstrukciós munkálataihoz biztosan kellene a szakemberek, de az országszerte zajló vár- és kastélyfelújításokhoz, illetve a műemléki városrészek rehabilitációjához is folyamatosan szükség van képzett munkaerőre. Legtehetségesebb diákjaink reményeink szerint a Budavári Palotanegyed, a Citadella vagy a visegrádi vár történelmi épületeinek megújításán is dolgozhatnak majd.

A Hauszmann Alapítvány tevékenységei között kiemelt helyet foglal el a könyvkiadás. Olyan kötetek gondozását és kiadását támogatjuk, melyek lehetőséget biztosítanak arra, hogy a nagyközönséggel is megismertessük Hauszmann Alajos örökségét, valamint a magyar építészeti kultúra értékeit.

2022-ben két kötet jelent meg az alapítvány gondozásában. Szakmai együttműködő partnerként vettünk részt Hauszmann Alajos Naplójának újbóli megjelentetésében, amely a zseniális építész emlékiratainak második, új tartalmi elemekkel és illusztrációkkal bővített változata.

Szintén a Hauszmann Alapítvány kiadásában látott napvilágot Gulyás Gábor *Szent István király intelmei – Régen és most* című könyve, amelyben a szöveg először olvasható egymás mellett három nyelven – magyarul, angolul és latinul. A könyv bemutatja a Hauszmann által tervezett és eredeti formájában újjáépített Szent István-teremhez kapcsolódó állandó kiállítást, valamint Havadtőy Sámuel képzőművész ugyanitt található installációját is.

2023-ban alapítványunk négy újabb kiadvánnyal jelentkezett.

A Budavári Palotanegyed története című díszes kötet egy izgalmas időutazásra hívja az olvasót a Budavári Palota alapításától kezdve egészen napjainkig. A Budavári Királyi Palota sorsa összefonódott a nemzet sorsával. A kötet végigvezeti az olvasót az építkezések és rombolások, illetve az újrakezdések hullámzó évszázadain, a békeévek kultúrateremtő és a háborúk gerincroppantó korszakain át egészen a városrész napjainkban látható újjászületéséig.

2023-ban jelent meg a Szent István-termet bemutató angol nyelvű kötetünk (*Saint Stephen's Hall – An Encounter with History*). Az eredeti formájában újraalkotott Szent István-terem megnyitása a Budavári Palota megújításának fontos mérföldköve volt. A kiadvány e nagyszerű ékszerdoboz múltjának és újjáépítésének történetébe kalauzolja az olvasókat, hozzájárulva a hauszmanni örökség határokön kívül történő népszerűsítéséhez.

A Testőrök és paripák – A Csikós udvar története című kiadványunk a Budavári Palotanegyed díszes udvarának történetét mutatja be. A 20. század rombolásai után az udvar a Nemzeti Hauszmann Program keretében épült újjá. A kiadvány tisztelgés az egykori alkotók előtt és köszönet mindazoknak, akik magas színvonalon végezték el a megújítás munkáját.

Negyedik kötetünk (*Tanulmánykötet a Hauszmann Alapítvány 2022. évi tudományos konferenciáján elhangzott előadások anyagából*), amelyet a mai rendezvényünkön át is adunk Önöknek, a tavalyi konferenciánk előadásából készült tanulmányokat tartalmazza.

Végül néhány gondolat az alapítvány hosszú távú terveiről, melyek között a legfontosabb a Szentendre külterületén, csodálatos természeti környezetben elhelyezkedő Annavölgyi Oktatási Központ létrehozása.

Az egykori Hauszmann-birtok, mely évtizedekig pusztulásra volt ítélve, 2021-ben került a Hauszmann Alapítvány tulajdonába. Felelős tulajdonosként azonnal hozzáláttunk a terület részletes felméréséhez, elvégeztük a legsürgetőbb baleset-mentesítési munkálatokat, a szakemberek pedig feltárták az egykori Hauszmann-villa alapjait is.

Az annavölgyi fejlesztés keretében az eredeti tervek alapján építjük újjá a Hauszmann-villát, amelyben egy emlékházat alakítunk ki. Az emlékházban kap helyet egy Hauszmann Alajos életművének, építészeti és kulturális hagyatékának bemutatását, kutatását és gondozását szolgáló tudományos műhely, valamint egy életmű-kiállítás.

Az annavölgyi terület ad majd otthont a Hauszmann Alapítvány oktatási központjának, ahol a jövő szépmíves mestereit képezzük. A főépület a tantermeknek, irodáknak, könyvtárnak, rajztárnak és a gyakorlati oktatást segítő műhelyeknek biztosít majd elhelyezést, és tervezzük egy bentlakást biztosító kollégiumi szárnyat is azoknak a hazai és határon túli hallgatóknak, akik szociális helyzetük miatt bentlakásos elhelyezést igényelnének.

Jelenleg az emlékház és az oktatási központ terveinek véglegesítésén dolgozunk, és folyamatban van a tehetséges hallgatók tanulását támo-

gató ösztöndíjrendszerünk kidolgozása is, melyek részleteiről reményeink szerint következő konferenciánkon már további részleteket is megoszthatunk Önökkel.

Összefoglaló

A 2020 szeptemberében létrehozott Hauszmann Alapítvány célja a máig meghatározó építész, Hauszmann Alajos (1847–1926) életművének, építészeti és kulturális hagyatékának megőrzése és gondozása, valamint a Hauszmann Emlékház létrehozása és a hagyományos szépmíves mesterségek oktatásának támogatása.

Az alapítvány sikeres együttműködést alakított ki több szakmai szervezetel, köztük a Magyar Képzőművészeti Egyetemmel és annak gyakorlóiskolájával, a Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Kollégiummal (Kisképző), valamint a Budavári Palotanegyed újjáépítését a Nemzeti Hauszmann Program keretében végző Várkapitánysággal.

A Hauszmann Alapítvány célja, hogy olyan szellemi és gyakorlati tudásközponttá váljon, ahol a kihalófélben lévő mesterségek művelői tudásukat átadhatják a következő generációknak. Az alapítvány 2023 szeptemberében újabb mérföldkőhöz érkezett, amikor 77 év után a Kisképzőben újraindította a szépmíves szakmák államilag elismert oktatását. A háromszoros túljelentkezéssel induló felvételi eljárás után 34 tehetséges hallgató kezdte meg tanulmányait.

Az alapítvány tevékenysége kiterjed a könyvkiadásra is, támogatva olyan kötetek gondozását, amelyek Hauszmann Alajos életművét és építészeti örökségét mutatják be. 2023-ban négy új kiadvány jelent meg.

A Hauszmann Alapítvány hosszú távú tervei közül kiemelkedik a Szentendre külterületén, csodálatos természeti környezetben elhelyezkedő Annavölgyi Oktatási Központ létrehozása. A fejlesztés része az egykori Hauszmann-villa újjászületése, amelyben a hauszmanni életművet összefoglaló emlékházat alakítanak ki. Az annavölgyi terület ad majd otthont az alapítvány oktatási központjának is, ahol a jövő szépmíves mestereit képzik majd a még élő kézműves hagyományok hosszú távú megőrzése érdekében.

Summary

Amina Vassné Bojta, the director of the Hauszmann Foundation, presented the activities and achievements of the foundation at a conference entitled ‘The Legacy of Masters – Issues in Researching and Educating Artistic Craftsmanship, Past and Present’.

The goal of the Hauszmann Foundation, established in September 2020, is to preserve and cultivate the legacy of the influential architect Alajos Hauszmann (1847–1926), as well as to establish the Hauszmann Memorial House and support the education of traditional fine arts and crafts.

The foundation has established successful cooperation with numerous professional organizations, including the Hungarian University of Fine Arts and its practice school, the Secondary School of Visual Arts Budapest, as well as with the Várkapitányság (Castle Headquarters) organization, responsible for the reconstruction of the Buda Castle Palace District as part of the National Hauszmann Program.

The aim of the Hauszmann Foundation is to become a centre of intellectual and practical knowledge where practitioners of endangered crafts can pass on their expertise to future generations. In September 2023, the foundation reached yet another milestone when, after 77 years, it reestablished state-recognized education in fine arts and crafts at the Secondary School of Visual Arts Budapest. Following an admission process which was oversubscribed threefold, 34 gifted students began their studies.

The foundation’s activities also extend to book publishing, supporting the editing of volumes that showcase the work and architectural legacy of Alajos Hauszmann. In 2023, four new publications were released.

One of the prominent long-term plans of the Hauszmann Foundation is the to establish the Annavölgy Educational Centre located in a stunning natural environment on the outskirts of Szentendre. As part of the development, the former Hauszmann Villa will be revitalized to create a memorial house summarizing the legacy of Hauszmann and showcasing his life’s work. The Annavölgy area will also host the foundation’s educational centre, where future masters of fine arts will receive training to ensure the long-term preservation of living craft traditions.

MESTERSÉGGKUTATÁS.
AZ IPARMŰVÉSZETI MÚZEUM
KUTATÁSI PROJEKTJE

KATONA JÚLIA

**Mesterségkutatás.
Az Iparművészeti Múzeum kutatási projektje**

Bevezetés

A 2022 novemberében megrendezett, *Hauszmann Alajos öröksége – hagyományörzés és modernitás* című konferencián a *Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény*, a többek között a *Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola* (1886–1945) muzeális tárgyi anyagát őrző iskolai gyűjtemény perspektívájából közelítettem a történeti mesterségek témájához. *Az Építési és műipari ágak a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola (1886–1945) képzési rendszerében* című előadás és a konferenciakötetben megjelent azonos című tanulmány¹ tematikája a 2023-ban tartott konferencia-előadás előzményeként is tekinthető, hiszen a historizmus és a szecesszió stílusfogalmival jelölt, 1870-es és 1920-as évek közötti időszak iparosmesterségeinek áttekintését is nyújtotta. Az Iparrajziskola 1880–1881-es és 1910–1911-es évkönyveinek vizsgálata azt mutatta, hogy a két dátum közötti időszakban az iparosmesterségek jelentős differenciálódása és gazdagodása zajlott le. Míg az 1880–1881-es évkönyv szerint „...14 iparosmesterség segédei és tanoncai jártak az iskolába (ácsok, aranyozók, asztalosok, bádogosok, építészeti rajzoló, kárpitosok, kőfaragók, kőművesek, lakatosok, mázoló, mintarajzoló, szobafestők, szobrászok és üvegesek²)”, addig az „...1910–1911-es évkönyvben az összesítések szerint már 32 (!) építési iparhoz kapcsolódó mesterség, foglalkozás szerepel [...]: ácsok, aranyozók, asztalosok, bádogosok, bronzművesek, bútorasztalosok,

1 Katona 2023.

2 Vidéky 1881.

címfestők, csillárkészítők, építészek, építészeti rajzoló, erezők, esztergályosok, faszobrászok, festők, fényezők, iparművészek, kovácsok, kőfaragók, kőművesek, lakatosok, mázoló, mintasztalosok, mozaikfestők, műlakatosok, műszaki rajzoló, műüvegezők, rajzoló, szobafestők, szobrászok, üvegfestők, üvegmaratók és üvegtechnikusok.”³

A 2022-es konferencia óta eltelt egy évben továbbra is folytatódott a főváros jelentős középületeinek felújítása és rekonstrukciója, valamint ezzel összefüggésben elindult a *Hauszmann Alapítvány* szépműves szakmai képzése a Kisképzőn szobrász, festő, fém és üveg szakirányon 2023 szeptemberében. Ugyanebben az időszakban az *Iparművészeti Múzeum* is elindította a tematikájában ezekkel a folyamatokkal harmonizáló új tudományos kutatási programját *Mesterségkutatás. Műipari és építőipari mesterségek az 1870-es és 1920-as évek közötti időszakban* címmel. A 2023-as, „Mesterek öröksége” – a művészi igényű kézműves szakmák kutatásának és oktatásának kérdései egykor és napjainkban című konferencián a múzeum részéről a tárgyalt korszak történeti mesterségeit és iparosfoglalkozásait középpontba állító tudományos kutatás főbb irányairól tartottam meg előadásomat.

Az Iparművészeti Múzeum *Mesterségkutatás. Műipari és építőipari mesterségek az 1870-es és 1920-as évek közötti időszakban* elnevezésű kutatási projektje a historizmus és szecesszió stílusfogalmaival jelzett időszak iparosfoglalkozásaira, mesterségeire fókuszál. A kutatás elsődleges célja az iparosfoglalkozások iparágankénti bontásban történő listázása, számbavétele, megnevezésük terminológiai tisztázása, továbbá az egyes mesterségek munkafolyamatainak leírása, a vállalkozások hierarchiáján belüli szerepük meghatározása. A kutatás látóköre kiterjed továbbá az adott iparágak legkiemelkedőbb, elsővonalbeli képviselőinek és érdekképviseleti szervezeteinek bemutatására.

Az Iparművészeti Múzeum szakmai közössége több okból is fontosnak és aktuálisnak tartja, ezért kiemelt projektként kezeli a történeti mesterségekre és iparosfoglalkozásokra fókuszáló kutatás vezetését és a kutatási eredmények megismertetését. A budapesti múzeum a londoni (Victoria and Albert Museum, 1857), bécsi (Museum für angewandte Kunst, 1864) és berlini (Kunstgewerbemuseum, 1868) társintézményeket követően a negyedik legkorábbi alapítású, iparművészeti profilú gyűjtemény (1872). Főépü-

letét, a Lechner Ödön (1845–1914) és Pártos Gyula (1845–1916) által tervezett Üllői úti palotát, a magyar szecessziós építészet legkiemelkedőbb, emblematikus alkotását 1896-ban nyitotta meg a nagyközönség számára I. Ferenc József, a millenniumi ünnepségsorozat keretében. A főépület a tervezett rekonstrukciós munkálatok miatt 2017-ben került bezárásra, és azóta is zárva tart. Az épületfelújítás közeljövőben remélt és várható megkezdése is a kutatási projekt egyik mozgatórugója, hiszen az épület egykori kivitelezésén olyan iparosok dolgoztak, akiknek szakmai tudása mára már feledésbe merült, így a leendő felújításhoz ezeket a kapcsolódó szaktudásokat is rekonstruálnunk kell. Ez utóbbihoz járul hozzá a Mesterségkutatás-projekt. Időkerét tekintve az első kutatási fázisában kifejezetten a 19. század végi – 20. század eleji idősakra fókuszálunk. Az 1870-es és 1920-as évek közötti időkeretet pedig tovább szűkítjük azzal, hogy elsősorban a fővárosi műhely és ipartestületek kerülnek a kutatás látóterébe (1. ábra).

1. ábra | Szelényi Gyula: Csoportkép Gera Lajos asztalosműhelyében, 1905 k. FSZEK Budapest Gyűjtemény

3 Ágotai 1911.

A projekt célja és kutatási kimenetei

A kutatás célját a gyakorlati szempontok előtérbe helyezésével az alábbi kérdés megválaszolásával fogalmaztuk meg: miként járulhat hozzá az Iparművészeti Múzeum mint múzeum és kutatóhely a tárgyalt korszak épületeinek és a hozzájuk kapcsolódó tárgyi örökségnek a megőrzéséhez, védelméhez, restaurálásához és rekonstrukciójához? Az intézmény mint az iparművészeti örökség első számú hazai őrzője, valamint a muzeológusok és restaurátorok tudományos munkájának köszönhetően a tárgyakhoz kapcsolódó, elmúlt 150 évben felhalmozódott szaktudás letéteményese, a tárgyalt korszak történeti mesterségeinek, iparosfoglalkozásainak listázását, beleértve az egyes mesterségek elnevezésének tisztázását, terminológiai kérdések megválaszolását, valamint azok részletes leírását tűzte ki célul. A mesterségek leírása előre specifikált szempontok szerint történik, melynek eredményeként egy mesterségkatasztert kívánunk létrehozni. Ennek kutatási kimenetét, az elérhetőség, a gyakorlati használhatóság és hasznosulás szempontjait tekintetbe véve, egy nyilvánosan elérhető adatbázis formájában tervezzük.

A téma természetéből adódóan a Mesterségkutatás-projekt egy több tudományterületet érintő, interdiszciplináris program, hiszen a szűk értelemben vett művészettörténet és azon belül is az iparművészet-történet keretein jóval túlmutat. Az építészettörténet mellett érinti a műszaki és technikatörténet, valamint a történet- és néprajztudomány olyan részterületeit, mint az ipartörténet és iparoktatás-történet. Ezért is volt kézenfekvő a nyitás a történet- és néprajztudomány felé, ahol már több évtizede folynak „mesterségkutatások”. Így a tapasztalatcsere szándékával vettük fel a kapcsolatot a történész és néprajzos mesterségkutatókkal már rögtön a projekt elején.

Ugyanakkor a Mesterségkutatás-projektet szándékaink szerint nem szeretnénk egy zárt, szűk értelemben vett száraz, történeti kutatásnak tekinteni. A tudományos kutatás és eredményeinek publikálása mellett kiemelten fontosnak tartjuk a gyakorlati hasznosulást. Ezért szeretnénk nyitni az érintett területek felé, úgymint a kulturális örökségvédelem (ezen belül is célzottan az épített kulturális örökség területe), a fővárosi középületek rekonstrukciójában és helyreállításában részt vevő restaurátorok köre, továbbá a még ma is élő mesterségek képviselői és szakmai szervezetei, valamint a mesterségképzésben érdekelt szervezetek és intézmények felé (Hauszmann Alapítvány, Kisképző).

A 2023 tavaszán indult kutatási projekt keretében évente ismétlődően az alábbi szakmai eseményeket tervezzük: a kutatási eredmények bemutatására egy tudományos konferenciát az őszi időszakban, két kerekasztal-beszélgetést az őszi és tavaszi időszakban a kapcsolódó szakmák képviselői közötti párbeszéd aktivizálására, továbbá 2024–2025-ben két-két, külső helyszínen megrendezett tablókiállítást a nagyközönség számára. A kerekasztal-beszélgetések rendezésével és a tablókiállítások szervezésével a kutatást szeretnénk élővé, aktívvá tenni, egyúttal mozgósítani és a kutatásba bevonni a még ma is élő, az egykori mesterségbeli gyakorlatot és tudást őrző szakembereket.

A kutatócsoport

A célok megvalósításához az Iparművészeti Múzeumon belül az érintett gyűjtemények kollégáinak bevonásával önálló belső kutatócsoportot hoztunk létre. A kutatótevékenységet végző muzeológusok mellett aktív szerepet játszanak a gyakorlati szempontok érvényesítése miatt a restaurátor kollégák, akik a munkafolyamatok technikai részének és az anyaghasználatnak a rekonstruálásában fontos szerepet játszanak. A kutatócsoport megalakulásával egyúttal az iparági bontásban meghatározott kutatási részterületek felelőseit is kijelöltük. Ennek értelmében az agyagipar a Kerámia- és Üveggyűjteményhez, a faipar a Bútorgyűjteményhez, a fémipar és a gépipar az Ötvösgyűjteményhez, az iparfestészet a kutatási projektvezetőhöz és a Kerámia- és Üveggyűjteményhez, a könyvkötészet és a sokszorosító ipar pedig az Adattárhoz és a Könyvtárhoz tartozik. A projektbe több területen, így például az építőipar területén is szeretnénk külsős kutatókat bevonni, ilyen formában is kiterjeszteni és teljesebbé tenni a kutatást.

Az első év eredményei

Az első évben a projekt összetételének és felépítésének kidolgozása zajlott. A célok meghatározásán és a kutatócsoport megalapításán túl elsőként a társtudományok korábbi és jelenleg folyó „mesterségkutatásait” és azok eredményeit tekintettük át. A történet- és néprajztudomány területén kiemelkedő jelentőségű a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottsága Kézművesipar-történeti Munkabizottságának több mint fél évszázados, 1972-ben indult tudományos kutatási projektje, amely

a magyarországi kézművesipar történetét dolgozta fel történeti és etnográfiai szempontból.⁴ A nemzetközi és hazai konferenciákat tanulmánykötetek kísérték, melyek összesített tartalomjegyzékét az 1972 és 1999 közötti időszakra nézve Szulovszky János állította össze.⁵

A következő lépés annak feltérképezése volt, hogy az Iparművészeti Múzeum muzeológus és restaurátor kollégái mely iparági területekkel foglalkoztak eddigi kutatásaik és muzeológiai munkájuk során. Ez két irányba indította el a kutatást: (1) egyfelől az eddig már érintett és kutatott iparágak fókuszba emelésével az egyes kutatási részterületek prioritizálása is körvonalazódott; (2) másfelől rávilágított arra, hogy a 19. század végi – 20. század eleji időszak iparának, kézművesiparának szerkezete, iparági struktúrája milyen korspecifikus jellemzőket mutatott, egyúttal ráirányította a figyelmet a terminológiai kérdések tisztázására mind az egyes iparágak, mind az iparosfoglalkozások, mesterségek tekintetében.

Az iparági részutatási felelősök gyűjteményi és kutatói szinten történő kijelölését követően az eddigi kutatásaink során látóköreinkbe került iparosfoglalkozásokat és mesterségeket listáztuk a műipar és az építőipar vonatkozásában. Itt ismételtelen előkerültek a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola egy évvel ezelőtt áttekintett értesítői az 1880/1881-es és az 1910/1911-es tanévekből, melyekből az építőiparhoz kapcsolódó mesterségeket lehet listázni, és ahol azt figyelhettük meg, hogy az egyes mesterségeken belül jelentős specializáció zajlott le. Míg a 19. században 14, addig az 1910-es évek elején 38 foglalkozást rögzítettek az iparrajziskolai évkönyvekben.⁶ A kutatást tovább folytatva a gyűjteményi területek bevonásával, közel 100 műipari és építőipari iparosfoglalkozást tudtunk beazonosítani a tárgyalt időszakból. A kutatás első fázisában fókuszba kerülő iparágak közül az agyagipar területén a fazekas, kályhás, keramikus, korongos, porcelánsztergályos és porcelánfestő, az építőiparon belül az ács, épületsegéd, kőfaragó és kőműves, a faipar területén a bognár, bútorasztalos, eszter-

gályos, épületasztalos, kádár, kárpitós és kocsigyártó, a fémiparon belül az aranyműves, bádogos, bronzműves, csillárkészítő, ékszerész, építőlakatos, ezüstműves, kovács, lemezelő, műlakatos, műötös, órás, ötvös, rézműves, rézőntő, sodronyszedő, sodronyszövő, szerkovács, vasesztergályos, vasöntő és vésnök, a gépiparon belül az elektrotechnikus, géplakatos, mintaasztalos, műszerész és puskaműves foglalkozásokat listáztuk. Külön vizsgáltuk az iparfestészet területét, egy olyan iparágat, amely kifejezetten a tárgyalt fél évszázados időszakban létező és virágzó iparosmesterségek gyűjtőneve volt. Az iparfestészetbe tartoztak a hordozófelülettől függetlenül alkalmazott festészet különféle mesterségei. Ezért sorolható ide a falfestészet, a kerámia- és porcelántárgyak festései és az üvegfestészet különféle ágai is. Az iparfestészeti foglalkozások közé tartozott az aranyozó, címfestő, címerfestő, díszletfestő, edényfestő, erező, fényező, mázoló, mozaikfestő, műüveges, szobafestő, üvegfestő, üvegmarató, üvegtechnikus. A szintén vizsgált könyvkötészetben belül a betűszedő és könyvkötő foglalkozásokat, a mintázó mesterségek közül pedig az építőiparban alkalmazott díszítőszobrász, szobrász, gipszöntő és -faragó foglalkozásokat emeltük ki. A mesterségek listázása egy olyan részprojekt, amely magában foglalja a terminológiai kérdések tisztázását.

Kutatási részterületek

A kutatás első szakaszában az egyes fázisok tematikáját határoztuk meg. Három tematikát és azok sorrendjét vizsgáltuk. Az első fázisban (I.) a *műipari műhelyekre*, azon belül is elsőként az eddig jól ismert és kutatott reprezentatív műhelyekre és vállalkozásokra, a másodikban (II.) az *iparosképzés* korabeli intézményeire, struktúrájára és a különféle profilú iskolákban oktatott tananyagra és forrásokra, a harmadikban pedig (III.) az *érdekképviseleti szervezetekre*, az ipartestületekre fókuszálunk. Mindhárom kutatási fázis és tematika a saját fókuszának megfelelően járul hozzá az egyes mesterségek leírásához és az azokról alkotott kép gazdagításához.

A foglalkozások számbavételén, a *mesterségkataszter* létrehozásán túl a projekt kiemelt célja az egyes mesterségek részletes leírása. Ennek iparágankénti és foglalkozásonkénti leírásához elkészítettük az egyes mesterségek leírási specifikációját, egy táblázatos formába öntött mesterségleírási sablont, amelyben a fent említett három fő kutatási terület tematikájához rendeljük az egyes információ- és adatcsoportokat. A mesterségleírási sablonban

4 Iparmúzeum (iparmuzeum.hu)

5 Szulovszky 2001.
Az elektronikus dokumentum letöltésének dátuma: 2024. február 1. Microsoft Word - VEAB_kiadvanyok_tartmutato (iparmuzeum.hu)

6 Katona 2023.

a terminológiai kérdések tisztázásához a mesterség megnevezésénél szerepel annak mai megfelelője, névváltozatai, valamint a jellemző szakmaparó-sítások. Külön kérdéskörként szerepel itt a műipar és a díszmű kifejezések pontosítása. A foglalkozások leírásánál, amely az egyik fő tartalmi elemet képezi, szeretnénk rekonstruálni és leírni a munkafolyamatokat, a gyártási vagy előállítási folyamatban egymáshoz kapcsolódó iparostevékenységeket, helyüket a teljes munkafolyamatban, valamint a szerszám- és anyaghasználatot. További célunk, hogy rekonstruáljuk a mesterségek technológiai jellemzőit, és azt, hogy milyen szabadalmi újítások kapcsolódtak az egyes iparágakhoz. Milyen mintadarabokat, sablonokat, mintakönyveket és mintalapokat használtak az iparosok? Milyen típusú iskolákban sajátították el első-, közép- és felsőfokon a szaktudást?

2023. november 30-án rendeztük meg a Mesterségkutatás első, nyitókonferenciáját az Országgyűlési Múzeummal együttműködésben az Országház Tandor Ottó termében *Mesterségkutatás. Műipari és építőipari mesterségek az 1870-es és 1920-as évek közötti időszakban* címmel. A három szekcióból álló szakmai eseményen az első szekciót a társtudományok mesterségkutatásainak, a második szekciót az építőipari, a harmadikat pedig a műipari mesterségeknek szenteltük. Az Iparművészeti Múzeum kutatási projektjének céljait és aktualitását bemutató előadást követően *dr. Cseh Fruzsina* mutatta be a magyar kézművesipar-történet kutatását, az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottság koncepcióját és eredményeit 1972-től napjainkig, *dr. Rozsnyai József* pedig az Országház Tisza Kálmán-programját prezentálta. Az építőipari szekcióban *dr. Sisa József* Marhenke Vilmos országházbeli díszítőszobrászati tevékenységét, *Hutvágner Zsófia* pedig a Kauser kőfaragó-dinasztia felépítését, kapcsolatait és Kauser Jakab

2. ábra |
Ismeretlen fényképész:
Rákóczi tér 11. és/vagy 10.
Kauser Jakab
kőfaragómester 1865 és 1894 között
álló lakóházának és kőfaragóműhe-
lyének udvara. 19. sz. második fele /
FSZEK Budapest Gyűjtemény

3. ábra |
Weinwurm Antal: A budai Királyi
Palota Szent István-teremének Györgyi
Géza tervezte berendezése, ideiglenesen
felállítva Thék Endre gyárában,
1900 / Iparművészeti Múzeum, Adattár

4. ábra | Erdélyi Mór: Jungfer Gyula Berzsényi utcai lakatosműterme a budai Királyi Palota
készülő kapurácsával, 1899 / Iparművészeti Múzeum, Adattár

kőfaragóműhelyét mutatta be (2. ábra). Zárásként *Nógrádi-Kerekes Margit* Róth Miksa országházbeli üvegablakairól mesélt. A harmadik, műipari szekcióban Thék Endre bútorgyáráról *dr. Lovay Zsuzsanna* (3. ábra), Jungfer Gyula Berzsényi utcai műhelyéről *dr. Pandur Ildikó* (4., 5. ábra), Gottermayer Nándor könyvkötészetének fejlődéséről *Darabos*

5. ábra | Jungfer Gyula lakatosműhelye: A Parlament rácsos főkapujának részlete, 1900 körül / Iparművészeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény

Edit DLA (6. ábra), a budapesti Rétay és Benedek Műipari Intézetről pedig *dr. Terdik Szilveszter* beszélt. A konferencia előadásai nem terjedtek ki a korabeli magyar műipar összes ismert, első vonalbeli képviselőjének tevékenységére, műhelyére, vállalkozására. A 2024-es év őszére tervezett következő Mesterségkutatás-konferencia tematikája egészíti majd ki folytatólagosan az előző év előadásait, majd a két konferencia anyagát egy közös tanulmánykötetben kívánjuk megjelentetni.

A nyitókonferencia célja a kutatási projekt és a szakmai előadások prezentálásán túl a mesterségkutatáshoz kapcsolódó társtudományok és társterületek, így a történet- és néprajztudomány, a restaurátorszakma, az oktatási szegmens és a szakmákat még ma is gyakorló mesteremberek, érdekképviselők összekapcsolása a történeti kutatással, egyúttal egy olyan közvetlen párbeszéd kialakítása, amely a projektet terveink szerint a kezdetektől fogva végigkíséri.

Irodalom

- Ágotai Lajos (szerk.) (1911.) *A székesfővárosi községi Iparrajziskola értesítője az 1910–1911. iskolaévről.* Budapest Székesfőváros Házinyomdája. Budapest.
- Katona Júlia (2023.) Építési és műipari ágak a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola (1886–1945) képzési rendszerében. In: *Hauszmann Alajos öröksége. Hagyományörzés és modernitás. A 2022. évi Hauszmann-konferencia előadásai.* Hauszmann Alapítvány. Budapest. 115–130.
- Szulovszky János (szerk.) (2001.) *Az MTA VEAB Kézművesipartörténeti Munkabizottsága publikációinak tartalommutatója.* 1972–1999. Budapest–Veszprém.
- Vidéky János (szerk.) (1881.) *A Fővárosi községi összes iparrajziskolák rövid vázlatos tudóstíványa az 1880-81-iki tanév végén.* Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság. Budapest.

Összefoglaló

Az Iparművészeti Múzeum 2023 első felében *Mesterségkutatás. Műipari és építőipari mesterségek az 1870-es és 1920-as évek közötti időszakban* címmel kutatási projektet indított, melynek során a historizmus és szecesszió stílusfogalmaival jelzett időszak iparosfoglalkozásaira, mesterségeire fókuszál.

6. ábra | Gottermayer Nándor Könyvkötői Műintézetének cég hirdető kártyaterve, 1900 körül / Iparművészeti Múzeum, Adattár

A kutatás elsődleges célja az iparosfoglalkozások iparágankénti bontásban történő listázása, számbavétele, megnevezésük terminológiai tisztázása, továbbá az egyes mesterségek munkafolyamatainak leírása, a vállalkozások hierarchiáján belüli szerepük meghatározása. A kutatás látóköre kiterjed továbbá az adott iparágak legkiemelkedőbb, első vonalbeli képviselőinek és érdekképviselői szervezeteinek bemutatására. Az előadás a kutatási projekt főbb csomópontjait és a vizsgálat alá vett mesterséget tekinti át. Ezek mellett az első kutatási év eredményeiről, valamint a 2023. november 30-án az Országház Tandor Ottó termében az Országgyűlési Múzeummal együttműködésben megrendezett: *Mesterségkutatás. Műipari és építőipari mesterségek az 1870-es és 1920-as évek közötti időszakban* című nyitókonferenciáról is esett szó.

Summary

In the first half 2023, the Museum of Applied Arts has launched a research project titled Research on Traditional Crafts – Crafts related to Industry and Building Industry in the period between the 1870s and 1920s. The project focuses on the traditional crafts and industrial occupations of the period defined by the style notions of Historicism and Art Nouveau. The primary goal of the research is to list and enumerate crafts and industrial occupations broken down by industry, to clarify their names in terms of terminology, to describe the workflows of each trade, and to determine their role within the hierarchy of enterprises. The scope of the research also covers the presentation of the most outstanding, frontline representatives and advocacy organizations of the industries. In addition, the results of the first year, and the thematics of the opening symposium of the research project have been presented. The symposium took place on 30th of November 30, 2023 in the Tandor Ottó Hall of the Parliament in cooperation with the Parliament Museum. In the framework of the conference titled Research on Traditional Crafts. of Crafts related to Industry and Building Industry in the period between the 1870s and 1920s. Workshops of Industry and Building Industry, the speakers focused on the fields of stone carving, decorative sculpture, furniture making, wrought iron craftsmanship and locksmithing, and among others, book binding.

KÜLÖNLEGES ÉPÍTÉSZETI IGÉNYEK FELSŐFOKÚ MŰVÉSZETI OKTATÁSI INTÉZMÉNYEKBEN

ERHARDT GÁBOR

Különleges építészeti igények felsőfokú művészeti oktatási intézményekben

Bevezetés

Az oktatási környezet kívánatos kialakításával, közvetlen vagy közvetett pszichológiai hatásaival meglepően kevés könyv, tanulmány foglalkozik, különösen magyar nyelven. Ezek fókuszában is jellemzően az általános iskolák, legfeljebb a középiskolák vannak, az egyetemi, felsőfokú – különösen művészeti – oktatás épületei alig¹. Magyarországon a nyolcvanas évek oktatásszervezési kísérletei óta² leginkább ad hoc folyamatokra bíztuk iskolaépítésetünket: az építészek által diktált formalizmus és a hatóságok, jogszabályok által (többé-kevésbé) meghatározott funkció szerencsés vagy kevésbé szerencsés egybevágása határozta meg a végeredményt, iskolaépületeink funkcionális megfelelőségét, azaz a bennük folyó tanulási folyamatok hatékonyságát. A minimális magyar szakirodalomban megfogalmazódó alaptézisek szerint az iskolai környezetnek alapvetően ingerekben gazdagnak kell lennie, egyszerre kell az otthonosság és a városias(!) karakter összetettségét magában hordoznia.³ Az elméletek szintjén az oktatási terek flexibilitása és a közösségi terek differenciáltsága kívánatos, illetve az iskolaépületek térrendszerének „olvashatósága”, átláthatósága.⁴ Ebből nagyon kevés valósult meg az utóbbi évtizedekben hazánkban.

1 Tamáska (szerk.) 2017

2 Jeney 1971. 9–11.

3 Réti (szerk.) 2011. 22–24.

4 Keszei 2013.

A nemzetközi gyakorlatban azonban már jóval színesebb a kép. Bár esztétikájában, külső megjelenésében ott is szinte kizárólagosan a modernizmus letisztult vagy inkább lecsupaszított formavilága az uralkodó, a belső terekben nagyon sok gondolat, rosszabb esetben geszterű ötlet fogalmazódik meg. A korábban jellemző, kötött, cellasoros térkonceptió szinte teljesen feloldódott, a maximális flexibilitásra törekvés jellemző az alaprajzokra.

A tudásátadás színtere ma már nem kizárólagosan az osztályterem, és módja nem kizárólagosan a frontális, hierarchikus oktatás.⁵ Az oktatás tereiről alkotott képünk – az oktatás, tanulás pszichológiájának kutatási eredményei alapján – rohamosan alakul át, az áttörés azonban még bizonyára hátravan: a digitalizáció és a mesterséges intelligencia oktatásra gyakorolt hatása ma még aligha felmérhető, különösen a felsőfokú művészeti oktatás területén.

Az oktatás tereinek formálása: rövid iskolatörténet

Az oktatás és az építészeti terek között szoros kapcsolat alakult ki az emberiség történetének folyamán. A modern oktatás bölcsőjét az ókori görögöknél találjuk, szóhasználatunkban is őrizzük ezt a hagyományt. Platón az Akadémosz félisten templomát körülvevő parkban gyűjtötte maga köré tanítványait, akiknek sétálgatás közben magyarázott, vitatkozott velük. Az ókori görögök oktatásra használt terei olyan nyílt terek, kertek, agorák voltak, amelyeket nem külön a tanításnak dedikáltak, hanem a város mindennapjainak szerves részét képezték.

A Kr. e. 5. századtól a Római Birodalomban megjelenő „ludusokban” a tanítók egyszerű berendezésű, kis helyiségekben működtek. Ezek lehettek fabódék, de sokszor csak a közterületből, utcából elkerített helyet jelentettek, ahol a gyermekek írást, olvasást, számolást tanultak. A Kr. e. 3. század környékén kiszélesedett az iskolarendszer, a hatalmasra duzzadó Római Birodalom működtetéséhez egyre több hivatalnokra volt szükség, így elterjedtek a jogi iskolák, ahol a hét szabad művészettel is megismerkedhettek, azaz általános műveltséget kaptak a tanulók.

A középkorban évszázadokon át a kolostorokban zajlott az oktatás, az oktatási tevékenységeknek külön termek és tanulói helyiségek adtak otthont, amelyek egy központi udvar, a templom déli oldalához tapasztott kerengő köré szerveződtek. A könyvtárak, tantermek, másolóműhelyek és előadótermek mellett ebédlő, konyha és hálóterem alkotta a kolostorokat, hiszen ezek bentlakásos intézményként működtek.

Európa első elitképző intézményét, az „aacheni palotaiskolát” (schola palatina) Nagy Károly (I. Károly) frank uralkodó alapította Aachen központtal az egész birodalomra kiterjedő intézményesített oktatás, az arisztokrácia nevelése céljából. Ezt tekinthetjük a 11. században kialakuló egyetemek előképeinek. Itt nem a kötetlen beszélgetés volt a tanítás módszere, meghatározott tananyagot sajátítottak el a hallgatók csoportos órák és frontális oktatás keretében. Jogot, orvostudományt és teológiát tanultak a hét szabad művészet mellett.

A 13. században az egyháztól valamelyest független iskola a polgárság megerősödése nyomán született meg. Bologna, Párizs, Oxford vagy Cambridge olyan önrendelkező egységek voltak, ahol már jelen volt a mai értelemben vett osztály-tanóra típusú oktatási rendszer. Az általában a település központjában elhelyezkedő impozáns, a tudás és a humanizmus diadalát zengő épületeket specifikusan az oktatás céljára hozták létre. A kolostorokhoz hasonlóan téri minőségek széles skáláját vonultatják fel, a görög agora hagyományához visszatérve, illetve a kolostor kerengőjének megfelelő elemek megnyitásával a város egy átjárható komplexumává válik az egyetemi kampusz.⁶

Hazánkban az 1868-as, Eötvös József-féle közoktatási törvénytől a II. világháborúig számos iskolaépítési akció zajlott.⁷ Herczegh Zsigmond és Baumgarten Sándor minisztériumi építészek 1897–1908 között mintegy 260 intézmény terveit készítették el. Számptalan, ma már városképi jelentőségű épületet találhatunk a kezdetben historizáló, majd a lechneri szecesszió jegyében született tervek között. Alaprajzi struktúrájukban a Kárpát-medencében a barokk kor óta jellemző középületípus alaprajzi filozófiáját követték. Az oldalfolyosós, cellasoros kialakítás minimális rugalmassággal bírt,

6 Pukánszky–Németh 1996. <https://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/> (utolsó letöltés: 2024. február 1.)

7 Dénes 2022. 42.

5 Alexa–Rabb–Schreck 2020.

legfeljebb az egymáshoz kapcsolódó termék méreteiben lehetett különbség, de azt is nagyban meghatározta a fix ablaknyílások távolsága. Az iskolákat tanárközpontú terek alkották, ahol a bútorzat kötöttsége jellemzően egyirányú használatot tesz lehetővé, az oktató az egész osztályra kiterjedő együttes munkát végez. Ugyanakkor a legapróbb részletekre kiterjedő igényes művészi díszítettségük máig kötődést vált ki használóikból.⁸

A kézműves művészeti képzés területén két 19–20. századi intézményt mindenképpen szükséges megemlíteni: az Arts and Crafts mozgalmat, illetve a Bauhaus-iskolát.

Az Arts and Crafts vezetői szerint a művészeti alkotás romlott állapota az iparosodásnak a nyugati társadalomra gyakorolt negatív hatásából ered. Ezért a művészi életet az ipari korszak előtti művészeti és kézműves módszerek újjáélesztésével lehet megreformálni. Ashbee, Lethaby és Morris kézművesek, fémművesek, kőfaragók és ácsok csoportjait képzelték el, akik együtt dolgoztak egy középkori modellt követve, elszakadva a viktoriánus kor gépesített módszereitől. A részletekre való odafigyelés az Arts and Crafts mozgalomban alapvető fontosságú volt, amely „a teljes műalkotás” megteremtésére törekedett.⁹ Ennek építészeti kerete, helyszíne nem volt meghatározó, azonban megépült épületeikben hangsúlyosan manifesztálódott.

A Bauhaus-iskola egészen más irányt követett, három egymást követő helyszínen működött az első világháború utáni Németországban. Az első Bauhaust Walter Gropius építész alapította 1919-ben Weimarban, és egy olyan épületben működött, amely korábban Henri van de Velde Művészeti és Kézműves Iskolájának adott otthont. A középkori céh mintájára a Bauhaus művészeket és mesterembereket fogott össze, akik együtt gondolkodtak a jövő új épületéről, amely az építészetet, a szobrászatot és a festészetet egységbe tudja foglalni. A tantervben a falfestészet, szobrászat, színház, tánc és zene szerepelt, ami asztalos-, üvegfestő-, fazekas-, fém-, szövő-, színpadi, falfestő- és építészeti műhelyekkel egészült ki. Az 1923-as Bauhaus-kiállítás egy családi házat mutatott be, amelyet teljes egészében diákjaik építettek és rendeztek be.

1926-ban az iskola átköltözött Dessaubába, egy Gropius által tervezett új épületegyüttesbe. Ez az épület jól illusztrálta a modernista építészet alapelveit pillérváz tartószerkezetével, szalagablakokkal. Alaprajzában egyszerre volt jelen az oldal- és a középfolyosós kialakítás. Ekkor a mesterek új generációja olyan bútorokat, tipográfiát, grafikát, fotográfiát, szövést, világítótesteket és háztartási tárgyakat készített, amelyeket a „Bauhaus-stílus” képviselőiként tekintünk ma már. Résztvevői szerint a Bauhaus nem egy stílus, egy intézmény vagy akár egy tanulmányi program volt, sokkal inkább egy eszme, amely a progresszivitásról, a művészet és a technika egymásra találásáról szólt, a művészet kísérletezve és csinálva tanulásáról.¹⁰

A II. világháborút követő évtizedekben, azaz a szocializmus időszakában Magyarországon az oktatás központi politikai, ideológiai irányítás alá került. A negyvenes évek végén berendezkedő államhatalmi rendszer eleinte a „szoc-reál” felfogásban kezdi építeni nagy egyetemi fejlesztéseit. Ez a stílus arány- és szimbólumrendszerével visszanyúl az európai tudás bölcsőjéhez, kötelező érvénye azonban Sztálin halálával véget ér. A hatvanas évektől a hiánygazdaság által meghatározott modernizmus, az iparosítás filozófiája veszi át a szerepet és hoz létre hatalmas – jelentés- és identitásdeficités – épületállományt, amely napjainkra mind fizikailag, mind esztétikailag jelentős avuláson ment keresztül. A századforduló oldal-folyosós cellasora középfolyosós, minimálisan differenciálódó (kétoldali) cellasorrá alakul. A repetitív térstruktúra a kulcsín lebutításával kivétel a homlokzatra is. A szocialista blokkon belül elvéve, azon kívül valamivel több példát találunk az oktatási épületek megújításának alaprajzi és téri kísérleteire, amelyek gazdagabb téri kínálatot próbálnak adni.¹¹

Napjainkban annak ellenére, hogy számos technológialapú módszert emeltek be az oktatás menetébe, továbbra is a több évszázados hagyományos térszervezési rendszer a jellemző. Elmaradt a rohamosan fejlődő technológia, a tanításmódszertani kutatások és az épített környezet összehangolása.

8 Sanda 2021.

9 Zipf 2004. http://architecture-history.org/schools/ARTS_AND_CRAFTS.html (utolsó letöltés: 2024. február 1.)

10 Gamard 2004. Bauhaus, <http://architecture-history.org/schools/BAUHAUS.html> (utolsó letöltés: 2024. február 1.)

11 Makovecz 1998. 4–10.

Az oktatási terek környezetpszichológiája

Már a kétezres évek elején kimutatták, hogy a fizikai környezet dizájnya és a környezetet használó egyének és csoportok viselkedése között összefüggés, bizonyos esetekben akár ok-okozati kapcsolat is lehet.¹² A környezet olyan lehetőségeket, korlátokat és ingereket biztosít, amelyek befolyásolják az egyének viselkedését, tapasztalatait és fejlődését. A személy-környezet tranzakciókkal kapcsolatos egyik fontos fogalom a személy-környezet illeszkedés. Ha a személy és környezete között jó az illeszkedés, az olyan pozitív eredményekhez vezethet, mint az elégedettség, a jóllét és az optimális működés. Ezzel szemben a rossz illeszkedés stresszt, elégedetlenséget és a környezeti követelményekkel való megküzdés nehézségeit eredményezheti.

A környezetpszichológia az oktatási terekre a térhasználói szükségletek és a környezet által biztosított feltételek vonatkozásában tekint, annak kompatibilitását igyekszik támogatni.¹³ A diákok mint térhasználók aktívan választják ki, módosítják és hozzák létre az igényeiknek, céljaiknak és preferenciáiknak megfelelő környezetet.

Egy – művészeti fókuszú – felsőoktatási intézmény fizikai környezetét mint egy élő társas hálózatot érdemes megtervezni, ami fontos szerepet játszik a szervezeti egységek közötti, diákok és oktatók közötti, valamint egyének közötti interakciókban.¹⁴ Ennek fizikai elemei az épületek, tanterem, könyvtárak, szabadidős terek, kollégiumok és egyéb létesítmények, amelye mind döntő szerepet játszanak a hallgatók tanulmányi törekvéseinek támogatásában és tapasztalatainak alakításában.

A klasszikus tanterem frontális elrendezésükkel az egyirányú kommunikációt támogatják. Azonban ma már a tanteremre mint rendszerre kell tekintenünk, a fizikai struktúra, elrendezés, oktatók és tanulók összetett kapcsolatrendszerére, amely befolyásolja mind a térhasználói viselkedést, mind pedig az oktatási programot. Egy tanterem jellege ugyanis kifejezi az érvényes oktatásfilozófiát, és fontos része az oktatási folyamatnak.¹⁵

Az intézményen belüli oktatási terek azonban a hagyományos tanteremben túl nyúlnak. Egyéb, a tanulást szolgáló terek közé tartozhatnak a könyvtárak, műtermek, műhelyek, laboratóriumok, de a közlekedőterek, a spon-tán találkozás terei is.

A digitalizáció miatt a jelen diákjainak igényei sokat változtak a korábbi generációkhoz képest. Az emberi interakciók nagy része már nem személyesen, hanem digitálisan zajlik, a leginkább naprakész tananyagok is online platformokon érhetők el. Így az olvasás, kutatás, ismeretszerzés és -átadás a fizikaiból gyakran az online térbe helyeződik át.¹⁶

A kutatások szerint olyan környezeti elemek, mint a korszerű termek és könyvtár, a jó földrajzi elhelyezkedés, az esztétikailag tetszetős környezet és a kényelmes téri elrendezés mind hozzájárulnak az egyetemisták oktatási intézménnyel való elégedettségéhez és pszichológiai jóllétéhez.¹⁷ A megfelelő fizikai környezet kialakítása és fenntartása releváns és lényegi feladat minden oktatási intézmény számára.

Az épületek környezete jelentősen befolyásolhatja a diákok jóllétét, elégedettségét és tanulmányi teljesítményét. Például azok az egyetemisták, akiknek az ablakából természeti kilátás nyílik, nagyobb figyelmi kapacitással rendelkeznek, mint az épített környezetre néző szobákban tanulók vagy ott élő kollégisták.¹⁸

Egy művészeti képzéssel foglalkozó, felsőfokú oktatási intézmény tekintetében számos környezetpszichológiai megfontolás érvényre juttatható. Az inspiráló belső terek és külső környezet, az egyszerre közösségi létre és elvonulásra alkalmas helyiségek mind-mind az oktatás hatékonyságát növelő tényezők, amelyekre az ismert fizikai igények kielégítésén túl figyelni kell a tervezés során.

12 Cohen 2007. 289–307.

13 Kristof 1996. 1–49.

14 <https://www.gensler.com/gri/the-dynamics-of-place-in-higher-education>

15 Martin 2002. 139–156.

16 <https://www.gensler.com/gri/education-environments-index-student-survey>

17 Gilbreath–Kim–Nichols, B. 2010. 47–62.

18 Tennessen–Cimprich 1995. 77–85.

Napjaink iskolaépítészete: elmélet

Az oktatás elméleti háttere és ezzel összefüggésben az oktatás, tanulás tereiről való gondolkodás környezetpszichológiai kutatásoknak, a digitalizációnak, illetve a felsőoktatási intézmények gazdasági alapú versenyének köszönhetően jelentős fejlődésen ment keresztül, amit az utóbbi évek két szignifikáns történése, a Covid-járvány és az energiaválság erőteljesen befolyásolt.

Az oktatási épületek tervezése területén zajló folyamatok teljes spektrumukban aligha áttekinthetők. A hatalmas számú megvalósult épület és terven maradt gondolat még csak nagy vonalakban sem ismerhető meg vagy összegezhető, különösen egy nem szokványos oktatási, működési struktúra szempontrendszer szerint. Ugyanakkor megvalósult nemzetközi példák tucatjainak átvizsgálásával olyan általános elveket találhatunk, amelyek ma meghatározni látszanak a felsőoktatási intézmények tervezését.

A kortárs iskolaépítészeti kiindulási alapja a korábban említett oldalfolyosós, egyoldali cellasoros térszervezés volt, amely jó esetben használható méretű előcsarnokkal, aulával egészült ki. Erre a kialakításra jó példa a „Kisképző” budapesti épülete, amely 1893-ban – Kauser József tervei szerint – már eredetileg is a művészeti iskolának, ún. Iparrajziskolának épült. Ez az alaprajzi modell az ipari forradalom alatt indult és a modernításban felgyorsult épületfunkciós és alaprajzi specializáció hatására átalakult középfolysós, kétoldali cellasoros rendszerré. A külsőt korábban a historizmus, az 1930-as évektől pedig a modernizmus, az ún. nemzetközi stílus jegyei határozták meg.

A modernizmus, majd a posztmodern dogmatikusságának kifulladásával, feloldódásával, a tervezési, építési technológiák robbanásszerű fejlődésével, illetve az építészeti elméleti „piac” globálissá szélesedésével szinte teljesen átértelmeződött az építész feladata. A korábbi korstílus(ok) formai kötöttségei eltűntek, ezzel párhuzamosan a technológiai fejlődés a képzeletet messze felülmúló szerkezeti és formálási szabadságot tett lehetővé. Ennek keretében nincs az a kötetlen alaprajz vagy térstruktúra, amit ne lehetne megvalósítani. Határt kizárólag a gazdaságosság vagy az anyagi keretek szabnak.

Ez összecsengett az iskolai környezet pszichológiai vizsgálatainak eredményeivel, ami leegyszerűsítve úgy fogalmazható meg, hogy a flexibilitás, a sokrétűség, az olvashatóság és a strukturáltság lett az oktatási épületekkel szemben támasztott legfontosabb elvárás. Napjainkra az oktatás terei mellett a tanulás terei is hangsúlyossá váltak. A felsőoktatási intézmények

esetében ez azt jelenti, hogy az oktatási helyiségek funkcionális differenciálódása az alapterületekben és a berendezhetőségben is megmutatkozik. Az egész évfolyamok befogadására alkalmas termek mellett megjelennek a jóval kisebb csoportos foglalkozásnak helyet adó szobák, és felértékelődnek a másodlagos funkciójú terek.

A szinte korlátlanul (át)alakítható, flexibilis, egymásba olvadó terek ma tapasztalható idealizálása azonban számos kérdést vet fel, különösen a művészeti fókuszú intézményeknél. Az egyik, közeljövőben megválaszolendő kérdés, hogy ez a térszervezés fegyvelmez vagy szórakoztat, megfelelni akar, vagy alkalmazkodásra, megfelelésre nevel? Az oktatásról a tanulásra átkerülő hangsúly törvényszerűen lefokozza az oktató személyét, szerepének fontosságát is, amit a térszervezés helyenként akár átláthatatlanságig fokozódó felszabadítása csak erősít. Az olyan iskolákban, ahol a hangsúly az ismételve tanuláson van, illetve ahol az elsajátítandó tudás veszélyes elemeket is tartalmaz, komoly kompromisszumokkal teljesíthetők csak a fenti elvárások. E „szertelenség” ellen szól a művészeti tematikájú iskolák legfontosabb tantermeinek, műtermeinek, műhelyeinek fix északi tájolása. Jelentős alapterületük miatt ezek komoly kötöttséget jelentenek a tervezés során. Biztosítani kell a tanuláshoz szükséges – néha tekintélyes súlyú, térfogatú – alapanyagok beszállítását, a különböző technológiai folyamatok gépeinek sorrendiséget követő elhelyezését megfelelő megvilágítással és térégennyel.

Alapvető érvényű szabály, hogy a hatékony épülettervezés egyaránt támogassa az elmélyült, önálló tanulást, valamint a csoportos együttműködést. Hiszen mindkettő elengedhetetlen része a fejlődésnek. Az utóbbi idők tanulásmódszertani kutatásai kimutatták, hogy amíg az oktatás társas tevékenység, addig a tanulás, az ismeretszerzés és rendszerezés többségében inkább magányosan végzett munka, amelynek egyik legfontosabb helyszíne a könyvtár. A digitalizációnak „köszönhetően” napjainkra a könyvek fizikai jelenléte jóval kevésbé hangsúlyos, helyette a csendes, koncentrált odafigyelésre lehetőséget adó milió biztosítása az elsődleges itt, akár a hét minden napján, a nap minden órájában(!).

Ugyancsak átértékelődött az eddig kizárólag funkcionális szempontból tekintett alárendelt helyzetű közlekedők, folyosók szerepe. A lökészerű személyforgalom kiszolgálásán túl a szabályozatlan találkozások, társadalmi interakciók helyszínékként is tekintünk ezekre a terekre. Ennek megfelelően az eddigi szabályos, minimalista alaprajzi megformálás is fellazult, a válto-

zatos térbővületek, zugok lehetőséget adnak csoportos munkavégzésre vagy egyéni elvonulásra, minél többféle személyiségtípus elvárásainak megfelelően.

A közlekedőterek origója az előcsarnok vagy aula, amelynek eddigi legfontosabb feladata a közös események lebonyolítása volt. Ez napjainkra gazdagodott: az aulának az épület lelkeként a belső térszervezést, az amögött meghúzódó oktatási filozófiát, közösségszmenyt is sugallnia kell. A tágaság megélésének lehetősége mellett fontos az épület térbeli struktúrájának átláthatósága, azaz a belső orientálódás lehetőségének biztosítása. Az aulák, előcsarnokok napfény járta, hatalmas terek, amelyek belső látványát az akár fa méretű növények lazítják, illetve a hatalmas üvegfelületek vizuálisan bekapcsolják a külső zöld felületek látványát a belső térbe.

A zöld területre néző ablakok, üvegfelületek stressz megelőzési hatásáról már írtunk, ezek magasabb jóllétet és alacsonyabb szorongást eredményeznek, az önfegyelem, az impulzuskontroll és a koncentráció is tudományosan mérhetően magasabb azok körében, akik rálátnak zöld terekre.¹⁹

Az udvar, a természeti környezet szerepe is érdekes diverzifikálódáson ment keresztül. Korábban a díszparkok önálló életet éltek az épületek között, mára azonban legalább vizuálisan, de sokszor akár fizikai értelemben is „befolyanak” az épületbe.²⁰ Emellett a környező zöld felületek alkalmasak lehetnek a társas igények kielégítésére is, például étkezések, baráti beszélgetések²¹, illetve az aktív kikapcsolódás, az egészséges életmód alapját jelentő mindennapi testmozgás mindenki számára elérhető területeivé válnak.²²

A testedzés terei a belső térben is felértékelődtek, azok a mindennapok szerves részévé válva a korábbinál több helyen és több formában jelennek meg mind az oktatási épületekben, mind azok (természeti) környezetében.

Ugyanez igaz az éttermekre, büfékre, kávézókra, amelyek a kampuszok folyamatos működése miatt mind fontosabbak lesznek. A korábbi, ún. pavilonos építési mód a konyhatechnológia felől közelítve jellemzően központi étkező- és konyhaépületekben gondolkodott, amit mára a dekoncentráltan elhelyezett étkezők hálózata váltott fel. Ezek lehetnek hivatásos személyzet

által működtetett éttermek, büfék, kávézók, de lehetnek a hallgatók által akár alkalmasszerűen használt közösségi étkezők is.

A különböző funkciójú helyiségek változásai után ejtenünk kell pár szót ezek összefüggő rendszeréről, amit az utóbbi időkben ún. tanulási táj névvel illetünk. Ez tulajdonképpen egy sokfunkciós, változatos teret, térrendszert takar, amely egyfajta jövőbe látó képességgel lehetőséget igyekszik teremteni a tanulás, tudásszerzés, illetve a kis csoportos, leggyakrabban spontán ismeretátadás ma még nem feltétlenül ismert módozatainak is. A csevegéstől a beszélgetésen és a megosztáson át a bemutatásig, illetve a pihenéstől az elmélkedésen és alkotáson át az egyéni vagy közös feldolgozásig minden tevékenységhez ideális térformákat igyekszünk rendelni.²³

Az oktatási épület térrészeinek, önálló elemeinek önmagukban otthonosnak kell lenniük, ami a biztonság, ismerősség érzését biztosítva a leghatékonyabb tanulási, alkotási lelkiállapotot képes elősegíteni. Ezzel párhuzamosan azonban ezeknek az önálló téregységeknek egy konzisztens rendszerre kell összeállniuk, ami a legelemibb funkcionális, illetve a néha meglehetősen összetett technológiai elvárásoknak meg kell tudjon felelni. Talán emiatt az utóbbi időkben a „tanulási táj” fogalmának használatával párhuzamosan az épületet inkább egyfajta városnak, városi rendszernek tekintő felfogás kezd megjelenni. A városokban a funkcionális működésen túl a legfontosabb az átláthatóság, a minél könnyebb tájékozódás, ami az aulák térszervezés esetében az épületen belül is megvalósulhat.

A városi párhuzam a kampuszokról alkotott fogalmunk aktuális átalakulása miatt is helytálló. A korábban zárt kampuszok megnyílnak, az egyetemi épületek agoraszerűvé válnak. A digitalizáció, illetve az online tanulás és ügyintézés elterjedésével egy-egy oktatási kar akár ki is szakadhat a kampuszból, beköltözve, integrálódva a (bel)városba vagy akár a városon kívüli természeti környezetbe. Az utóbbi tendencia a művészeti karoknál igen jellemző, amerikai példa rá a Haystack Mountain School of Crafts és a Penland School of Crafts.

Az integráció fontos eszköze a nagy üvegfelületek transzparenciája, aminek köszönhetően a főbb funkciók vizuálisan is megoszthatók a várost használókkal. Az aulák üvegfalai korlátlan betekintést engednek az oktatási épület félpublikus tereibe, szinte bevonva az arra tévedőket. A szimbolikus

19 Yusli–Roslan–Zaremohzzabieh–Ghiami–Ahmad 2021.

20 Tsunetsugu–Lee–Park–Tyrväinen–Kagawa–Miyazaki 2013. 90–93.

21 Boyd 2022.

22 Yusli–Roslan–Zaremohzzabieh–Ghiami–Ahmad 2021.

23 Alexa–Rabb–Schreck 2020.

funkciójú helyiségek, így a könyvtárak is jellemzően hasonló módon nyílnak meg a külső és belső közterek felé.

Értelemszerűen ez a transzparencia üzenetértékű, akárcsak a külső esztétikai megjelenés, amit napjainkban szinte egyöntetűen a modernista építészet minimalizmusa jellemez. Itt azonban sokszor jelen van a brandteremtő szándék is, leginkább az oktatási intézmény hosszú és dicső múltját sugallva. Az Amerikai Egyesült Államokban jellemző, hogy az egyetemi épületek historizáló karakterűek mind külső megjelenésükben, mind belsőépítészeti kialakításukban. Az egyik legjobb példa a Robert A. M. Stern által a Yale Egyetemre tervezett és 2017-ben elkészült két kollégiumépület (Pauli Murray College & Benjamin Franklin College).

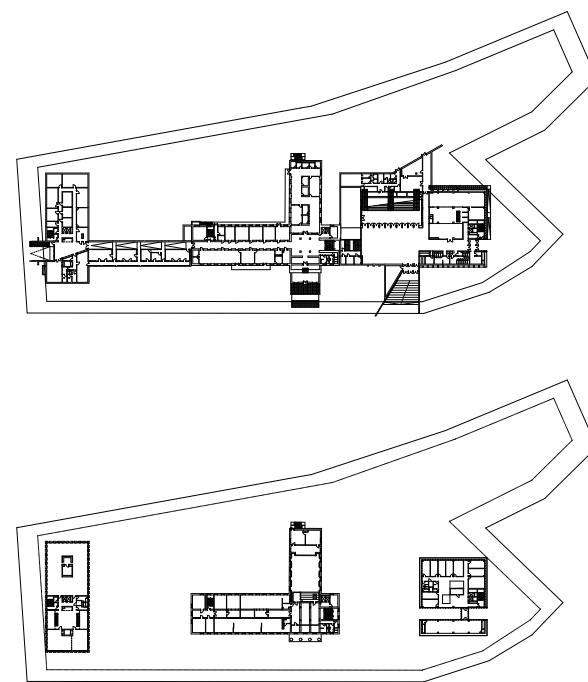
A művészeti tematikájú felsőoktatási épületeknél elképzelhető lenne, hogy a külső megjelenés rezonáljon a környezetére, illetve a benne folyó oktatási tevékenység profiljára, de a hazai és külföldi példák egyöntetűen ennek ellenkezőjét mutatják: a modernista minimalizmus semlegességre törekvő anyaghasználata, tömegformálása a legminimálisabb díszítőelemet sem viseli el az épületen.

Napjaink iskolaépítésze: gyakorlat

A művészeti felsőoktatási intézmények építészeti kérdéseit tárgyalva utolsóként három megvalósult példát mutatok be, amelyek nagyon jól, összefoglalóan szemléltetik az eddig leírt elveket, kutatási eredményeket.

- Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Campus, Budapest, Magyarország – 3h Építésziroda – 2019
A közelmúlt legnagyobb magyarországi egyetemi fejlesztése keretében a Farkasdy Zoltán által szocreál stílusban tervezett épület felújítása és két oldalán egy-egy épülettel való bővítése történt. Mindhárom épület ugyanazon a koordináta-rendszeren belül helyezkedik el: az alapképzés (Base), a mesterképzés (Master) és a tudásközpont (Up) épületei. A megmaradt épület középfolyosós, tantermes rendszerét szinteken belüli és közti összenyitásokkal oldották a tervezők. Az alapképzés épületére a nagy alapterületű, közösségi alkotóterek jellemzőek, míg a tudásközpont inkább befelé fordul, osztottabb alaprajzzal. A három elemet a Zugligeti út mentén, a föld alatt a MOME

Ground köti össze, amely az egyetem új közösségi tereinek helyszíne. Ide került az új főbejárat, a 450 fős aula, az étkező és a könyvtár. Ezáltal egy olyan belső „utca” jött létre, amelyen ha az ember végigmegy, kibomlanak előtte a különböző oktatási szintek sajátos hangulatai. Az oktatás helyszínei neutrális terek, amelyek esztétikai szempontból nem zavaróak, ugyanakkor kellő inspiratív erővel bírnak. Az inspiráció forrása a tér maga, a tér luxusa, ami itt megjelenik, és a térhez kapcsolódóan a fény is. A nyugodt háttér és a folyamatos, finom kapcsolat a külső világgal jelenti azt a kettősséget, ami inspirálhat.²⁴

A MOME épületeinek alaprajza

²⁴ Hartmann 2019. Egyetem a jövőnek. MOME Campus 2.0, <https://epiteszforum.hu/egyetem-a-jovonek-mome-campus-201> (utolsó letöltés: 2024. február 1.)

- Gerrit Rietveld Academy and Sandberg Institute, Amszterdam, Hollandia – Studio Paulien Bremmer + Hootsmans Architects – 2019
Ez az épület teljesen természetesen befogadja és térben összekapcsolja az oktatást, a pihenést és az együttléteket, interaktív és dinamikus környezetet biztosítva az alkotáshoz, kísérletezéshez. A helyhiány miatt volt szükség a vezető művészeti iskola új épületére, amely két korábbi épület között helyezkedik el. A konzolosan kinyúló felső szint a mesterképzést bonyolító Sandberg Intézeté, a földszint és az ehhez galériásan kapcsolódó pincszint helyiségek közöshasználatúak. Az utcafelőli oldalon egymásmellett állhatók a faipariműhely és a könyvtár(!). A belső tereket átláthatóság és vizuális kapcsolatok jellemzik, nincsenek lépcsőházak vagy folyosók, csak változó szintű padlók és szeszélyesen elhelyezett falak. Az üveghomlokzat sok helyen nyitható, megkönnyítve az épületek közötti térben való interakciót. A kinyúló emeleti szint árnyékol, és jól használható átmeneti tereket hoz létre. A tetőterasz kiállítások, előadások tartására és ideiglenes építmények készítésére alkalmas. Az interdiszciplináris tevékenység ösztönzése érdekében minden szinten projektterek vannak, ahol a diákok a tanszéki struktúrától elkülönülten, szabadon tudnak dolgozni és kísérletezni.²⁵

- Technische Universitat, Braunschweig, Németország – Gustav Düsing + Max Hacke – 2022

A Study Pavilion egy innovatív kampuszépület, amelyet a világvárvány utáni világ változó egyetemi környezetének elvárásai szerint terveztek meg. A digitalizáció és a mesterséges intelligencia megjelenése a hagyományos tanulási modellek, így az egyetemi kampuszok szerepének újragondolását kívánja meg.

Az elsődleges cél egy olyan sokoldalú, nyitott tér létrehozása volt, amely minden tudományág diákjait kiszolgálja, legyen szó csoportmunkáról, szemináriumokról vagy pihenésről. Az egyoldalú tudásátadást hangsúlyozó hagyományos egyetemi terekkel ellentétben ez az épület az együttműködés és az interakciót ösztönzi, maximális szabadságot biztosítva a hallgatóknak a tágas, dupla magasságú területektől a hangulatos visszavonulási és bemutatóterekig.

Bujnovszky Tamás fotói a MOME épületeiről

25 <https://www.archdaily.com/924677/gerrit-rietveld-academy-and-sandberg-institute-studio-paulien-bremmer-plus-hootsmans-architects> (utolsó letöltés: 2024. február 1.)

A tervezők, mellőzve a hagyományos közlekedési struktúrát, ún. zónákat hoztak létre, amelyeknek saját lépcsőjük, bejáratuk van, ami lehetővé teszi az alaprajz folyamatos átkonfigurálását. Az épület teljesen üvegezett homlokzattal rendelkezik, amely természetes fénnel árasztja el a belső tereket, egyúttal összekötve azokat a külső környezettel. Az akusztikus függönyök, szőnyegek és mennyezetek hozzájárulnak a helyiségek kellemes hangzavilágához.

Az innovatív acél-fa hibrid szerkezet és a homlokzati panelek teljesen szétszerelhetők, „jövőbeli anyagraktárként” a körkörös építési gyakorlat gondolatát követik.²⁶

Jelen tanulmány a Mathias Corvinus Collegiumról készülő könyv egyik fejezetén alapul, amelynek szerzője én voltam, Varga Virág és Hunyady Márton segítőimmal.

Irodalom

Alexa Zsolt dr. – Rabb Donát – Schreck Ákos dr. (2020). *Campus Cooperationis*. Minusplus Generáltervező Kft. Budapest.

Archdaily.com (2019). Gerrit Rietveld Academy and Sandberg Institute / Studio Paulien Bremmer + Hootsmans Architects. <https://www.archdaily.com/924677/gerrit-rietveld-academy-and-sandberg-institute-studio-paulien-bremmer-plus-hootsmans-architects> (utolsó letöltés: 2024. február 1.)

Archdaily.com (2023). Study Pavilion TU Braunschweig / Gustav Düsing + Max Hacke. <https://www.archdaily.com/1001360/study-pavilion-tu-braunschweig-gustav-dusing-plus-max-hacke> (utolsó letöltés: 2024. február 1.)

Boyd, F. (2022). Between the Library and Lectures: How Can Nature Be Integrated Into University Infrastructure to Improve Students' Mental Health. *Frontiers in Psychology*, 13, 865422.

Cohen, Linda M. (2007). Bridging two streams of office design research: A comparison of design/behavior and management journal articles from 1980–2001. *Journal of Architectural and Planning Research*

Dénes Eszter (2022). Tudásberuházás téglával és malterrel –

Iskolaépítési kampányok a 20. század első felében, *Országépítő 23. évf.* 1.

Gamard, Elizabeth Burns (2004). Bauhaus. *20th-century Architecture*.

<http://architecture-history.org/schools/BAUHAUS.html>

(utolsó letöltés: 2024. február 1.)

Gensler.com. <https://www.gensler.com/gri/education-environments-index-student-survey> (utolsó letöltés: 2024. február 1.)

Gensler.com. <https://www.gensler.com/gri/the-dynamics-of-place-in-higher-education> (utolsó letöltés: 2024. február 1.)

Gilbreath, Brad – Kim, Tae-Yeol – Nichols, Brooke (2010). Person-Environment Fit and its Effects on University Students: A Response Surface Methodology Study. *Res High Educ* 52, (2011). <https://doi.org/10.1007/s11162-010-9182-3>

Hartmann Gergely (2019). *Egyetem a jövőnek. MOME Campus 2.0*.

<https://epiteszforum.hu/egyetem-a-jovonek-mome-campus-201>

(utolsó letöltés: 2024. február 1.)

Jeney Lajos (1971). Kísérleti nevelési központ, *Magyar Építőművészet*, 1971/6.

Keszei Barbara (2013). Miénn itt a tér: Az iskola környezetpszichológiai megközelítésben, In: *Vzdelávanie, výskum a metodológia*.

Kristof, Amy L. (1996). Person-organization fit: An integrative review of its conceptualizations, measurements, and implications. *Personnel Psychology*, 49

Makovecz Imre (1998). Piliscsaba, Stephaneim. *Országépítő, 8. évf.* 1.

Martin, Sandra Horne (2002). The classroom environment and its effects on the practice of teachers. *Journal of Environmental Psychology*, 22 (1–2)

Pukánszky Béla – Németh András (1996). *Neveléstörténet*.

<https://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/> (utolsó letöltés: 2024. február 1.)

Réti Mónika (szerk.) (2011). *Kívül-belül jó iskola, Tanító terek*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.

Sanda István Dániel (2021). Az iskolai tér, iskolaépítészet a századfordulón.

In: Tamáska Máté (szerk.) *Iskolaépítészet Magyarországon – Örökség és megújulás*, Martin Opitz Kiadó, Budapest

Tamáska Máté (szerk.) (2017). *A tanulás helyei: Iskolaépítészet*. Martin Opitz Kiadó, Budapest

Tennessen, Carolyn M. – Cimprich, Bernadine (1995). Views to nature: Effects on attention. *Journal of environmental psychology*, 15(1)

Tsunetsugu, Yuko – Lee, Juyoung – Park, Bum-Jin – Tyrväinen, Liisa – Kagawa, Takahide – Miyazaki, Yoshifumi (2013). Physiological and psychological effects of viewing urban forest landscapes assessed by multiple measurements.

Landscape and Urban Planning, 113

²⁶ <https://www.archdaily.com/1001360/study-pavilion-tu-braunschweig-gustav-dusing-plus-max-hacke> (utolsó letöltés: 2024. február 1.)

Yusli, Nurul Ain Nabilla Mohd, Roslan, Samsilah, Zaremohzzabieh, Zeinab, Ghiami, Zeinab & Ahmad, Noorlila (2021). Role of restorativeness in improving the psychological well-being of university students. *Frontiers in Psychology*, 12, 646329.

Zipf, Catherine W. (2004). Arts and Crafts. *20th-century Architecture*. [http://architecture-history.org/schools/ARTS AND CRAFTS.html](http://architecture-history.org/schools/ARTS_AND_CRAFTS.html) (utolsó letöltés: 2024. február 1.)

Összefoglaló

A modern kor rohamosan gyorsuló változásai az oktatásra és ezáltal az oktatási épületek kialakítására is hatással voltak, illetve vannak napjainkban is. Az utóbbi években épült – elsősorban külföldi – iskolák gyökeresen eltérő képet mutatnak, mint az azt megelőző pár évszázad hasonló épületei. Más a térszervezésük, mások a tartószerkezeteik, egészen más a külső megjelenésük. Ezen változások oka egyfelől a technológiai fejlődés, amely sosem látott tér- és formaalkotói szabadságot adott az építészeknek. Ezzel párhuzamosan a környezetpszichológia mint önálló tudományág is hatalmas ismeretanyagot halmozott fel és bocsátott az építészek, iskolaépítők rendelkezésére. Ma már különválnak az oktatás és a tanulás, azaz az ismeretátadás közösségi aktuusa és a tudás elmélyítésének magányos folyamata. Erre az oktatási tereknek is reagálniuk kell. Teljesen megváltozott az ideális osztályteremről alkotott fogalmunk, amelyben a rugalmasság, a flexibilitás mind fontosabb szerepet kap. Felértékelődnek az olyan ún. másodlagos funkciójú helyiségek, mint a közlekedők, aulák, étkezők. A könyvtárakban – részben a digitalizációnak, de inkább a megváltozott szokásoknak köszönhetően – nem a könyvek a legfontosabbak, hanem az elmélyülésre lehetőséget adó csend és nyugalom, illetve az állandó elérhetőség. Ez utóbbi, azaz a folyamatos nyitvatartás és működés a felsőoktatási épületek zömére mind jellemzőbb, mint ahogy a korábban zárt kampuszok megnyílása, akár a környéken lakók számára különböző szolgáltatások biztosítása.

Ez a forradalmi változási folyamat nagyon sok lehetőséget rejt magában, amit a hazánkban épülő iskolaépületek még nem feltétlenül használnak ki, ezért fontos beszélni róluk. A művészeti tematikájú felsőoktatási intézményekre ez hatványozottan igaz, hiszen az alkotási folyamat és az ehhez kapcsolódó prezentációs lehetőségek tovább „bonyolítják” a fent leírt építészeti tervezési képletet.

Summary

The rapidly accelerating changes of the modern age have had and continue to have an impact on the education system and thus on the design of educational buildings. The schools that have been built in recent years, especially abroad, present a completely different picture to similar buildings constructed in previous centuries. They have a different spatial organisation, different structures and a completely different appearance.

The reasons for these changes are, on the one hand, technological progress, which has given architects unprecedented freedom in the design of space and form. At the same time, environmental psychology as an independent discipline has accumulated a wealth of knowledge and made it available to architects and school architects. Today, a distinction is made between teaching and learning, i.e. between the collective act of passing on knowledge and the solitary process of deepening knowledge. Educational spaces must respond to this. Our idea of the ideal classroom has changed completely, with flexibility and adaptability playing an increasingly important role. Ancillary spaces such as corridors, lobbies and canteens are becoming increasingly valuable. In libraries - partly due to digitalisation, but even more so due to changing habits - it is not the books that are most important, but the quiet and constant accessibility that enable reflection. The latter, i.e. continuous opening and operation, is common for most university buildings, as is the opening of previously closed sites, also to offer various services to residents in the neighbourhood.

This revolutionary process of change holds great potential that the school buildings being built in our country are not necessarily realising yet, and that is why it is important to talk about it. This is especially true for higher education institutions with an artistic focus, as the creative process and the associated presentation possibilities further 'complicate' the architectural design formula described above.

A RAJZASZTALTÓL
AZ ÁTTERVEZÉSIG
– AZ ÉPÍTÉSZTERVEZŐ
SZERZŐI JOGAI ÉS ANNAK
KORLÁTOZÁSAI

KISS ZOLTÁN KÁROLY

**A rajzasztaltól az áttervezésig –
az építésztervező szerzői jogai és annak korlátozásai**

Bevezetés

Előadásom témája annyiban tér el a konferencia tematikájától és többi előadásától, hogy nem a kézműves szakmák kutatását és oktatását állítja középpontba, hanem az épületet megtervező építész szerzői jogaival és annak korlátaival foglalkozik. A jelenkori építészet és építésügy örök visszatérő problémája, hogy a tulajdonosnak/megrendelőnek az átalakításhoz, bővítéshez jogában áll-e módosítani az építési terveken, vagy ehhez engedélyt kell kérnie az tervezőtől. A kérdést úgy is fel lehet tenni, hogy maradnak-e szerzői jogok az eredeti tervezőnél, ha az általa készített tervek valamennyi felhasználási jogát átengedi a megrendelőnek, beleértve a tervek átdolgozásának, módosításának és harmadik személyre történő átruházásának jogát. De szerzői jogi vetületei lehetnek például egy emlékmű vagy szobor(csoport) eredeti helyszínétől történő egyoldalú áthelyezésének is.

Az építészeti alkotások és azok terveinek szerzői jogi védelme

Az építészetre jellemző sajátosság, hogy az épület megvalósítása és kivitelezése általában egy többszereplős, bonyolult beruházási rendszer és szerződéses hálózat keretében zajlik. A folyamat első lépcsőjeként a beruházó megrendeli a terveket, amelyeket saját elképzeléseivel kisebb-nagyobb mértékben befolyásolhat. A tervező által elkészített terveket az építetővel kötött szerződés alapján maga vagy alvállalkozói útján a beruházási folyamatba bekapcsolódó újabb szereplő, a kivitelező valósítja meg. További sajátosság a tervek megváltoztatása a beruházási, építési munkálatok során, amely nem csupán a tervezési és az engedélyezési szakban jelenhet meg,

hanem a kivitelezés során is. Ha a terv mindezek ellenére mégis eléri a kivitelezés szakaszát, akkor sem biztos, hogy a megépített épület pontosan a terveknek megfelelően kerül megvalósításra, továbbá a szerzői jogi védelmi idő fennállása alatt is többször jelentkezhet igény az épület átalakítására, korszerűsítésére vonatkozóan.¹ A tulajdonosnak jogában áll ugyanis ingatlanát átalakítani, bővíteni, annak akár a rendeltetését is megváltoztatni, azt akár le is bontani. A szerzői jog a gyakorlatban ily módon gyakran ütközik a tulajdonosi joggal, ami a konfliktusok és jogviták leggyakoribb forrása. A tulajdonos rendelkezési lehetőségeinek főszabályként az szab határt, hogy az építész engedélye nélkül nem változtathat az épületen oly módon, amely az építész becsületére, hírnevére már sérelmes, illetve amely az épület mint műalkotás lényeges vonásait, voltaképpen a művészi összképet befolyásolja.

Szerzői jogunkban az építészeti alkotás és egyéb műszaki létesítmény mint alkotás fogalma kettős jellegű: beletartozik a terv és az épület (műszaki létesítmény) is, illetve hogy az építészetben szerzői mű a tér minden egyéni, eredeti alakítása. Ilyennek minősülnek azok az épületek, műszaki létesítmények tervei és mindazok a rajzok, háromdimenziós modellek (együtt: építészeti művekre vonatkozó alkotások), amelyek alapján ezek az épületek, műszaki létesítmények létrehozhatók. Hasonlóképpen, a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szt.) az építészet és a műszaki létesítmények tekintetében a művészeti aspektust kívánja védelemben részesíteni, és pedig mind a terv, mind pedig a megvalósult létesítmény vonatkozásában. Ezt az álláspontot erősíti az SZJSZT szakvéleményeinek sora is.

A szerzői jog két kritérium együttes fennállását követeli meg ahhoz, hogy egy teljesítmény szerzői jogilag védett alkotásnak minősülhessen. Egyfelől az alkotást az irodalom, a tudomány vagy a művészet területén kell létrehozni. A törvény e három alkotóterületet nem definiálja, illetőleg az sem került pontos meghatározásra, hogy mely műtípusok tartoznak ezekhez. Az Szt.-ben foglalt műfaji felsorolás nem kimerítő, mindezzel a törvény csak a legjellemzőbb műtípusokat mutatja be. Az építészeti alkotások és terveik ennek a követelménynek megfelelnek, mivel a törvény 1. § (2) bekezdés k) pontja kifejezetten nevesíti ezeket a műtípusokat. Az építészet területére tartozó

alkotások azonban ennél tágabb kört ölelnek fel, ahol a szerzői jogi védelem indokoltsága szintén felvetődhet.

A szerzői jogi védelem fennálltának másik követelménye, hogy az alkotás a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jelleggel bírjon. Ebből következően az építészeti alkotások, valamint azok tervei csak abban az esetben élveznek szerzői jogi oltalmat, ha az egyéni-eredeti jelleg, a téralakításban rejlő kreatív gondolatiság bennük fellelhető, még akkor is, ha más képzőművészeti ágakhoz képest a fizika törvényei és a kötelező jogszabályi, műszaki előírások csak jóval szűkebb (alkotói) mozgásteret hagynak a tervezőknek. Az építészeti művek megalkotása és kivitelezése azonban bonyolult folyamat, amely több munkamozzanatból áll. Ebből fakadóan a védelem tárgyában is az építészeti mű kettős jellege mutatkozik meg: a terv és a kivitelezett épület sajátos kapcsolata e műfajta jellegzetes tulajdonsága, a terv és az az alapján felépített épület ugyanannak az építészeti alkotásnak a kétféle anyagi megjelenési formája. Az építészeti alkotások esetében elsőként tehát az Szt. 1. §-ában foglalt törvényi követelmények megvalósulását kell vizsgálni. Ha egy építészeti alkotás vagy annak terve nem rendelkezik egyéni-eredeti jelleggel, mert például a tervező elsődlegesen a műszaki megoldások vagy a tartószervezetek megvalósítására koncentrált, akkor ebben az esetben nem beszélhetünk szerzői jogi védelemről. Az építészeti művek tehát elsődlegesen művészi vagy tudományos mivoltuknál fogva részesülnek szerzői jogi oltalomban; ha egy épület vonatkozásában mégis a műszaki jelleg dominál, akkor az iparjogvédelem jogintézményei biztosíthatnak számára oltalmat.² Nem állnak fenn az alkotássá minősítés feltételei abban az esetben sem, ha a kiválasztott megoldás az egyetlen kivitelezési és műszaki lehetőség az épület megvalósítására, valamint a felhasznált műszaki elemek összeállításából más építményi struktúra nem következhet (például panelházak esetében). Ebben az esetben az objektív tényezőkön alapuló meghatározottság egyáltalán nem hagy teret az individuális alkotásnak, így nem beszélhetünk szerzői jogi értelemben vett műről a típustervek szerint megvalósuló lakótelepek, mezőgazdasági és ipari épületek vagy a típusiskolák esetében.³

1 Kulcsár 2009. január 16. <http://epiteszforum.hu/az-epiteszeti-alkotasok-szerzoi-joga-es-kinek-mi-koze-hozza> (utolsó letöltés: 2023. november 27.)

2 Barta 2005. 408.

3 Csillag 1987. 99.

Az építészeti tervek esetében általánosságban megállapítható, hogy bármilyen tervfajta szerzői jogi oltalomban részesülhet, ha annak törvényi feltételei fennállnak. Ide sorolhatók a vázlattervek, a műszaki rajzok, a tanulmánytervek, a különféle tervdokumentációk, az építési engedélyezési tervek, valamint akár a kivitelezési tervek is. A joggyakorlat szerint már a műszaki részmegoldásokat tartalmazó építészeti vázlatok és látványtervek is részesülhetnek szerzői jogi védelemben. Abban az esetben azonban, ha azok nem érik el azt a szintet, hogy az épület megvalósítható lehetne, vagy nem tartalmazzák azokat az építészeti determinációkat, műszaki és esztétikai elemeket, amelyek egyértelműen meghatároznák az építési folyamat legfőbb irányait, nem az építészeti alkotás terveként, hanem grafikai műként kaphatnak oltalmat. A megvalósulási tervdokumentáció nem élvezhet szerzői jogi védelmet, hiszen funkcióját tekintve az csak a kivitelezés során elvégzett módosítások feltüntetését szolgálja. Ez nem jelent önálló tervező-alkotó tevékenységet, így új szerzői alkotás sem jön létre. Az engedélyezési tervek vonatkozásában érvényesül az ún. ügyirati funkció: amennyiben hatósági eljárás keretében használják fel őket ügyiratként, de csak az eljáráshoz szükséges többszörözés és átdolgozás aspektusában, elveszíthetik a szerzői jogi védelmet.

Az építész vagy tervező nem csupán papíralapon, hanem más formában, például makett alakjában is rögzítheti elképzeléseit. A makett szintén csak

1. ábra | Építészeti tervdokumentáció és makett (Illusztráció)

Forrás: <https://epitesz-tervezo.hu/epitesz-tervezes-menete>

abban az esetben részesül szerzői jogi védelemben, ha az egyéni-eredeti jelleggel bír. A makett védelme azonban kettős jellegű lehet: ha az építész nem tervben, hanem háromdimenziós alakban ábrázolja a megépítendő épület formáját, akkor eredeti szerzői műként élvezhet oltalmat, ha pedig egy már meglévő, másik építészeti művet dolgoz fel egyéni-kreatív stílusban, például gyufaszálakból készült makettként, akkor a későbbiekben tárgyalandó származékos művek közé sorolható. Azok a makettek pedig, amelyek csupán valamely épület kicsinyített másaként vagy reprodukciójaként jelennek meg, és sem látószögükben, sem anyaghasználatukban nem tartalmaznak egyéni, kreatív gondolatiságot, nem élvezhetnek szerzői jogi védelmet, mert annak törvényi feltétele, az egyéni-eredeti jelleg nem áll fenn. Az építési folyamat utolsó fázisaként megvalósuló és kivitelezett épülettől szintén nem tagadható meg a szerzői jogi oltalom, hiszen ez a terv kész épületben történő realizációjának tekinthető az építészeti alkotások sajátos kettős jellege miatt.

Szerzői jogi védelemben részesülhetnek továbbá mindazok a művek, amelyek az építészeti alkotások mint szerzői művek felhasználásával, azok alapulvételével jöttek létre, és a védelem törvényi feltételeit teljesítik. Ennek tipikus példája, amikor az egyes tervfázisok szerzői nem azonos személyek, és a következő tervfázis elkészítője a korábbi tervező munkájára építve fejleszti tovább és tervezi át a művet. Emellett új szerzői mű létrejötte állapítható meg abban az esetben is, amikor a később elkészült tervdokumentáció a már meglévő tartószerkezetek által behatárolt épületi struktúrát (épülettömböket, pilléreket, lépcsőházakat) figyelembe véve, azokat jórészt adottságokként kezelve, új tartalmat és megjelenést hordoz. Ha a már korábban megépített tartószerkezeti elemek alkalmazásával az épület szintjeinek kialakítása, az emeletráépítések vagy akár a felvonórendszer és a különböző nyílásszerkezetek kiépítése eltér a korábbi tervektől, akkor egy új, önálló védelemre alkalmas szerzői alkotásról, az átdolgozás vonatkozásában pedig csak közvetett kapcsolatról beszélhetünk.

Az építésztervező személyhez fűződő jogai

A személyhez fűződő jogok abszolút és elidegeníthetetlen jogok, azaz a szerzõt mindenkivel szemben megilletik, és – végső soron a szerző jogait is korlátozó módon – forgalomképtelenek. Ez azt is jelenti, hogy a szerző személyhez fűződő jogait nem ruházhatja át, azok másként sem szállhat-

nak át, és a szerző nem mondhat le róluk. Mindez nem akadályozza a mű hasznosítását, csak azt garantálja, hogy a szerző kapcsolata a művével – a befogadó közönség számára is érzékelhetően – továbbra is fennmarad. A szerző személyhez fűződő jogait életében ő maga, halála után az örököse (vagy a hagyatékának gondozásával megbízott személy) gyakorolja. A bírói gyakorlatban a munkáltató felperest mint a munkaviszonyban létrehozott mű tekintetében a szerzői vagyoni jogok jogosultját sem illeti meg a szerző személyhez fűződő jogai védelmében az igényérvényesítési jogosultság.

Személyhez fűződő szerzői jogokkal kizárólag természetes személyek rendelkezhetnek, így a mű hasznosítása során a felhasználót legfeljebb az ezek érdekében való fellépésre jogosíthatja fel az Szt., vagy maga a szerző a felhasználási szerződésben tett kifejezett hozzájárulásával. Ki kell emelni, hogy az építészeti alkotások esetében nem tipikus és nem is életszerű a felhasználó, vagyis az építészeti mű megrendelőjének vagy tulajdonosának önálló fellépése a tervezők, építészek személyhez fűződő jogainak esetleges megsértése miatt. Ehhez igazodóan funkcionális művek, főként építészeti alkotások esetében a joggyakorlat korlátozza a személyhez fűződő jogok eltúlzott érvényesítését, így például az épülettulajdonos vagyoni (gazdasági) jogainak érvényesülése meghatározott esetekben előbbre való, mint az építészeti alkotás szerzőjének személyhez fűződő jogai.

A szerző szabadon dönthet arról, hogy művét a nyilvánosság elé tárja, vagy visszavonja a nyilvánosságra hozatalhoz adott hozzájárulását, illetve megtiltja a már nyilvánosságra hozott műve további felhasználását. A művészi szabadság ily módon történő gyakorlásába az is beletartozik, hogy az alkotó megsemmisítse a kizárólagos uralma alatt álló kéziratot, vázlatot vagy tervet. A visszavonás vagy a mű további felhasználása megtiltásának jogával csak korlátozott mértékben és szűk keretek között lehet élni építészeti alkotások esetében, mivel ezek a műtípusok szinte kivétel nélkül munkaviszonyban vagy vállalkozói jogviszonyban készülnek, amelyeknél főszabályként a mű átadásával a vagyoni jogokat a szerző jogutódjaként a munkáltató szerzi meg. Ez ugyan nem érinti a személyhez fűződő jogokat, de ha a mű elkészítése a szerzőnek a munkaviszonyból vagy más jogviszonyból folyó kötelessége, akkor a mű átadása a nyilvánosságra hozatalhoz való hozzájárulásnak minősül.

A munkáltató Szt.-ben előírt jogszerzése tehát a személyhez fűződő jogokra nem vonatkozik, ezek a szerzőnél maradnak. Ennek ellenére a nyilvánosságra hozatali jog a munkaviszonyban alkotó építész szerzőt csak elvileg illeti meg, azt csak a mű munkáltatónak való átadásáig gyakorolhatja. A tényleges nyilvánosságra hozatal – építészeti alkotás esetében a felhasználás megkezdése, tipikusan az építési engedélyezési eljárás megindítása – módjáról, idejéről a munkáltató dönt, hacsak a szerzővel kötött írásbeli szerződése kifejezetten másként nem rendelkezik. Az építészeti tervdokumentáció átadásával elenyészik a szerzőnek ez a joga, sőt itt a visszavonási jog is megszűnik. Ez utóbbinak helyébe az anonimitáshoz való jog lép.⁴

A név feltüntetéséhez való jog a szerző és a mű legszorosabb kapcsolatának kifejezése, csak természetes személyt illelhet meg saját vagy felvett név alapján. Alapvető funkciója a plágium elleni védelem. Ez a jog magában foglalja a név feltüntetését a művön és a névfeltüntetést a műre vonatkozó közleményben. A szerzőnek ugyanakkor joga van az anonimitáshoz is, vagyis kérheti neve feltüntetésének mellőzését.⁵ Építészeti alkotások esetében ritkán találkozunk álnévvel vagy a szerző nevének titokban tartásával.

Az Szt. elsősorban az építészeti művek esetében határoz meg külön szabályokat a név feltüntetésére, figyelemmel a tervező (szerző) különleges – például a tervezés idejéhez vagy a név épületen, műszaki létesítményen történő elhelyezésének módjához, helyéhez fűződő – érdekeire. A szerzőknek ugyanis fontos érdekük, hogy a nevük és a tervezés ideje a megvalósult alkotáson jól láthatóan feltüntetésre kerüljön, és a méretekből fakadóan ennek rendszerint nincs is technikai akadálya. Az első ilyen sajátos rendelkezés értelmében a tervezőnek jogában áll meghatározni, hogy az épületen vagy műszaki létesítményen a nevét és a tervezés idejét hol és hogyan tüntessék fel. A névfeltüntetés nem okozhatja a tulajdonos, illetve a használó vagy az üzemeltető jogainak vagy törvényes érdekeinek indokolatlan vagy aránytalan sérelmét. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a tulajdonos csak a feltüntetés helyére és módjára nézve hivatkozhat méltányos érdekeire, a tervező nevét és a tervezés idejét (évet) mindenképpen fel kell tüntetnie, ha azt a tervező igényli. A tervező és a munkáltató által megjelölt további szemé-

4 Gyertyánfy (szerk.) 2021. 137.

5 Bodó 2004.

lyek, valamint a munkáltató nevének, a tervezés idejének feltüntetésén túlmenően a tulajdonos (üzemeltető, kezelő) további adatot nem köteles a feliraton szerepeltetni.

Építészeti alkotások, műszaki létesítmények esetén előfordul a terv ismételt megvalósítása az eredetitől eltérő helyen és az eredetitől eltérő másik (adaptáló) tervező közreműködésével. Ilyen esetekben szükségessé válhat a tervek kisebb változtatása, az alkotások új környezetéhez történő igazítása. Amennyiben az ilyen változtatás csekély mértékű, és csak technikailag szükséges módosításokat tartalmaz (azaz nem egyéni-eredeti jellegű és a szerző hírnevére-becsületére sem sérelmes), a módosításhoz nem szükséges az eredeti szerző hozzájárulása. Ilyen esetben a tervet módosító szakember nevének feltüntetésére nem kerül sor, csak az eredeti terv szerzőjének nevét kell megismerhetővé tenni.

A mű egységének védelméhez való jog az integritáshoz, a mű sérthetlenségéhez való jogot jelenti. Az Szjt. szerint a szerző személyhez fűződő jogát sérti művének a becsületére vagy jó hírnevére sérelmes mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása, megváltoztatása és a művel kapcsolatos más ilyen jellegű visszaélés. Az integritáshoz való jog lényege, hogy az egyéni, vagyis a szerző személyiségét tükröző és ezért tőle elválaszthatatlan gondolat kifejtés a közönség előtt olyan maradjon, amilyennek azt alkotója eltervezte. A mű egységének megbontása magának az alkotásnak a felhasználását is befolyásolhatja, ami már többnyire érinti a vagyoni jogokat is.

Építészeti alkotásoknál a mű egysége megbontásának, illetve a műbe történő beavatkozás megakadályozását eleve nehezíti vagy éppen ellehetlenítheti egyfelől a művek magántulajdonba kerülése, másfelől a tulajdonos építtető külön érdeke az épület későbbi átalakítására, megváltoztatására. Az építész személyhez fűződő jogait nem lehet eleve elsődlegesnek tekinteni. A tulajdonos változtatási igényei ennek megfelelően adott esetben elsőbbséget élveznek még akkor is, ha ő nem rendelkezik klasszikus értelemben vett szerzői jogi felhasználási jogokkal. Ilyen elsőbbséget keletkeztethet a tulajdonosnak a ráépítés vagy hozzátoldás, de a homlokzat pusztán ízlésváltozás miatti megváltoztatása már nem élvez elsőbbséget. Ebből következően az integritáshoz fűződő jog esetleges megsértését mindig össze kell mérni a megsemmisített (megsemmisítésre szánt) eredeti műpéldány tulajdonosának a szerzői joggal azonos súlyú alkotmányos védelemben részesülő dologi tulajdonjogával, pontosabban az annak részét képező rendelkezési jog

tulajdonjoggal való felhagyásában álló részjogosítványával. Ha a tulajdonos megsemmisítéshez fűződő érdeke jogszerű, és súlyosabbnak tekinthető, mint a szerző integritáshoz fűződő joga, a szerzői jogérvényesítés nem vezethet sikerre. Ha azonban a tulajdonos nem rendeltetésszerűen gyakorolja a megsemmisítéshez fűződő (a tulajdonjoggal való felhagyásra vonatkozó) jogát, azaz visszaél a tulajdonjogával, a szerzői igényérvényesítésnek van tere.⁶

A jogalkalmazást nehéz helyzetek elé állíthatják azok az esetek, amikor a szerző jogai és a tulajdonos tulajdonhoz fűződő joga mint egymással konkuráló jogok között kell igazságot tenni. Míg képzőművészeti alkotásoknál a kiállítási jog testesíti meg a tulajdonos rendelkezési jogának korlátozását, addig építészeti alkotások és műszaki létesítmények esetében – az egyetlen „műpéldány” kiemelkedően magas értéke miatt – a tulajdonosi joggyakorlás és a szerzői jog összeütközése. Az ilyen ügyeknél a bíróságok összemérik a szemben álló ellentétes érdekeket és érdeksérelmeket, és ennek alapján döntenek valamelyik jog elsőbbségéről, illetve korlátozásáról.

Az építmény tulajdonosát megilleti az a jog, hogy a tulajdonában álló épületet elbontsa vagy átépítse, ennek során külső megjelenését, építészeti kialakítását, rendeltetését módosítsa. A tulajdonos használati jogának rendeltetésszerű gyakorlásához kapcsolódó átépítés nem eredményezheti a tervező szerzői jogainak sérelmét. A tervező szerzői joga szempontjából a felhasználó hasznosítási jogosultságait érdekösszeméréssel kell mérlegelni.⁷ A konkrét esetekben a bírói érdekösszemérés döntheti el, hogy a tulajdonosnak jogában áll-e lebontani az épületet. A 2000 előtti jogértelmezés a lebontást a mű legdurvább megváltoztatásának tartotta, amely sértette a szerző személyhez fűződő jogát. Az újabb jogfelfogás szerint a megszüntetés nem azonos a megváltoztatással, mivel nem jön létre egy olyan új állapot, amely az eredeti mű bizonyos elemeit magában foglalja.⁸

Építészeti művek esetében mű jogosulatlan megváltoztatásának minősül az építészeti alkotás vagy a műszaki létesítmény tervének a szerző hozzájárulása nélkül történő olyan megváltoztatása, amely a külső megjelenést vagy a rendeltetésszerű használatot befolyásolja. A rendeltetésszerű használat

6 SZJSZT-38/2007. Homlokzati plasztika elbontásának szerzői jogi kérdései.

7 BDT2010. 2329.

8 Gyertyánfy: i. m. 249.

befolyásolásának fogalmát az Sztj. nem tartalmazza, és a joggyakorlatban sincs ehhez iránymutató értelmezés; minden bizonnyal az épület rendeltetésének komoly megváltoztatása esetén merülhet ez fel, például egy templom épületének raktárként való átalakításánál.⁹ Építészeti művek tekintetében a mű integritásához fűződő joga abban az esetben sérül, amikor az alkotás megváltoztatásának eredményeképpen a külső megjelenés a lényegét érintő mértékig eltorzul, megcsonkul, illetve a külső megjelenés vagy a rendeltetészerű használat oly módon változik meg, hogy az a szerző munkásságát, jó hírnevét sérti.

Az építésztervező vagyoni jogai

A vagyoni jogokat alapvetően az különbözteti meg a személyhez fűződő jogoktól, hogy örökölhetők, róluk halál esetére rendelkezni lehet, továbbá meghatározott esetekben és feltételekkel átruházhatók, illetve átszállnak. A szerzői vagyoni jogokra vonatkozó általános és különös szabályok alapozzák meg a művek felhasználására és a felhasználás engedélyezésére vonatkozó jogosultságokat. Főszabály a vagyoni jogok egészben történő elidegeníthetlensége, ám ezalól a törvény számos, taxatív meg határozott kivételt enged a szerzői művek forgalmához fűződő praktikus társadalmi érdeket szem előtt tartva. A kivételek egyik típusa az, amikor a vagyoni jogok átruházását meghatározott esetekben lehetővé teszi az Sztj. például a filmalkotás, a szoftver, a reklámozás céljára megrendelt mű esetében. Építészeti művekre vonatkozóan nincs a megrendelő (tulajdonos) elsődleges jogszerzését kimondó szabály.

Az építészeti alkotások esetében az egyéb vizuális művekhez képest is sajátos szerzői jogi helyzet keletkezik: amennyiben az építészeti alkotás tervezője egy építésziroda munkavállalója, akkor a szerzői vagyoni jogokat a felek között megkötött munkaszerződéssel általában az iroda szerzi meg és gyakorolja a továbbiakban. Az elkészült tervek hasznosulása az építésztervező vagy építésziroda és az épület leendő tulajdonosa vagy kivitelezője között létrejött vállalkozási szerződés alapján valósul meg, és e szerződéssel válik a megrendelő az épület tulajdonosává. Az épület tulajdonosa nem szerzői jogokat szerez,

hanem az építés folyamán megvalósult épület tulajdonjogát szerzi meg, vagyis ebben az esetben a mű elkészülte nem eredményezi a szerzői vagyoni jogok átszállását.

A személyhez fűződő jogokkal ellentétben a szerzői vagyoni jogok nem korlátlanok. A két legfontosabb korlát a szabad felhasználás egyes esetei és a védelmi idő, amelynek az a rendeltetése, hogy a védelem a szerző halálát követően is meghatározott ideig fennmaradjon. A szerzői jogok főszabály szerint a szerző életében és a halálától számított hetven éven át részesülnek védelemben. Ezek mellett a szerzői jog korlátjának kell tekinteni a munkaviszonyban létrehozott műveket, ahol a mű átadásával a szerzői vagyoni jogokat automatikusan a munkáltató szerzi meg. A munkáltató jogszerzését erősíti, hogy az építészeti alkotások és műszaki létesítmények tervei szinte kivétel nélkül nagyobb alkotói csoportok által létrehozott, ún. együttesen létrehozott művek, amelyeknél nem határozható meg a létrehozásukban közreműködő szerzők egyéni hozzájárulása. Az együttesen létrehozott műveknél a szerzői jog azt a természetes vagy jogi személyt illeti meg, akinek a kezdeményezésére és irányításával a művet létrehozták, és aki azt a saját nevében nyilvánosságra hozta. Belátható, hogy az építészetben ritkán fordul elő az alkotás pusztán örömeért dolgozó tervező; itt szinte mindig valamilyen jogviszony, szerződéses láncolat keretében kerül sor a tervdokumentáció elkészítésére, és ennek alapján az épület megvalósítására.

A szerzőt a mű keletkezésétől fogva megillető vagyoni jogok jelentik a szerző kizárólagos jogát műve anyagi és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására, és minden egyes felhasználás engedélyezésére. Az Sztj. a mű egészére vagy valamely azonosítható részére tekint irányadónak ezt a szabályt, miközben a vizuális műalkotások és főként az építészeti művek esetében nem kifejezetten értelmezhető és kezelhető fogalom a műrészlet. Az építészetben a tervdokumentáció alapján megvalósított épület egészének tulajdonátruházása történik meg, amiből az is következik, hogy a törvényben részletezett engedélyezési jogok közül – az átdolgozás joga mellett – az anyagi formát öltő terjesztés joga a leginkább meghatározó vagy kizárólag előforduló. A többszörözés engedélyezése az építészeti alkotások létrehozásának első fázisában bír jelentőséggel: az épület megvalósítása szerzői jogi szempontból fogalmilag a tervdokumentáció többszörözésé-

⁹ Gyertyánfy: i. m. 249.

nek minősül, az épület lényegében a terv „háromdimenziós másolata”.¹⁰ Építészeti alkotások esetében többszörözés a tervben rögzített alkotás kivitelezése és utánépítése. A gyakorlatban a terv többszörözésének minősül az egyes jellemző elemek megépítése is.¹¹

Az építészeti alkotások mint funkcionális művek tervezői egyfelől a tipikusnak tekinthető foglalkoztatói jogviszonyból adódóan, másfelől az elkészült épület tulajdonosának a tulajdonjoghoz fűződő erős dologi, vagyoni jogi pozíciójából fakadóan távol kerülnek a szellemi terméktől, és többnyire nem képesek kontroll alatt tartani – hát még engedélyezni – a műveik további felhasználását, hasznosítását. A számukra rendelkezésre álló eszköz a személyhez fűződő jogok gyakorlása és meghatározott esetekben az átdolgozási joghoz kapcsolódó igények érvényesítése. Mindebből az is következik, hogy az építészeti alkotás hasznosításakor az arányos és a megfelelő díjazás elve is megbicsaklik: a megrendelő oldalán általában nem jelentkezik a mű hasznosításából származó olyan bevétel, amelyhez a tervező díjazását arányítani, mérni lehetne. Ettől függetlenül az építészeti alkotások tervezési díjának zsinórmértéke az épület bekerülési értékéhez igazodik.

Nagyon eltérő a gyakorlat a tervezési szerződések szerzői jogi rendelkezéseinek tartalmában. A Magyar Építész Kamara (MÉK) által preferált tervezőcentrikus mintaszerződésben az elkészített terv és az ahhoz kapcsolódó munkarészek a tervező tulajdonában maradnak, és a megrendelőt az elkészített építészeti-műszaki dokumentáció vonatkozásában csak egyszerű felhasználási jog illeti meg: az építészeti tervet kizárólag az építésügyi hatósági eljárás kérelméhez, míg a kiviteli tervet az épület kivitelezésére jogosult felhasználni. A felhasználás feltétele, hogy a megrendelő a tervezőnek a szerződésben meghatározott tervezési és felhasználási díjat szerződésszerűen teljesítse. Ebben a konstrukcióban a tervdokumentáció vagy annak részei ismételt felhasználásához, másnak történő átadásához, illetve átengedéséhez a tervező külön írásbeli engedélye vagy a szerződő felek írásbeli megállapodása szükséges.

Ezzel szemben a megrendelőcentrikus konstrukció lényege, hogy a tervezési szerződés alapján elkészített valamennyi szellemi alkotás vonatkozásá-

ban a megrendelő az átadott szellemi alkotás elfogadására vonatkozó írásbeli jognyilatkozat megrendelő általi kibocsátásával, külön jogcselekmény nélkül gyakorlatilag korlátlan felhasználási engedélyt kap: az átadott szellemi alkotások vonatkozásában kizárólagos felhasználási jogot szerez, időbeli megkötések nélkül. A felhasználási jog területileg is lehet korlátlan, de általában csak egy konkrét fejlesztési területre vonatkozik. A felek megállapodhatnak abban is, hogy a megrendelő a felhasználási engedélyt a szavatossági időn belül harmadik személyek számára átruházhatja, továbbá hogy a megrendelő jogutódjára átszáll a tervező hozzájárulása nélkül, és ebben az esetben a tervező jutalékra vagy egyéb jogcímen kifizetésre sem tarthat igényt. Külön kell kezelni a szellemi alkotás átdolgozását, amelyről általában külön állapodnak meg a felek. Ezt leszámítva, a felhasználási engedély kiterjed a többszörözésre, a használatra, a nyilvánosságra hozatalra, sőt a kiállításra is.

A bemutatott engedélyezési jogok gyakorlása és érvényesítése kizárólag egyéni joggyakorlás útján történik, vagyis az építészet területén nem találkozunk sem kötelező (törvény által előírt), sem önkéntes közös jogkezeléssel. A HUNGART Vizuális Művészek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület csak a képző-, ipar-, ipari tervező- és fotóművészeti alkotások tekintetében engedélyez egyes felhasználásokat és állapítja meg a felhasználási díjakat, építészeti alkotások esetében nem. Ez azt is jelenti, hogy ezek másodlagos (például reprodukciós) felhasználására kizárólag a szerző vagy a szerzői vagyoni jogok jogosultja adhat engedélyt. A közös jogkezelés hiányára az építészet körében magyarázatul szolgálhat egyfelől a szabad felhasználási esetkörök számossága, másfelől a másodlagos felhasználások (például reprodukciós célú többszörözés, terjesztés) ritkább előfordulása.

Az építészek kiszolgáltatottságát jól példázza az a jogeset, amelyben egy családi ház különleges kiképzésű tetőszerkezetének képeit publikálta engedély nélkül a tető fedésére használt cserepeket gyártó cég a termékeit népszerűsítő nyomtatott kiadványokban és az interneten. Az ügy külön érdekessége az volt, hogy nem az építésztervező, hanem az érintett lakóház tulajdonosa lépett fel a lakóházzal engedély nélkül készült fényképek reklámcélú felhasználása miatt. A Legfelsőbb Bíróság ítélete szerint a tulajdonost illeti az a jog, hogy a dolog birtokát, használatát vagy hasznai szedésének jogát másnak átengedje. A házról készült fénykép reklámcélokot szolgáló, gazdasági tevékenység körében való hasznosítása közvetetten a felperes tulajdonosi részjogosítványait érintette: a dolog hasznosítását, hasznainak szedését jelentette,

10 Barta 2011. 108.

11 SZJSZT-26/2014. Szerzői jog megsértésének vétsége.

amelyre a Ptk. alapján a tulajdonos jogosult. Az alperesnek az a magatartása, hogy a házról készült fényképfelvételt gazdasági reklámtevékenysége során a tulajdonos engedélye nélkül hasznosította, sértette a dolog használatával, illetve a dologból folyó hasznot szedésével kapcsolatos tulajdonosi jogokat.¹²

Az építészeti alkotásokhoz fűződő vagyoni jogok legfontosabb típusa az átdolgozás engedélyezésének joga, amely szorosan kapcsolódik a mű integ-

2. ábra | Egyedi rácsos tetőszerkezet (Illusztráció)

Forrás: <https://familyhome.hu/termek/szeglemezes-racsos-tetoszerkezet-nm/>

ritásának személyhez fűződő jogához. Az átdolgozás ugyanis a mű módosításának, megváltoztatásának az a szélsőséges esete, amikor a változtató, kiegészítő vonások önmagukban is olyannyira lényegiek, hogy megfelelnek az egyéni és eredeti mű követelményének (alkotó jellegűek). Az így létrejött mű együtt tartalmazza az eredeti alkotó személyiségi jegyeit mutató gondolati formákat és az újakat. Az épületek tulajdonosainak változtatási igényei, a későbbi beavatkozások mind-mind magukban hordozzák a jogosulatlan megváltoztatás lehetőségét. Ilyennek minősülnek azok az esetek, amelyek a szerző hozzájárulása nélkül a külső megjelenést, a rendeltetésszerű használatot és az üzemeltetést befolyásolják, vagyis amikor a terv egyáltalán megváltoztatható.

A tervek átdolgozásával kapcsolatban ugyancsak az ítélkezési gyakorlat átrendeződésének lehetünk szemtanúi. 2000-ig a tervek átdolgozásához (az

átépítési terv elkészítéséhez) az eredeti szerző tervező engedélyére volt szükség, majd 2001-től fordulat következett be: a Legfelsőbb Bíróság (LB) úgy ítélte meg, hogy az 1960-as években átépített egri Gárdonyi Géza Színház „az 1990-es években már nem elégítette ki a vele szemben támasztott követelményeket és társadalmi igényeket”. Precedensértékű döntésében az LB megállapította: „A tulajdonos a törvény által biztosított tulajdonosi jogosítványait a jogszabályok keretei között, ezen belül a Ptk. 2–5. §-aiban foglalt figyelembevételével gyakorolhatja. Megilleti tehát az a jogosultság, hogy a tulajdonában álló épületet, ha annak reális igénye felmerül, átalakítsa, bővítsse, funkcióját, rendeltetését megváltoztassa, vagy ha azt szükségesnek tartja, az épületet lebontsa, vagy az épületet teljes egészében átépítse. Ezek a rendelkezések önmagunkban nem sértik a tervezőt megillető szerzői jogokat.”¹³ A „reális igény” fogalmába általában nem tartozik bele az olyan megváltoztatás, amely pusztán a tulajdonos saját ízléséből fakad.

Egy másik iránymutató ítéletben a bíróság megállapította: a tulajdonost megilleti az a jog, hogy az épületet – ha annak igénye, illetve szükségessége a részéről felmerül – átépítse (annak építészeti kialakítását, rendeltetését megváltoztassa) vagy akár elbontsa azt. Ha egy építészeti alkotást létrehozó tulajdonosi (megbízói) igény megszűnt vagy megváltozott, a tervező a szerzői jogára hivatkozással nem akadályozhatja meg az építmény mindenkorai tulajdonosát az objektum átépítésében vagy elbontásában, és nem kifogásolhatja ezt azon az alapon, hogy az átépítés (elbontás) az általa készített tervektől való eltérést jelent. Mivel a tulajdonosnak az indokolt változtatásra irányuló magatartása nem járt a tervező szerzői jogainak a sérelmével, nem eredményezett szerzői jogsértést az új tervezőnek az a magatartása sem, hogy a korábbi épület tartószerkezeteinek egyes elemeit mint meglévő műszaki adottságot az új épület terveinek elkészítése során figyelembe vette.¹⁴

Egy városháza átépítése kapcsán indult ügyben az SZJSZT megállapította, hogy a tervezett korszerűsítés mind a rendeltetésszerű használathoz fűződő jogszerű tulajdonosi magánérdekre, mind a városháza és a városkép modernizálása kapcsán megjelenő társadalmi érdekre tekintettel reális tulajdonosi igényként fogható fel. Az eredeti tervező az épület átépítésére

¹³ Pf IV. 24 712/2001/6.

¹⁴ EBH 2005.1201.

¹² BH2005.143.

3. ábra | Veszprémi városháza. Boros Ildikó Laura felvétele

vonatkozóan a felhasználási engedély megadását nem tagadhatja meg szerzői jogaira való hivatkozással, ugyanis ez a joggal való visszaélés tilalmába ütközne, de méltányos ellenérték követelése nem visszaélésszerű magatartás a szerző részéről. A testület egyértelművé tette, hogy a tervező a hozzájárulást arányos, a jóhiszeműség és tisztesség követelményeinek megfelelő díjazást tartalmazó ajánlat esetén nem tagadhatja meg.¹⁵

A tervező szerzőnek a mű integritásához való személyhez fűződő joga kereteit és határait a Várkapitányság Nonprofit Zrt. kezdeményezésére született szakértői vélemény jelölte ki egyértelműen. Eszerint „a természetes személy tervező szerző az Szt. szerinti integritásvédelemre hivatkozással akkor léphet fel a tulajdonossal, egy esetleges új tervezővel vagy a változtatást megrendelővel szemben, ha ezen Szt. 13. §-a és 67. § (1) bekezdése¹⁶ szerinti

15 SZJSZT-21/2017. Városháza átépítésével kapcsolatos szerzői jogi kérdések.

16 Szt. 13. § A szerző személyhez fűződő jogát sérti művének a becsületére vagy jó hírnévére sérelmes mindenfajta eltorzítása, megcsönkítése, megváltoztatása és a művel kapcsolatos más ilyen jellegű visszaélés.

67. § (1) A mű jogosulatlan megváltoztatásának minősül az építészeti alkotás vagy a műszaki létesítmény tervének a szerző hozzájárulása nélkül történő olyan megváltoztatása, amely a külső megjelenést vagy a rendeltetésszerű használatot befolyásolja.

mű integritásához való joga sérül. Azt, hogy mikor sérül ezen joga a tervező szerzőnek, az épület tulajdonosa és a tervező szerző érdekei összemérésével lehet megállapítani, amihez figyelembe kell venni az eset összes körülményét, így különösen az átdolgozás mikéntjét, azt, hogy az átdolgozás megváltoztatja-e az épület rendeltetését, az épület rendeltetésszerű használatát, külső megjelenését, és ha igen, akkor az sérelmes lehet-e a szerző tervező jó hírnévére, becsületére, illetve hogy milyen magán- vagy társadalmi igény és érdek áll az áttervezés mögött”. Annak, hogy a tulajdonos az új tervezővel a természetes személy tervező szerzők engedélye nélkül áttervezhesse az épülete(ke)t, az a feltétele, hogy ne sértse meg az Szt. 13. §-át és 67. § (1) bekezdését. Ehhez pedig az eljáró tanács álláspontja szerint az alábbiak szükségesek a jelzett jogszabályhelyek és bírósági gyakorlat alapján:

nincs olyan magán- vagy társadalmi érdek az épületek tulajdonosa oldalán, amely felülírja a tervező szerző személyhez fűződő jogait:	van olyan reális magán- vagy társadalmi érdek az épületek tulajdonosa oldalán, amely felülírja a tervező szerző személyhez fűződő jogait:
az épületek külső megjelenése a lényegét érintően nem kerül megváltoztatásra	az épületek külső megjelenése lényegét tekintve is megváltoztatható
az épületek eredeti tervek szerinti rendeltetése (rendeltetésszerű használata) nem kerül a lényegét tekintve megváltoztatásra	az épületek rendeltetése, funkciója lényegét tekintve is megváltoztatható
az épület áttervezett tervei nem sérelmesek a tervező szerző szakmai jó hírére, szakmai munkásságára	a tulajdonos vagy új bérlő ízlésbeli változtatási igénye nem alapozza meg az engedély nélküli áttervezés jogszerűségét
	korszerűsítési igény egy olyan reális igény, amely alapján engedély nélkül áttervezhető az épület tervei

Reális érdek vagy igény lehet az, ha az új bérlőnek jelentősen eltérő számú dolgozója van, akik elhelyezéséhez jelentősen több vagy kevesebb helyiségre, eltérő funkciójú helyiségre van szüksége az eredeti tervekhez képest az épületekben, amely létszám- és funkcióváltozást az épületek eredeti tervek szerinti belső kialakítása nem tudja kielégíteni funkcionálisan. Szintén megalapozott tulajdonosi érdek, illetve változtatási igény a megváltozott városképi környezethez, új helyi építési szabályzathoz történő igazodás, annak való megfelelés.¹⁷

Végül jelezni szükséges, hogy jelen előadás nem tér ki a rendszerváltozást megelőző időszakban működő állami tervezővállalatok alkalmazottai által létrehozott építészeti alkotások szerzői vagyoni jogait elrendező, 2019-től bevezetett építészeti szerzői jogi reformra, amelynek kulcsseleme volt a Nemzeti tervvagyon jogintézményének megteremtése. Ennek magyarázata az, hogy a 2018. évi CXXXIV. törvénnyel bevezetett építészeti művekre vonatkozó módosítások nem érintették a szerző személyhez fűződő jogait, az átdolgozási, megváltoztatási szerzői vagyoni jogot, a tulajdonosi és szerzői jogok egymáshoz való viszonyát és összemérését, a rendeltetésszerű joggyakorlás és társadalmi/magán érdek megítélését és az ott figyelembe veendő szempontokat.

Irodalom

Barta Judit 2005. Az építészeti alkotások és tervek jogi védelmének fejlődése egy színház történetén keresztül. *Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica*. XXIII/2. Miskolc.

Barta Judit 2011. Építészeti alkotások szerzői jogi védelme és a gazdasági reklámzás némely összefüggései megtörtént esetek kapcsán. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*. 2011/6. Budapest.

BDT2010. 2329.

Bodó Gergely (2004) A mű integritásának sérelme építészeti aspektusban. 2004/4. Budapest. <https://www.sztnh.gov.hu/hu/kiadv/ipsz/200408/01-bodo.html> (utolsó letöltés: 2023. november 27.)

Csillag György (1987). *Az építészeti alkotások szerzői jogi oltalma*.

Építésügyi Tájékoztató Központ, Budapest.

Gyertyánfy Péter (szerk.) (2021) *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Wolters Kluwer, Budapest.

Kulcsár Attila (2009) Az építészeti alkotások szerzői joga – és kinek mi köze hozzá? *Építészfórum*. 2009. január 16. <https://epiteszforum.hu/az-epiteszeti-alkotások-szerzoi-joga-es-kinek-mi-koze-hozza>

SZJSZT-38/2007. *Homlokzati plasztika elbontásának szerzői jogi kérdései*.

SZJSZT-14/2023. *Építészeti alkotás tervének átdolgozása, mű integritásához való szerzői személyhez fűződő jog kérdése*.

Összefoglaló

Az építésügy világában napjainkban is visszatérő kérdés, hogy a tulajdonos az épület átalakítása, bővítése során egyoldalúan módosíthatja-e az építési terveket, vagy ehhez engedélyt kell kérnie a tervezőtől. Erre tekintettel az előadás központi témája az, hogy maradnak-e személyhez fűződő szerzői jogok az eredeti tervezőnél, ha az általa készített tervek valamennyi felhasználási jogát átengedi a tulajdonosnak, beleértve a tervek átdolgozásának, módosításának és harmadik személyre történő átruházásának jogát. Az előadás arra is kitért, hogy milyen szerzői jogi vetületei vannak egy emlékmű vagy szobor eredeti helyszínétől történő egyoldalú áthelyezésének.

Summary

The repeating question in the scope of construction today is whether the owner can exclusively modify the designs of architectural works during the reconstruction or expansion of the building, or must request permission from the designer to do so. In view of this, the central theme of the presentation is whether moral copyrights remain with the original architect, if he transfers all the rights of use of the designs created by him to the owner, including the right to adaptation, modify and transfer the designs to a third party. The presentation also covered the copyright implications of unilaterally moving a monument or statue from its original location.

¹⁷ SZJSZT-14/2023. Építészeti alkotás tervének átdolgozása, mű integritásához való szerzői személyhez fűződő jog kérdése.

KIHÍVÁSOK AZ EURÓPAI
KÉZMŰVES OKTATÁSBAN:
MULTIDISZCIPLINÁRIS
VIZSGÁLAT

HORVÁTH ORSOLYA – MENICH DÓRA

Kihívások az európai kézműves oktatásban: multidiszciplináris vizsgálat

Bevezetés

Kutatásunkban a kézműves szakképzés európai mintáit vizsgáltuk, majd ezt követően azonosítottuk a kihívásokat mind társadalmi, mind gazdasági oldalról, feltártuk a külföldi jógyakorlatokat, végezetül a hazai helyzetet tekintettük át szakértői interjúkon, lakossági adatfelvételen keresztül.

A kézművesipar hosszú története során jelentős szerepet játszott a társadalmak fejlődésében és kulturális gazdaságában. Az európai kézművesképzés hagyományai az ókorig nyúlnak vissza, ahol a tudás apáról fiúra szállt, mesterek tanítványaikat gyakorlati tapasztalatok alapján oktatták. A kézművesség ekkoriban nélkülözhetetlen volt a mindennapi élet fenntartásához. A középkori céhek szabályokat hoztak létre, amelyek a minőség és etikai normák betartására ösztönözték a szakma képviselőit, így hozzájárulva a szakmai tudás fenntartásához.

Az ipari forradalom és a középkori céhek megszűnése jelentős változásokat hozott a kézművesség területén, és a 20. században újraindult a szakmai képzés és kézművesképzés. A globalizáció azonban csökkentette a kézművesség népszerűségét. A 21. században több európai ország is erőfeszítéseket tett a szakmák hagyományainak megőrzése érdekében, integrálva a szépműves képzés elemeit képzési struktúrájába.

A kutatás során a szépműves szakmákat vizsgáltuk elsősorban, így azokat, melyek az épületek díszítményeinek kialakításával, a lakberendezési tárgyak műves megalkotásaival foglalkoznak, így hozzájárulva a reprezentatív, stílusos terek kialakításához. Az üvegművesség, a famegmunkálás, fémshépművesség,

díszítőszobrászat és díszítőfestészet is a nemzeti kulturális örökség megőrzését segíti, az épített örökségünket ápolja.¹

A kutatás módszere

A kutatásunk metodikai alapját a desk research és a benchmarking módszer alkotja. Vizsgáltuk az egyes európai országok szakképzési rendszereit, bemutattuk a képzési struktúra sajátosságait, jógyakorlatokat gyűjtöttünk. A kontinentális fejlődéstörténet és a fogalmi keretek egységessége miatt kizárólag az európai országokra, különös tekintettel Spanyolországra, Portugáliára és a balti országokra összpontosítottunk kutatásunk során.

A benchmarking során az összegyűjtött adatok és információk alapján kiemeltük a jógyakorlatokat, majd azok implementálási lehetőségeit. A kutatás során a modern keresési technológiákra támaszkodtunk, kiemelve a kombinált szavas keresések lehetőségét. A keresés eredményeinek relevanciája alapján változatos információforrások és időintervallumok áttekintése volt lehetséges.

Fontos megjegyezni, hogy a desk research módszertan korlátai a nyilvánosan elérhető információk terjedelméből, a keresőmotorok hatékonyságából, valamint a digitalizált és szöveges formátumban elérhető információkra való korlátozottságból erednek. Az információk hitelességét fenntartásokkal kell kezelni, mivel az ellenőrzési lehetőség hiányzik.

A kutatás második fázisában kvantitatív és kvalitatív módszereket is alkalmaztunk. A kvalitatív módszerek révén részletesebb képet kaphatunk a jelenséggel kapcsolatos tapasztalatokról, valamint mélyebben megismerhetjük a megéléseket. A kvantitatív adatfelvétel pedig abban volt segítségünkre, hogy átfogó és reprezentatív képet kapjunk a lakosság témával kapcsolatos ismereteiről és viszonyulásairól. A szépműves mesterek körében félig strukturált interjúkat készítettünk, hogy megismerhessük tapasztalataikat és véleményüket a szépműves szakmákkal kapcsolatban. A lakosság körében kvantitatív adatfelvételt végeztünk. A bemutatásra kerülő adatok reprezentatívak, legfeljebb plusz-mínusz 3,1 százalékponttal térhetnek el

a mintavételből fakadóan attól az eredménytől, amit az ország összes felnőtt lakosának megkérdezése eredményezett volna. Az adatfelvétel CATI-módszerrel zajlott 2023 augusztusában.

Külföldi képzőintézmények, jógyakorlatok

A kutatás során vizsgáltuk a jelentősebb kézműves hagyományokkal rendelkező országokat.

Míg Portugáliában a szépműves szakmák oktatása a középfokú oktatás rendszerében általánosságban hároméves képzés formájában jelenik meg², addig Észtországban a képzési idő jellemzően csak két év.³ Fontos azonban látnunk, hogy az egyes országok esetében más szakképzési rendszerről, oktatási kultúráról, szabályozásról beszélhetünk, ami szintén hozzájárul az eltérő képzési időkhöz az egyes szépműves szakmák oktatása esetén.

Spanyolországban az öt szépműves szakmát középfokú szakképzés és felnőttképzés, valamint tanfolyam formájában is lehet tanulni. A szakmákat több szinten oktatják, és meghatároznak felvételi követelményeket.⁴ A képzés során a szakmai módszerek mellett a modern technikával is foglalkoznak.⁵

Észtországban a szakképzés két formáját választhatják a tanulók: teljes idejű képzést és „nem helyben folytatott” képzést. Az utóbbi esetében hangsúlyozzák az önálló tanulást, és alacsonyabb a konzultációs órák száma. A szakmák képzése több szinten valósul meg, az első szinteken nincs tudásra vonatkozó felvételi elvárás, csak a 17 vagy 18 éves kor betöltése a feltétel. A tantervekben a szakmai ismeretek mellett a munkaerőpiaci igények megismeretése is szerepel, a képzési idő jellemzően két év.⁶

2 <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/vet-in-europe/systems/portugal-u2> (utolsó letöltés: 2023. 09. 01.)

3 <https://vigalattk.ee/et/erialad/puukasitooline-2#puukasitooline> (utolsó letöltés: 2023. 09. 03.)

4 <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/vet-in-europe/systems/spain-u2> (utolsó letöltés: 2023. 08. 01.)

5 <https://www.escueladearteleon.com/oferta-educativa/cfgm-pintura-sobre-vidrio/> (utolsó letöltés: 2023. 08. 10.)

6 <https://vigalattk.ee/et/erialad/keraamik-2#keraamik> (utolsó letöltés: 2023. 09. 03.)

1 <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/craft-or-artisanal-products> (utolsó letöltés: 2023. 07. 07.)

Lettországbán a szépművészi szakmákat középfokú szakképzésben vagy felsőoktatásban lehet tanulni.^{7,8} Az intézmények egy része több szakmát oktat egyszerre, nem specializálódva kizárólag egy szakmára.^{9,10}

Litvániában a szépművészi szakmák képzése főként felnőttképzés és továbbképzés formájában történik. A szakképzés általában egy-két évig tart, a tanulók életkora pedig 17-19 év. A felsőoktatásban alapképzések négy évig, mesterképzések két évig, doktori képzések pedig négy évig tartanak. 2018 óta az egyetemek és szakképző intézmények közös, rövid ciklusú képzéseket szerveznek.¹¹

Franciaországban a képzések időtartama jellemzően két-három év, és az oktatás kiterjed a technológiai oktatáson túl az iparművészeti és általános oktatás területére is.¹²

Németországban a képzések időtartama változó, kettő és öt év közötti.¹³ A képzések gyakran duális képzés formájában is megvalósulnak.¹⁴

Ausztriában csak a fémipari szakmákat oktatják a szépművészi területek között.¹⁵ Fontos megjegyezni, hogy egyes képzések részei más képzéseknek, például festés, aranyozás és betűtervezés keretében tanulnak iparművészeti festészeti technikákat is.¹⁶ A restaurálási és konzerválási munkálatok oktatása is része a képzéseknek.¹⁷

Svájcban a szépművészi szakképzések jellemzően kettő-négy éves idejű képzések.¹⁸ A középfokú szakképzés mellett továbbképzések is elérhetők azoknak, akik már a szakmában dolgoznak.¹⁹

Hollandiában kétféle szakképzési típus létezik: iskolarendszerű és blokk- vagy napi kiadású programok. Az iskolarendszerű képzés lehet teljes vagy részmunkaidős, míg a blokkprogramok esetében a gyakorlatra helyezik a hangsúlyt. Továbbképzések is elérhetők az adott területen dolgozók számára.²⁰

Olaszországban a szakképző helyek egy-egy szakmát oktatnak, de tanfolyamok is elérhetők mindazoknak, akik érdeklődnek az adott terület iránt.^{21, 22} Rövid workshopok is megvalósulnak, amelyek mindenki számára nyitottak, előképzettséget nem igényelnek.^{23,24,25}

Az angliai és walesi szakképzési programok mind iskolarendszerben, mind tanfolyamok és előadások formájában zajlanak, mindenki számára nyitottak.^{26,27,28}

Lengyelországban a szakképző intézmények több szakma oktatását végzik.²⁹

Csehországban a szakképzési programok összegegyeztetethetők a munka-

7 <https://www.izm.gov.lv/en/vocational-education> (Utolsó letöltés: 2023. 08. 10.)

8 <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/vet-in-europe/systems/latvia-u2> (utolsó letöltés: 2023. 08. 09.)

9 <http://www.rcdp.lv/nozares/> (utolsó letöltés: 2023. 09. 03.)

10 <https://www.lma.lv/studijas/studiju-nozares> (utolsó letöltés: 2023. 09. 03.)

11 <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/vet-in-europe/systems/latvia-u2> (utolsó letöltés: 2023. 08. 10.)

12 <https://ecole-boulle.org/category/les-ateliers-et-formations/dfesma-fma/> (utolsó letöltés: 2023. 07. 12.)

13 <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/vet-in-europe/systems/germany-u2> (utolsó letöltés: 2023. 09. 01.)

14 Bánhidyné – Makó – Janák 2003.

15 <https://www.woodcarvingschool.com/woodsculpting.html> (utolsó letöltés: 2023. 08. 19.)

16 <https://schnitzschule.tsn.at/malervergolderschilderhersteller/> (utolsó letöltés: 2023. 08. 11.)

17 <https://schnitzschule.tsn.at/weiterbildung-und-berufsaussichten/> (utolsó letöltés: 2023. 08. 13.)

18 https://www.s-ge.com/sites/default/files/publication/free/factsheet-vocational-training-switzerland-s-ge-en-2019_8.pdf (utolsó letöltés: 2023. 08. 20.)

19 <https://www.holzbildhauerei.ch/organisation/portraet-schule> (utolsó letöltés: 2023. 08. 20.)

20 https://eqavet.nl/wp-content/uploads/2019/09/Report_on_QA_in_the_Netherlands.pdf (utolsó letöltés: 2023. 08. 23.)

21 www.scuolarteapplicata.it (utolsó letöltés: 2023. 08. 26.)

22 www.foral.org (utolsó letöltés: 2023. 08. 27.)

23 <https://www.archaeological.org/fieldwork/italy-summer-art-restoration-workshops/> (utolsó letöltés: 2023. 08. 28.)

24 <https://adg.it/en/fresco-workshop/> (utolsó letöltés: 2023. 08. 28.)

25 <https://www.florenceart.net/mural-art-decoration-course> (utolsó letöltés: 2023. 08. 28.)

26 <https://princes-foundation.org/school-of-traditional-arts> (utolsó letöltés: 2023. 08. 29.)

27 <https://www.ucl.ac.uk/slade/study/ba/> (utolsó letöltés: 2023. 08. 30.)

28 <https://www.cardiffmet.ac.uk/artanddesign/courses/Pages/bafineart.aspx> (utolsó letöltés: 2023. 08. 30.)

29 <https://zsp.resman.pl/> (Utolsó letöltés: 2023. 08. 31.)

végzéssel, így azokat felnőttek is tudják látogatni, munka mellett végezni.³⁰ Az üvegművesség kiemelt szerephez jut, az ezzel kapcsolatos specializációkat úgy alakították ki, hogy a felnőttek is részt tudjanak venni a képzésekben, összeegyeztethetők a munkavégzéssel. Az üvegművesség és az ehhez kapcsolódó specializációk három-négy éves képzések formájában érhetőek el.^{31,32}

A szakképző intézmények vizsgálata mellett azt is kiemeljük, és egyben mint jogyakra hivatkozunk, hogy a balti országoknál, illetve a skandináv képzéseknél megfigyelhető, hogy az alsófokú oktatás tanterveiben megtalálhatók a kézműves tevékenységek, melyek nemcsak a kézügyesség fejlesztéséhez járulnak hozzá, hanem már gyermekkorban érzékenyítik a fiatalokat a kézműves szakmák irányába.³³ Több helyen is megfigyelhető volt, hogy vállalkozási és üzleti ismereteket oktattak, amivel támogatni kívánták a mestereket az önálló műhelyek indításában, fenntartásában.³⁴

A szépművészet szakmák oktatása során a vállalkozási ismeretek mellett a restaurátori és konzerváló feladatok ellátásának megismertetésével a szakemberek a helyreállítási munkálatokban is részt tudnak venni a termékek készítése, forgalmazása mellett.³⁵

A technikai fejlődés hatása szintén az oktatás színtereinek átalakításával járt, így elmondható, hogy a vizsgált szakmák oktatásánál a hagyományos technikák elsajátítása mellett a modern korhoz való kapcsolódás is szerepel mint lehetőség alkalmazása.³⁶

Főbb megállapításaink közé sorolhatjuk a képzések során erőteljes gyakorlatorientált jelleget mutató skandináv országokat, melyeknél az oktatásba integráltan jelenik meg az elméleti ismeretek mellett jelen lévő gyakorlat átadása. Legtöbb esetben vállalati szereplőkkel, nonprofit szervezetekkel együttműködve jelenik meg a gyakorlatorientált oktatás. Online tananyagokkal kiegészítve, illetve önállóan online képzéseket is kínálnak például Olaszországban, Spanyolországban is.³⁷

Szintén jogyakraként azonosítható az a rigai Művészeti és Médiatechnikai Iskola által alkalmazott módszer, hogy a képzésben részt vevő diákok a társadalmi hasznosság jegyében is újraalkotnak, felújítanak berendezéseket, mint például templomi csillárokat.³⁸

Társadalmi, gazdasági igények, kihívások

Az Európai Szakképzési Centrum 2019-es felméréséből tudjuk, hogy a kézműves foglalkoztatottak száma 2018-ban 1,2 millió körül alakul Európában. Ez közel 30%-os csökkenés a 2006 és 2018 közötti foglalkoztatási adatokhoz képest. 2030-ig terjedő előrejelzések szerint a foglalkoztatás további 5 százalékos csökkenése várható majd, ami 61 ezer munkahelyet jelent. Az állásukat elhagyók pótlására közel félmillió szakemberre lesz szükség majd. A magasan képzett munkavállalók arányában növekedés várható (14-ről 21%-ra), míg a középfokú végzettséggel rendelkezők a szakmában dolgozók több mint felét fogják jelenteni. A felmérés szerint a portfóliómunkák erőteljes növekedése lesz várható, nem pedig a teljes idejű foglalkoztatásé, illetve a hagyományos és kortárs módszerek alkalmazása válik elterjedtté.³⁹

A kreatív szektorban a foglalkoztatás változó jellege érinti majd a kézműves szektorban dolgozókat is, így a puha készségek (soft skillek) szerepe

30 https://www.cedefop.europa.eu/files/4210_en.pdf (utolsó letöltés: 2023. 08. 31.)

31 <https://www.glassschool.cz/> (utolsó letöltés: 2023. 08. 31.)

32 <https://supskv.cz/> (utolsó letöltés: 2023. 08. 31.)

33 <https://www.ejmste.com/download/from-handicraft-to-technologies-historical-development-of-handicraft-education-in-general-schools-in-7768.pdf> (utolsó letöltés: 2023. 09. 05.)

34 Berufsschule für das Bau- und Kunsthandwerk (Németország), Obchodní akademie, Střední odborná škola a Střední odborné učiliště Třeboň (Csehország)

35 Művészeti és formatervezési iskola (Elbigenalp faragóiskola) (Ausztria), Fachschule für Bildhauerei, Fachschule Kunsthandwerk Vergolden u Schilderherstellen (Ausztria), Berufsfachschule (Svájc)

36 Művészeti és formatervezési iskola (Elbigenalp faragóiskola) (Ausztria), Berufsfachschule (Svájc)

37 <https://scuolaarteapplicata.it/super/> (utolsó letöltés: 2023. 09. 05.)

38 <https://www.rmmt.lv/varkavas-romas-katolu-dievnama-baznicas-lielais-kronlukturis/> (utolsó letöltés: 2023. 07. 30.)

39 https://www.cedefop.europa.eu/en/data-insights/handicraft-and-printing-workers-skills-opportunities-and-challenges-2019-update#_edn2 (utolsó letöltés: 2023. 09. 04.)

felértékelődik, amit a külföldi jogyorkorlatként azonosított vállalkozói, üzleti ismeretek oktatási tervbe integrálása is megerősít.

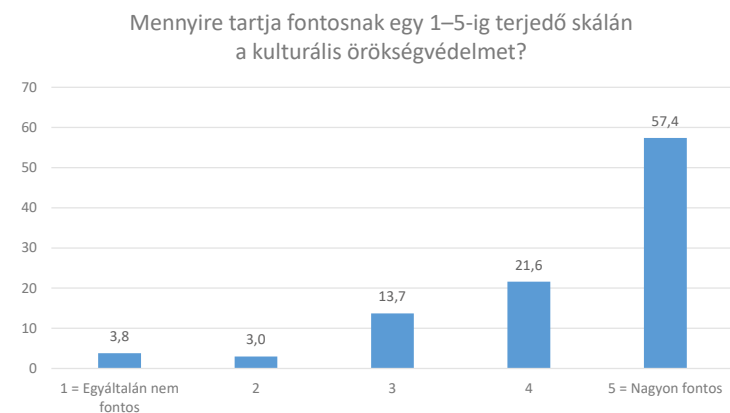
Jellemző, hogy a kiöregedő szakmák utánpótláshiányát kormányzati programok is segítik. Németországban például átképzési programokat indítottak, támogatást nyújtanak a vállalkozóvá váláshoz.⁴⁰ Franciaországban a foglalkoztatási központok, állami átképzési programok segítik az elöregedő szakmákból érkező munkavállalók átképzését, az átmenet megkönnyítését.⁴¹

Szépípmíves szakmákkal kapcsolatos társadalmi viszonyulások és a szépípmíves mesterek tapasztalatai

Kutatásunkban két célcsoport nézőpontjából vizsgáltuk a szépípmíves szakmák megítélését. Felmértük egyrészt a szépípmíves mesterek szépípmíves szakmákkal kapcsolatos tapasztalatait, külön figyelmet fordítva a társadalmi megítélésre és a szépípmíves szakmák népszerűségére. Megvizsgáltuk továbbá, hogy a magyar felnőttkorú lakosság hogyan viszonyul a kulturális örökségvédelemhez, mennyire ismeri a szépípmíves szakmákat, hogyan viszonyul a szépípmíves szakmákhoz, és mennyire tartja fontosnak ezen szakmák képzését.

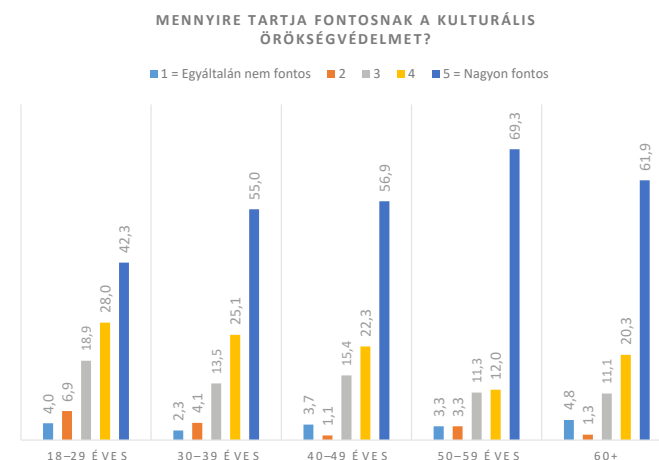
Szépípmíves szakmákkal kapcsolatos ismeretek, viszonyulások

A lakosság közel 60 százaléka nagyon fontosnak tartja a kulturális örökségvédelmet, azaz például a várak felújítását, a népi hagyományok és kulturális javak megőrzését.

1. ábra | Kulturális örökségvédelemhez való viszonyulás (N=1000, %)

Forrás: Századvég

2. ábra | Kulturális örökségvédelem fontossága életkor szerint (N=999, %)

Forrás: Századvég

40 <https://www.kfw.de/kfw.de.html> (utolsó letöltés: 2023. 09. 12.)

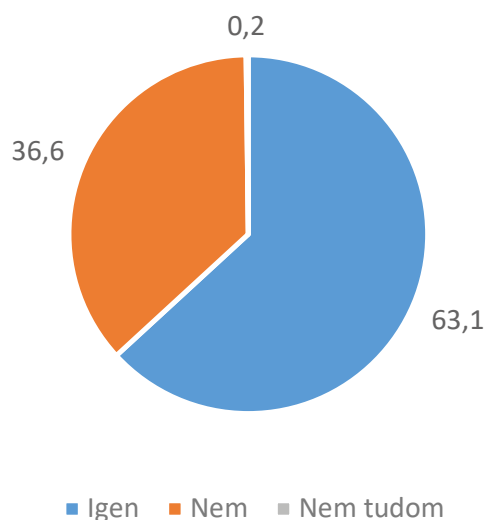
41 <https://travail-emploi.gouv.fr/le-ministere-en-action/pic/> (utolsó letöltés: 2023. 09. 13.)

Nemek szerinti megoszlást tekintve a nők nagyobb arányban tartják nagyon fontosnak a kulturális örökségvédelmet (55,7%), mint a férfiak (44,3%).

Az egyes életkori kategóriákon belül vizsgálva a kulturális örökségvédelem fontosságát, elmondható, hogy minden korosztály körében a nagyon fontos válasz a legjellemzőbb. Emellett szintén nagy arányban választották a 4-es értéket, tehát összességében fontosnak tartják a kulturális örökségvédelmet.

Legnagyobb arányban az 50–59 éves (69,3%) és a 60 éves vagy idősebb (61,9%) korosztály tartja nagyon fontosnak. Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy a legfiatalabb, vagyis a 18–29 éves korosztály körében volt a legmagasabb a 4-es értéket választók aránya (28%), a nagyon fontos érték esetében pedig 42,3%-a válaszolta ezt a korosztálynak. Tehát mind a fiatalok, mind az idősebbek fontosnak tartják a kulturális örökségvédelmet, de az idősebbek nagyobb arányban érzik ezt fontosnak.

Hallott már Ön a szépművészet szakmákról?

3. ábra | Szépművészet szakmák ismertsége (N=1000, %) / Forrás: Századvég

Annak érdekében, hogy pontos képet kapjunk a szépművészet szakmák ismertségéről, az alábbi meghatározás alapján mértük fel a lakosság körében a szépművészet szakmák ismertségét: *szépművészet szakmának tekintjük az épületek díszítményeinek kialakításával, illetve a lakberendezési tárgyak művészi megalkotásával foglalkozó szakmákat. Például üvegműves, falművész, fa- és bútorszépműves, fémszépműves (ötös, zománcműves).*

A szépművészet szakmák ismertségét tekintve a lakosság körében, ugyanis a válaszadók 63,1 százaléka már hallott ezekről a szakmákról. Ez az eredmény ellentétes a szakértői interjúk során megjelent fő narratívával, a társadalmi ismertség hiánya narratívával. A szakértők tapasztalata szerint ugyanis a lakosság körében nem ismertek a szépművészet szakmák, csak bizonyos társadalmi rétegek foglalkoznak ezekkel a szakmákkal. A társadalmi ismertség hiányát a szakmák megbecsültsége szempontjából tartják problémásnak. Megítélésük szerint az ismertség hiánya hatással van a megbecsültségre is.

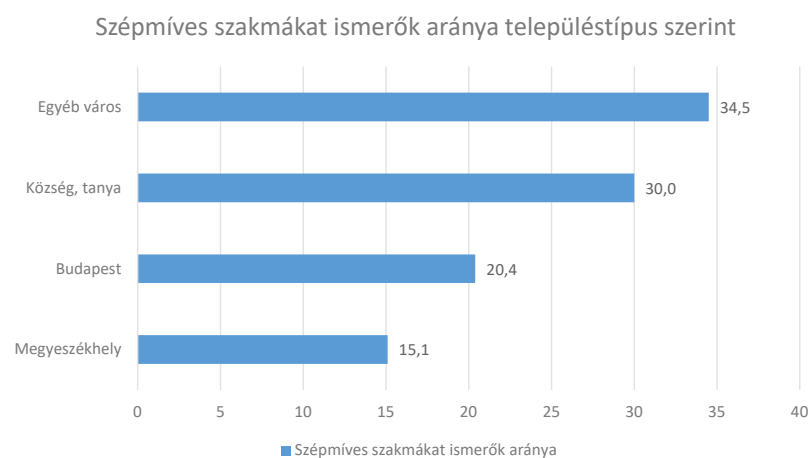
„Társadalmi szinten szerintem nem nagyon. Egy bizonyos réteget érdekel, de nem érzem azt, hogy társadalmi szinten ezt jelentős lenne. Nem vagyunk eléggé megbecsülve, tehát látótérbe helyezve.” (Szakértő)

Az interjúk során kiemelték, hogy fontosnak tartanák a szépművészet szakmák társadalmi ismertségének növelését, amit a lakossággal való jobb kommunikációval és a jobb marketingtevékenységgel látnak megvalósíthatónak.

„Itt is szerintem az lenne a fő, hogy valahogy minél jobban megjelenni, vagy minél többen megjelenni vagy hírt adni róla, tehát hogy ennek a marketingje, ennek az egész szakmának, vagy ezeknek a szakmáknak szerintem kevés, és sokkal jobban kellene.” (Szakértő)

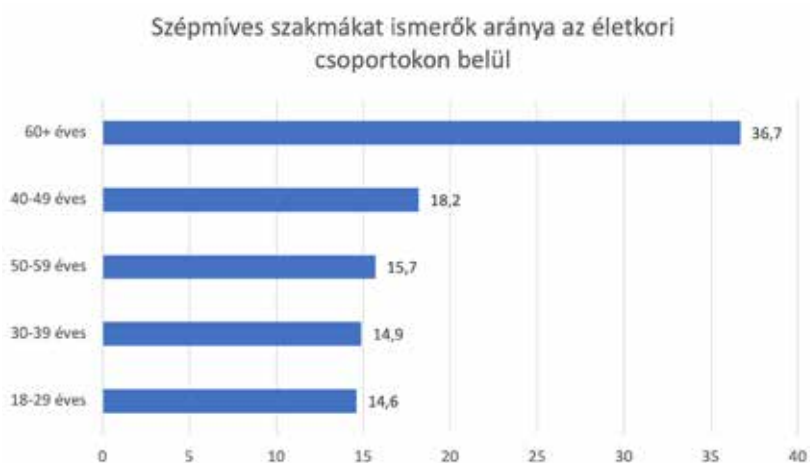
A társadalmilag ismert narratíván belül megjelent az a vélekedés, mely szerint a kézművességnek bizonyos ágai ismertek a lakosság körében (pl. a paraszti, népi kultúrához kapcsolódó kézművesség). Ennek okát abban látják, hogy az ő termékeik és munkáik meg tudnak jelenni a különböző fesztiválokon, rendezvényeken, és ezáltal többekhez eljutnak.

Nemek szerint vizsgálva az ismertséget elmondható, hogy a nők körében ismertebbek a szépművészet szakmák, mint a férfiak körében. A nők 57,3 százaléka hallott már ezekről a szakmákról, a férfiaknak pedig 42,7 százaléka.

4. ábra | Szépműves szakmák ismertsége településtípus szerint (N=999, %) /
Forrás: Századvég

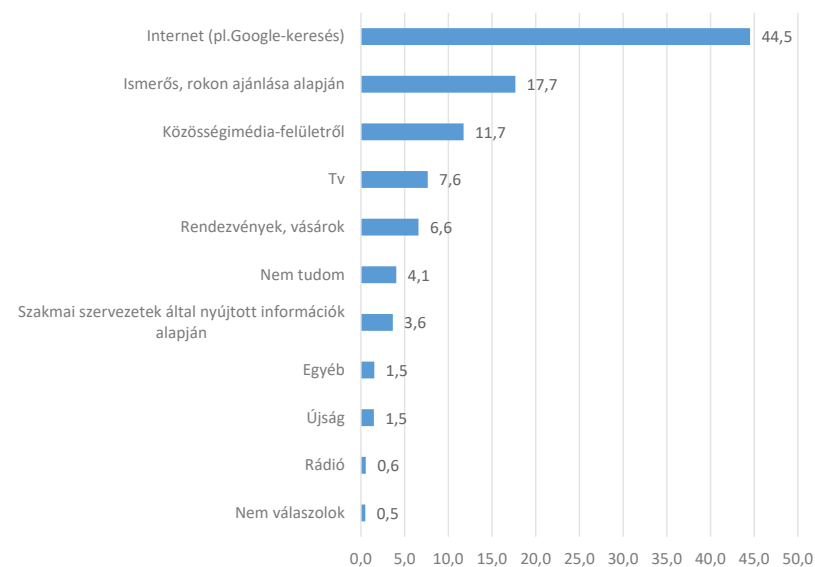
Lakóhely alapján az egyéb városban élők hallottak a legnagyobb arányban a szépműves szakmákról (34,5%). Őket követik a községben, tanyán élők (30%), majd a fővárosban élők (20,4%). A legkisebb arányban a megyeszékhelyen élők körében ismertek ezek a szakmák (15,1%).

5. ábra | Szépműves szakmák ismertsége életkor alapján (N=1000, %) Forrás: Századvég

Életkor alapján vizsgálva a 60 éves vagy idősebb korosztály körében a legismertebbek a szépműves szakmák (36,7%). Őket követik a 40–49 évesek (18,2%), a legkisebb arányban pedig a 18–29 évesek körében ismertek ezek a szakmák (14,6%). Ezek az adatok összecsengenek az interjúk során megjelent azon narratívával, mely szerint a fiatalok körében nem ismertek a szépműves szakmák, és fontos lenne azok népszerűsítése. Szintén kapcsolódik ez az eredmény a szakértők azon tapasztalatához, hogy ezen szakmák utánpótlása nem biztosított, mert nem tudják a fiatalok, hogy léteznek ezek a szakmák, valamint hogy hogyan lehet ezen szakmákat kitanulni.

„Nincs belőle megfelelő szintű képzés, sem az, hogy tudnának róla, tehát hogy a mai fiatalok, akik esetleg tanulhatnának, sem tudják, hogy egyáltalán van ilyen, és lehetne ezt tanulni.” (Szakértő)

6. ábra | Szépműves termék vásárlásáról való informálódás (N=1000, %) / Forrás: Századvég

A fenti ábra alapján elmondható, hogy a lakosság a legnagyobb arányban az internetről tájékozik vagy tájékozódna, ha szépművesek által készített terméket vagy szolgáltatást szeretne vásárolni, igénybe venni. Szintén meghatározó információforrás az ismerősök, rokonok ajánlása (17,7%) és

a közösségimédia-felületek (11,7%). Látható tehát, hogy az internetnek és az internetes felületeknek meghatározó szerepük van a tájékozódásban, információkeresésben.

A szakértői interjúk során hangsúlyos narratívaként jelent meg az internettel és közösségimédia-oldalakkal kapcsolatban, hogy egyrészt a szépmíves mesterek nem rendelkeznek a megfelelő kompetenciákkal, ismeretekkel a munkájuk bemutatásához, népszerűsítéséhez, különösen a közösségimédia-felületeken, ami, mint a fenti adatok mutatják, az elsődleges informálódási felület a lakosság körében.

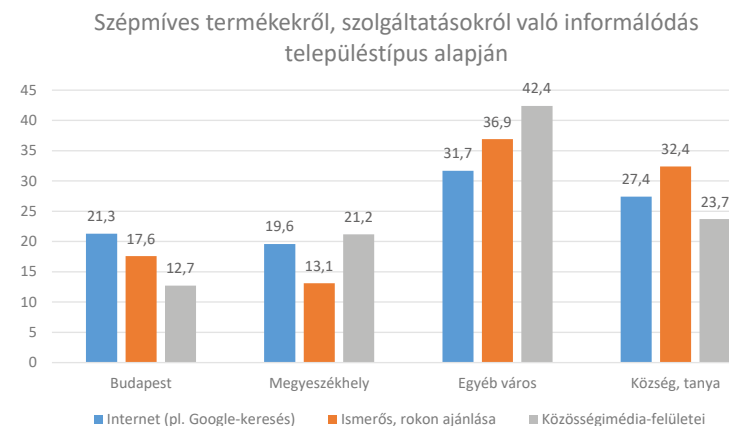
„Én úgy gondolom, talán az életkor is, hogy mi nem beleszülettünk (a technikai eszközök korába – a szerk.). Mai nap már az óvodás nyomkodja az okostelefont és egyebeket, és hipp-hopp kommunikál a közösségi oldalakon, az egy teljesen más műfaj, és az nekünk gyenge pontunk.” (Szakértő)

Másrészt pedig problémaként azonosították, hogy az online felületekre bárki felteheti a termékeit, és kézműves terméként árulhatja őket annak ellenére is, hogy nem a hagyományos technikákkal készült. A szakértők szerint a laikusok nem tudnak különbséget tenni a hagyományos technológiával készült termékek és az egyéb módon készültek között, ami tovább nehezíti a szépmíves mesterek boldogulását.

„Sajnos az a veszély fennáll, hogy bármilyen, tehát hogy bárkik felkerülhetnek, és nem mindig az értékes. Tehát nem mindig lehet különválasztani, és a laikus látogató nem tudja ezt megkülönböztetni.” (Szakértő)

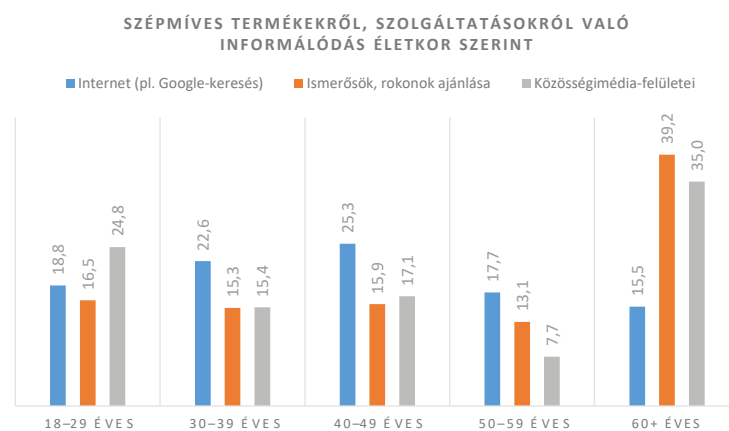
Látható tehát, hogy a lakosság elérésének módja az internetes felületeken történő megjelenéssel valósítható meg a legkönnyebben, minden felmerült kritika és nehézség ellenére is. Fontos azonban kiemelni, hogy a szépmíves mesterek úgy érzik, hogy az ezeken a felületeken való megjelenés kihívást jelent számukra, nem tudnak kellő magabiztossággal eligazodni ezen tevékenységekben.

„Mindig abhoz szoktam hasonlítani, hogy régen is a nagy festők mellett volt, aki kvázi menedzselte, és itt is nagy szükség lenne arra, hogy mondjuk, most a modellek jutottak eszembe, hogy a modellnek is van portfóliója, és valaki segít neki abban, hogy eljusson a megfelelő helyre. Itt is nagyon szükséges, mert az alkotó az alkot. Tehát ő nem is biztos, vagy sokkal szerényebb, vagy sokkal más jellegűbb a habitusa is, hogy önmagát jól el tudja adni, na így tudnám a legjobban megfogalmazni, hogy nem is biztos, hogy magát úgy tudja menedzselni.” (Szakértő)

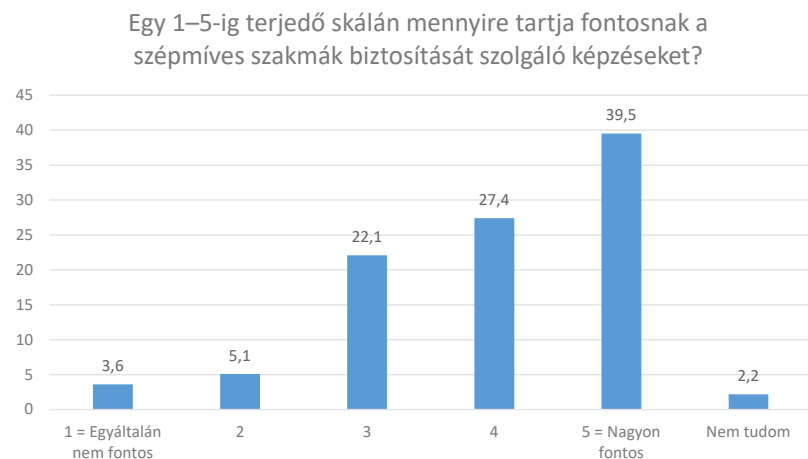
7. ábra | Szépmíves termékekről, szolgáltatásokról való informálódás településtípus alapján (N=999, %) / Forrás: Századvég

Ahogy a fenti ábrán is látható, a fővárosban élők legnagyobb arányban az interneten keresztül tájékozódának, ha szépmíves mesterek termékeit, szolgáltatásait szeretnék megvásárolni. A megyeszékhelyen élők és az egyéb városban élők körében a közösségi média felületei a legmeghatározóbb potenciális információforrások. A községben, tanyán élők körében pedig az ismerősök, rokonok ajánlása a legjellemzőbb.

8. ábra | Szépmíves termékekről, szolgáltatásokról való informálódás életkor szerint (N=1000, %) Forrás: Századvég

Az internetről legnagyobb arányban a 40–49 évesek (25,3%) és a 30–39 évesek (22,6%) tájékozódnak. Ez az információforrás a legkevésbé az 50–59 és a 60 éves vagy idősebb korosztály körében jellemző.

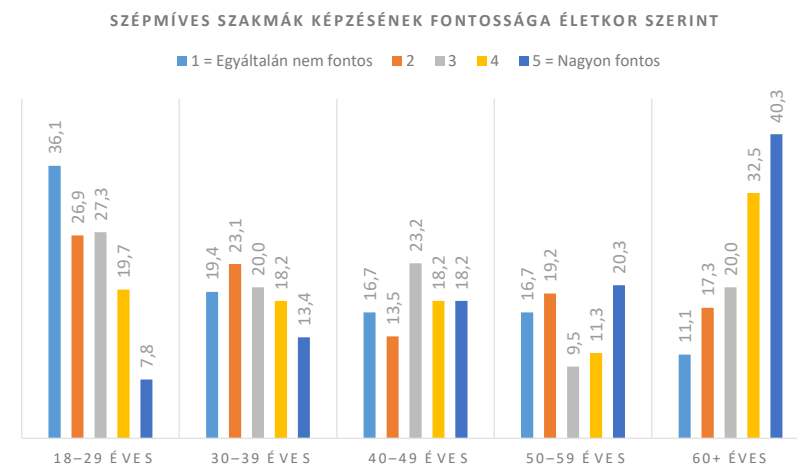
9. ábra | Szépművészetek képzésének fontossága (N=1000, %) / Forrás: Századvég

Az ismerősök, rokonok ajánlásait leginkább a 60 éves vagy idősebb korosztály tekinti információforrásnak (39,2%). Őket követik a 18–29 évesek (16,5%) és a 40–49 évesek (15,9%).

A közösségi média felületeiről való tájékozódás a 60 éves vagy idősebb és a 18–29 éves korosztály körében a legjellemzőbb.

Az adatok alapján a lakosság fontosnak tartja a szépművészetek képzését: 39,5 százalékuk nagyon fontosnak tartja, 27,4 százalékuk pedig a skála 4-es értékét jelölte. Nemek szerinti megoszlást tekintve az látható, hogy a nők nagyobb arányban tartják fontosnak ezen szakmák oktatását, mint a férfiak. A nők 57 százaléka, a férfiaknak pedig 43 százaléka nagyon fontosnak tartja.

Az életkor növekedésével egyre fontosabbnak tartják a szépművészetek oktatását. A 18–29 éves korosztály 7,8 százaléka tartja nagyon fontosnak az ilyen típusú képzések biztosítását, míg a 60 éves vagy idősebb korosztály 40,3 százaléka. A szépművészetek képzését a 18–29 és a 30–39 éves korosztály tartja a legkevésbé fontosnak. Ez az eredmény összecseng a szak-

10. ábra | Szépművészetek képzésének fontossága életkor szerint (N=999, %) / Forrás: Századvég

értői interjú tapasztalatával, miszerint a fiatalok körében nem népszerűek a szépművészetek, nem vonzó számukra ez a pálya.

A fiatalokhoz kapcsolódóan kiemelték az interjúk során, hogy jellemzően szükségből tanulják ki a szakmát, hiányzik a belső motiváció. Megtélésük szerint nem látják a fiatalok, hogy mik lehetnek az egyes szépművészetek szépségei, emiatt a tanulás során sem motiváltak, nem látják a kihívásokban rejlő lehetőségeket.

„Különböző területeken vannak szakképzésben részt vevő ismerőseim, barátaim, hát ők is azt látják, hogy sokszor nemcsak a hozzáállás hiányzik belőlük, többnyire az van, hogy szükség miatt, kényszerből tanulnak meg egy szakmát, nem pedig azért, mert valami fantasztikus dolog a fával dolgozni, és hogy milyen kihívásokat rejthet, mondjuk, annak a megmunkálása, vagy a fém vagy az eszterga, hogy mi mindent tud ő megcsinálni ügyes kézzel.” (Szakértő)

Az oktatáshoz kapcsolódóan hangsúlyosan jelent meg az a narratíva, mely szerint a szépművészetek képzését át kellene alakítani, mert jelenleg nincs megfelelő lehetőség a szakmák kitanulására. A jelenlegi képzési rendszerben kevésnek érzik a gyakorlati órák számát, nem tartják elegendőnek a szakmák tényleges kitanulásához.

Irodalom

Tanulmány

Bánhidyné dr. Szlovák Éva – Makó Ferenc – Janák Katalin (2003).

Az OKJ korszerűsítése az európai uniós csatlakozás figyelembevételével.

Moduláris képzés – kompetencia tanúsítás. Budapest.

Összefoglaló

Kutatásunkban a kézműves szakképzések európai mintáinak vizsgálatára – különös tekintettel a társadalmi és gazdasági kihívásokra - valamint a külföldi jogyakorlatok és a hazai helyzet feltárására törekedtünk.

A kézművesség történelmi szerepe jelentős volt a társadalmak fejlődésében, a tudás mesterről tanítványra szállt, a középkori céhek pedig szabályokat hoztak a minőség és etikai normák betartására. Az ipari forradalom és a globalizáció jelentős változásokat hozott, de a 21. században több európai ország is erőfeszítéseket tett a szakmák hagyományainak megőrzése érdekében. Desk research és a nemzetközi benchmark módszer mellett kvantitatív és kvalitatív adatfelvételt is alkalmaztunk. A külföldi képzési intézmények és jogyakorlatok vizsgálata során különböző országok szakképzési rendszereit elemeztük, melyek különböző képzési időtartamokat és oktatási kultúrákat mutattak. A technológiai fejlődés hatásai az oktatásra is kiterjedtek, ami lehetővé tette a hagyományos technikák mellett a modern korhoz való kapcsolódást. A társadalmi és gazdasági igények, kihívások elemzése során megállapítottuk, hogy a kézműves foglalkoztatottak száma csökkenő tendenciát mutat, ami új szakemberek képzését teszi szükségessé. A szépműves szakmákkal kapcsolatos társadalmi viszonyulások vizsgálatára rámutatott, hogy a lakosság nagy része fontosnak tartja a kulturális örökségvédelmet és a szépműves szakmák ismeretét. A fiatalok körében azonban kevésbé ismertek ezek a szakmák, ami a szakmák népszerűsítését és utánpótlásának biztosítását teszi szükségessé. Kutatási eredményeink azt mutatják, hogy a szépműves szakképzés fontos szerepet játszik a nemzeti kulturális örökség megőrzésében. A kihívások ellenére számos jogyakorlat bizonyítja, hogy a kézművesség oktatása és gyakorlása továbbra is értékes lehetőségeket kínál a társadalmi és gazdasági fejlődés számára.

Summary

The aim of our research was to examine European patterns of craft vocational training, with a particular focus on the social and economic challenges, and to identify good practices abroad and the situation in Hungary.

Craft has historically played an important role in the development of societies, with knowledge passed from master to apprentice and medieval guilds establishing rules to ensure quality and ethical standards. The industrial revolution and globalisation have brought significant changes, but in the 21st century many European countries have made efforts to preserve craft traditions.

In addition to desk research and the international benchmarking method, we used both quantitative and qualitative data collection. We analysed foreign training institutions and good practices in vocational education and training systems in different countries, showing different training durations and educational cultures. The impact of technological developments has also been felt in education, allowing the integration of traditional techniques with modern ones. An analysis of social and economic needs and challenges has shown that the number of people employed in the craft sector is decreasing, which requires the training of new professionals. An analysis of social attitudes towards crafts showed that a large part of the population considers the protection of cultural heritage and knowledge of crafts to be important. However, young people are less familiar with these professions, which calls for their promotion and the provision of new skills. Our research shows that training in crafts plays an important role in the preservation of national cultural heritage. Despite the challenges, a number of good practices show that the teaching and practice of craft continues to offer valuable opportunities for social and economic development.

A BUDAPESTI KISKÉPZŐ
ÉS ELŐDINTÉZMÉNYE,
A BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROSI
IPARRAJZISKOLA

NAGY BARBARA

**A budapesti Kisképző és elődintézménye,
a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola**

Bevezetés

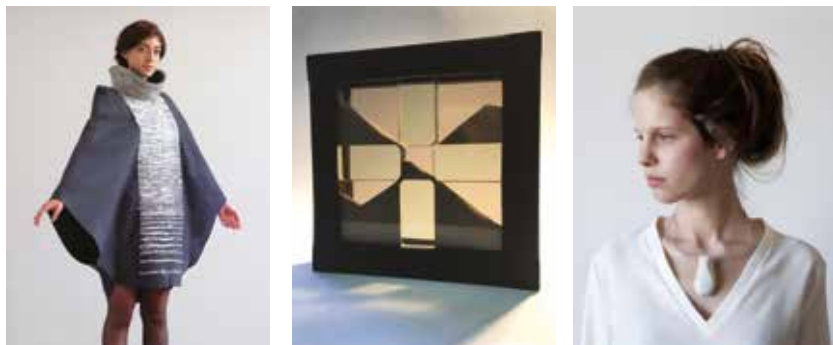
Az elmúlt időszakban Kisképzőként ismert és emlegetett Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Kollégium, a Magyar Képzőművészeti Egyetem gyakorlóiskolája hosszú idő óta a hazai közép fokú művészeti képzés egyik fontos központja. Az intézmény jelenleg országos beiskolázási körrel 10 különböző képző- és iparművészeti szakma középszintű oktatását biztosítja a 9–13. évfolyamon. A fennállása során számos alkalommal átszervezett, nevet és fenntartót váltó iskola a történetét a 18. századra, közel 250 éves múltra vezeti vissza, így Magyarország legrégebbi eredetű állami művészetoktatási intézménye.¹ A 2016/2017. tanévtől az intézmény szakgimnázium, ahol a tanulók divat-stílus és jelmeztervező, festő, fotográfia, grafika, kerámia, mozgókép, ötvös, szobrász, textilműves és üvegműves szakosztályon a 9–12. évfolyamon ún. párhuzamos képzésben, a 13. évfolyamon pedig szakmai oktatásban vehetnek részt² (1–3. ábra). Az érettségi utáni, felnőttek számára meghirdetett és államilag finanszírozott művészeti szakmai képzések jelenleg ugyancsak széles választékban érhetők el az iskolában.³ A Kisképzőben – a szakmai kerettantervek előírásának is

1 Katona 2020. 40. Kovács 1938. 9–14. Marx 1955. 13–25.

2 <http://kiskepzo.hu/index.html> (utolsó letöltés: 2014. május 11.)

3 A felnőttoktatásban tanulható szakmák a 2024/2025. tanévben egészültek ki a szépműves – festő, fém-, szobrász, valamint az üveg szépműves – képzésekkel.

megfelelően, függetlenül attól, hogy melyik szak diákja – valamennyi tanuló számára továbbra is kötelező a rajz- és a művészettörténet tantárgy.⁴

1. ábra | Moldován Dorottya Tekla: Egyedi öltözék (vizsgamunka). Felkészítő tanár: Kiss Katalin – Vereczkey Szilvia, 2018, gyapjúfilc, ezüstszál, varrás. Fotó: Makáryné Fodor Éva, Forrás: Kisképző

2. ábra | Révész Nikolett: Az idő négyszöge. Felkészítő tanár: Kecskés Krisztina, 2017, ragasztott síküveg, 23x23x4,2 cm. Fotó: Kecskés Krisztina, Forrás: Kisképző

3. ábra | Claris Hanna: Nyakék – Alternatíva ékszerkollekció (vizsgamunka). Felkészítő tanár: Kaintz Regina, 2017, porcelán, ezüst, vegyes technika, hosszúság: 20 cm. Fotó: Doktor Melinda, Forrás: Kisképző

A hagyományok és a művészeti iskola ma

A változó keretek között, de – elődintézményei révén fennállásának kezdete óta – megszakítás nélkül működő iskolának jelenleg a 19. században speciálisan a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola (a továbbiakban: Székesfővárosi Iparrajziskola) számára tervezett és emelt iskolaépület ad otthont (4. ábra).

⁴ A Kisképzőben jelenleg zajló művészeti oktatási-nevelési gyakorlat strukturális sajátosságait, az iskolában működő 10 képző- és iparművészeti szakosztály munkájának jellemzőit és a szakmai tevékenységet megalapozó, támogató rajz- és művészettörténet-tanítás sajátosságait röviden a Magyar Iparművészet 2020-as számában foglaltam össze. Nagy 2020. 48–53.

4. ábra | Klösz György: Az Iparrajziskola épülete. Fortepan / Budapest Főváros Levéltára, XV.19.d.1.07.094

Az 1886 és 1946 között működő Székesfővárosi Iparrajziskola történetének kezdete a Ratio Educationis nyomán létrehozott városi rajziskolák alapításához és az iparosok (rajzi) képzéséhez kötődik. A 20. század elejétől, a műhelyoktatás bevezetésével megjelentek az intézményben a ma is oktatott művészeti szakmák elődei. Az intézmény számára Kauser József által tervezett és 1893-ban átadott – a budapesti Török Pál és a Lónyay utca sarkán álló – épület belső átalakítása, egyes műhelyek funkcióváltásának folyamata már ekkor megkezdődött. Ugyanitt azonban megőrződött az a rajzi, később mindinkább a szakmai, művészeti képzéshez kapcsolódó muzeális értékű tárgyegyüttes, amely az épület sajátos funkciójával szoros összefüggésben a művészetoktatási, pedagógiai gyakorlat, ezen keresztül pedig az iskola életének mai napig szerves részét képezi. Az épület tervezése során Vidéky János igazgató és az építész, Kauser József figyelembe vette a rajziskolai funkciót. Szem előtt tartották továbbá az akkor már hosszú ideje formálódó, a képzés során használt, vásárlással gyarapított, illetve a képzés ideje alatt keletkezett, a tanárok vagy a tanulók által készített tárgyak megfelelő elhelyezésének szükségességét. Bár a Székesfővárosi Iparrajziskola feladata első-

sorban az iparosok, valamint a segédek rajzi képzése és továbbképzése volt, az intézmény szerepe a gyakorlatban ennél kiterjedtebb volt, amennyiben fogadta a rajzolás iránt érdeklődő, nem iparos foglalkozásúakat és a nőket is.

Az iskola mai pedagógiai rutinját a szakmai innováció mellett a tradíció kézzel fogható jelenlétének kettőssége jellemzi. A 19. századi eredetű tárgyak, eszközök vagy műhelyek használata a napi gyakorlatban továbbra is fontos részét képezi a Kisképző művészetpedagógiai gyakorlatának. A materiális adottságok, valamint a nagyrészt korábbi diákokból álló szakmai tanári kollektíva speciális tudása és ismeretei az intézmény története és az épület iránt megnyilvánuló érdeklődést is magával hozta. Az elmúlt évtizedben ennek nyomán sor került az iskolában az első elődintézmények idejétől kezdve gyűjtött, felhalmozott és a tanítás során rendszeresen hasz-

5. ábra | Év végi kiállítás a Kisképzőben (festő szak). Forrás: Kisképző

nált vagy készített tárgyak hétköznapi használatból történő kiemelésére és Katona Júlia vezetésével gyűjteménnyé szervezésére.⁵ A gyűjtemény, utalva a Kisképző legkorábbi elődintézményére, a Schola Graphidis Budensisre, a Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény nevet kapta. A ma a gyűjtemény

5 Katona 2014. Katona 2020a.

6. ábra | Év végi kiállítás a Kisképzőben (rajzterem). Forrás: Kisképző

anyagát képező tárgyak megőrzésében, a grafikai anyag gyűjtésében, a rendszerezés és feltárás megkezdésében, valamint a rajztanítás korai jellegzetességeinek feldolgozásában Bodóczky István végzett úttörő munkát.⁶ A Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény megalapításával és az egymás után következő évfordulókhoz kapcsolódóan kezdetét vette az iskola történetének, az intézményben folyó rajzi, később mindinkább átalakuló művészeti képzés sajátosságainak, valamint az iskolában található muzeális értékű – gipszmin-ták, mintalapok, a mesterek és a tanulók által készített rajzok, iparművésze-ti és más – tárgyaknak a feldolgozása.⁷ Ez a jelenleg is tartó munka egészí-ti ki a korábbi, a 20. század közepén, illetve a 20. század második felében jórészt a jelentősebb évfordulók alkalmával kiadott évkönyvekben publikált intézménytörténeti jellegű ismertetőket⁸ és az iskola történetét diakronikus megközelítésben feldolgozó írásokat.⁹

A Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény az iskola életének szerves részét képezi. Az év végi kiállításon minden tanév végén sor kerül az intéz-

6 Bodóczky 2001.

7 Bodóczky 2020. Katona 2016. Katona 2018.

8 Nolipa 1955. Zombory-Moldován 1938.

9 Marx 1955. M. Kiss 1955. Maksay 1955a. Maksay 1955b.

mény tanulóinak nyilvános kiállítására (5–6. ábra), a kiállított rajzi munkák közül pedig a kiemelkedő vagy a módszertanilag érdekes tanulói munkák gyűjtemény számára történő kiemelésére. Az intézmény így a mai napig részt vesz a művészeti gyűjtemény gyarapításában, egyúttal a tanítás során használt munkák előállításában. A Kisképző napi gyakorlatában egyúttal egyre fontosabb szerepet kap az intézmény megnyitása a tágabb és szűkebb környezete felé. Az iskola az év végi kiállítás alkalmával, a tanév közben megrendezett, a nyílt nap hagyományos eseményén és jelentőségén túlmutató családi napon vagy az évek óta tartó részvételével a Múzeumok Éjszakája rendezvénysorozatán szervezi meg közösségét.¹⁰

A Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola

A Kisképző közvetlen előzménye, a Székesfővárosi Iparrajziskola előintézményeinek története a modern iskolarendszer kialakulásának, intézményesülésének gyökereihez, a társadalomban, politikában és iparban egyaránt jelenetős változásokkal járó 18. századhoz, valamint a felvilágosodás eszmerendszeréhez, Magyarországon pedig a Ratio Educationishoz köthető.¹¹ Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverése után a magyar oktatást a bécsi közoktatásügyi minisztérium alá rendelték, és bevezették a Leo Thun nevéhez fűződő Organisations Entwurfot, amelynek számos eleme a későbbi időszakban is meghatározó maradt. A magyar közoktatás széles körű, a rendszer egészére kiterjedő, azt a kisdédóvástól a felsőoktatásig felölelő, a tanügyigazgatás új szervezetét is kialakító nagyszabású reformra csak a kiegyezést követően, a dualizmus időszakában került sor, alapját pedig sok tekintetben az Eötvös József minisztersége (1867–1971) idején elfogadott 1868. évi XXXVIII. tc., a népoktatási törvény, valamint a Trefort Ágoston nevéhez fűződő 1883. évi XXX. tc. határozta meg, amelyek hatással voltak az akkor már hosszú idő óta működő iparrajziskolák szervezetének alakulására és a rajzoktatás gyakorlatára.

A dualizmus korának oktatáspolitikai és tanügyi reformjaival összefüggésben Magyarországon és Budapesten is megkezdődött az iparosok

szervezett szakoktatása.¹² Az 1868-as népoktatási törvény keretében előírt tankötelezettség az iparostanoncokat is érintette. Az 1883-ban elfogadott középiskolai törvény a gimnáziumról és a reáliskoláról rendelkezett ugyan, de előkészítése során – Eötvös József középiskolát korszerűsítő törekvéseivel összefüggésben – a szakoktatásban tanulók számára a gimnázium és a reáliskola alsó osztályaival kapcsolatban álló szaktanfolyamok szervezésének gondolata is felmerült.¹³ Közvetlenül az iparosok képzéséről a vizsgált időszakban először az 1872. évi VIII., majd az 1884. évi XVII. törvény, vagyis az ún. ipartörvények rendelkeztek, amelyek közül az 1872. évi törvény előírta a tanoncok iskoláztatását, és annak biztosítását a szülő helyett az iparos kötelelőségként határozta meg.¹⁴ Az iparos- és kereskedelmi tanonciskolák száma ezt követően jelentősen megnőtt a korszakban, majd nagy részük hamarosan szakirányú intézménnyé alakult át.¹⁵

A fenti, az iparostanoncok képzését szabályozó folyamatok kapcsán az 1880-as években a városi rajziskolákat is újjászervezték, és Budapesten létrehozták a Székesfővárosi Iparrajziskolát. Az 1886 és 1946 között Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola néven működő iskola előintézményeinek története a dualizmus idején már több mint százéves múltra tekintett vissza, és a Ratio Educationis rendelkezéseit követően, 1778-ban megalapított budai rajziskolához, a Schola Graphidis Budensishez és az 1788-ban indított Königl. Städtische Zeichenschule zu Pest nevű intézményhez kapcsolódott.¹⁶ A városi rajziskolák iparosképzésben vállalt feladatainak gyökerei és a művészeti képzés kezdetei ennek megfelelően a 18. századi céhes keretek között zajló iparosképzés és a városi rajziskolák történetében keresendők, és párhuzamai a Monarchia nagyobb városaiban található meg, de a kézenfekvő német és osztrák példák mellett az angol és skót kapcsolatok megjelenésével is számolni kell.¹⁷

12 Győriványi 2000. 101–131. Horváth 2006. 13–16. Nagy 1994.

13 Felkai 1984.

14 Horváth 2006. 13–16. Nagy 2002. 115.

15 Illyefalvi 1933.

16 Marx 1955.

17 Baldavári 2020. Bozsóky Krestyán 2005. Elfland 1990. Simon 1973.

10 Nagy 2023. 235.

11 Mészáros–Németh–(Pukánszky) 1999.

Rajziskolák a későbbi főváros területén tehát a 18. század óta működtek. Ezen Pest-Budán működő intézményeket szoros összefüggésben a kiegyezést követő időszak oktatásügyi reformjaival és az iparostanoncok képzése körüli kihívásokkal, az 1870-es években több hullámban iparrajziskolákká szervezték át.¹⁸ A munka a fővárosi tanács határozata alapján 1877-ben vette kezdetét, és eredményeként 1879-ben megnyitották az alsó iparrajziskolákat, valamint mellettük a továbbképzési céllal létesített felső iparrajziskolát, amely a Székesfővárosi Iparrajziskola közvetlen elődintézménye volt.¹⁹ Az iptartörvények nyomán hamarosan újabb átszervezésre került sor, amely nyomán az alsó iparrajziskolákat fokozatosan megszüntették, a felső iparrajziskolát átalakították, egyúttal felállították az első alsófokú ipariskolákat is.²⁰ A periódus végén, 1886-ban, a felső iparrajziskolából kialakított Székesfővárosi Iparrajziskola is megkezdte működését, és az 1890-es évek elején elfoglalhatta a budapesti Lónyay és az egykori Oroszlán utca sarkán álló épületét, amelynek tervezésekor nem csupán a rajziskolai funkciót, hanem a már akkor is értékes és azután tovább gyarapított gyűjtemény elhelyezésének igényét is figyelembe vették.²¹ Bár az iskola feladata elsősorban az iparosok, valamint a segédek rajzi képzése és továbbképzése volt, az intézmény fogadta a rajzolás iránt érdeklődő, nem iparos foglalkozásúakat, a műkedvelőket és a nőket is, így a művészeti nevelés magyarországi kezdeteihez is kapcsolódott, és más iparoktatási intézményekhez hasonlóan jelentős szerepet játszott a nők még mindig háttérbe szoruló művészeti nevelésének területén.²²

Az 1880-as években, párhuzamosan az intézmény szervezetének kialakításával, az iskolaépület programját is elkészítették. A Kauser József által tervezett iskolaépület megvalósítása azonban összefüggésben az iparrajz-

7. ábra | Fotó szakosztály, Képző- és Iparművészeti Gimnázium: A Képző- és Iparművészeti Gimnázium lépcsőháza, Budapest, Török Pál utca 1. 1961–1962. Budapest, Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Fotógyűjtemény és Médiatár, ltsz. 2015.008.001

8. ábra | Fotó szakosztály, Képző- és Iparművészeti Gimnázium: Épületbelső, a Képző- és Iparművészeti Gimnázium épülete, Budapest, Török Pál utca 1. 1953–1959. Budapest, Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Fotógyűjtemény és Médiatár, ltsz. 2015.009.036

9. ábra | Fotó szakosztály, Képző- és Iparművészeti Gimnázium: Épületbelső, a Török Pál utcai kapu, Budapest, Török Pál utca 1. 1950-es évek. Budapest, Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Fotógyűjtemény és Médiatár, ltsz. nélkül

iskolák többszöri átszervezése körüli teendővel, a tervezettnél tovább húzódtott. Az 1887-ben véglegesített, a „Kauser József műépítész és Palóczy Antal tanár úrral együtt tárgyalt és a felső iparrajziskola új épületének létesítésére vonatkozó újra kidolgozott az új teleknek megfelelő” épület csak 1893-ra készült el.²³ Az 1883-as első és az 1887-es átdolgozott tervezetben közös elem, hogy a tantermek mellett kiállítási terek kialakításával is számolt.²⁴ Az intézmény tulajdonában lévő, az oktatás során használt mintagyűjtemény és a Vidéky javaslatára 1879-ben alapított szakkönyvtár megfelelő elhelyezésére korábban is ügyeltek, ez az új épület esetében sem történt másként.²⁵

18 Áfra Nagy 1939. Mann 2002. 11. M. Kiss 1955. Pásztor 1972a. Pásztor 1972b. VIG 1932.

19 Mann 2002. 25.

20 Gööz 1886a. Gööz 1886b. Horváth 2006. Mann 2002. 11. M. Kiss 1955. Nagy 2002. 109–119. Pásztor 1972a. Pásztor 1972b.

21 Szerényi, 1987, 573. Az iskola szervezetének korai szakaszára, szervezetére és az épület kialakítására vonatkozó levéltári forrásokat az *Ars Hungarica* folyóirat 2020. évi számában mutattam be. Nagy, 2020b, 48–53.

22 Bicskei 2003. Fericsán 1999. Fliedl 1986. M. Kiss 1955. Maksay 1955a. Stöckl 2018. Vörös 2019

23 Budapest Főváros Levéltára. IV.1407.b VIII. üo. (103 KCS) (1883) Iparrajz iskola létesítése (Lónyay utca) (A továbbiakban: BFL IV.1407.b VIII.) 38611/1886 3883 VII.

24 A különböző funkciójú termek részletes bemutatása: Nagy 2020b.

25 BFL VIII. 106. 16121/1879 VIII.

1892-ben megkezdődött az építkezés, amivel a „sok munkának, sok fáradtságnak legszebb sikerét itthon csak nem régiben vivta ki Vidéky azzal, hogy évek óta kedvencz eszméje, melyért annyit buzgólkodott, agitált, végre meg fog valósulni”.²⁶ Az építkezés az 1892–1893. tanév végén a vége felé közeledett; „befejezésére és butorokkal való ellátására” várt.²⁷ A tanítás végül zavartalanul csak a kolerajárvány miatt elrendelt oktatási szünetet követően, 1894. január 15-én vette kezdetét.²⁸

Irodalom

- Áfra Nagy János (1939). *A magyar iparostanoncoktatás története*. Budapest.
- Árpácssy Gyula (1972). Pest városi iskoláinak fejlődése az 1850-es években. *Budapesti Nevelő* 8. 1. 3–16.
- Baldvári Eszter (2020). A hazai századfordulós művészet- és iparművészeti oktatás angol és skót kapcsolatai. In: Isó M. Emese – Juhász Gabriella – Kelecsényi Kristóf Zoltán – Sebestyén Ágnes Anna (Szerk.): *Opus Mixtum VI. A CentrArt Egyesület évkönyve* 227–239. Vác.
- Bicskei Éva (2003). Műkedvelés és professzionalizáció között. Nők képzőművészeti oktatásának intézményesülése az első világháborúig. *Korall*, 13. 5–29.
- Bodóczky István (2001). Mintakönyvek a művészi rajzoktatásban. Lapok a budapesti Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola archívumából. In: Köves Szilvia (Szerk.): *Rajztanítás a XIX. századi Magyarországon*, 7–9. Budapest.
- Bodóczky István (2020). A rajztanítás speciális jellege és módszertana a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola elődintézményeiben (1778–1886). *Ars Hungarica*, 46. 1. 7–18.
- Bozsóky Kresztján Ilona (2005). A temesvári iparoktatás kezdeteiről. Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyváradi Római Katolikus Püspökség.
- Efland, Arthur D. (1990). *A History of Art Education: Intellectual and Social Currents in Teaching the Visual Arts*. New York, London.
- Felkai László (1983). *Neveléstörténeti dolgozatok a dualizmus koráról*. Budapest.
- Felkai László (1984). Az 1883. évi középiskolai törvény létrejötte és jelentősége. *Pedagógiai Szemle*, 34,5, 431–437.
- Fericsán Kálmán (1999). *Ósi fának ága-boga. A magyar és a külföldi iparoktatás összehasonlítása. A középszintű iparoktatási szervezet kialakulása és fejlődése Magyarországon*. Budapest, Pécs.
- Fliedl, Gottfried (1986). *Kunst und Lehre am Beginn der Moderne. Die Wiener Kunstgewerbeschule 1867–1918*. Wien.

26 N. N. 457.

27 Vidéky 1893. 3.

28 Vidéky 1894. 3.

- Göőz József (1886a). Ipariskolák szervezése a fővárosban. *Néptanítók Lapja*, 19. 59. 465–466.
- Göőz József (1886b). Ipariskolák szervezése a fővárosban. *Néptanítók Lapja*, 19. 60. 473–474.
- Győriványi Sándor (2000). *A szakképzés története Magyarországon*. Budapest.
- Horváth Márton (2006). A hazai szakképzés és mérnöktanárképzés kultúrtörténete. In: Benedek András (Szerk.): *A szakképzés-pedagógia alapkérdései*, 13–30. Budapest.
- Illyefalvi I. Lajos (1933). *A közoktatásügy Budapesten a világháborút megelőző években*. Budapest.
- Katona Júlia (2014). *A Magyar Képzőművészeti Egyetem – Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola és Kollégium kulturális javainak gyűjteményre szervezése*. [Gyűjteményi koncepció, előkészítő tanulmány, kézirat]
- Katona Júlia (2016). Gipszminták a rajzoktatásban. *Ars Hungarica*, 42. 2. 157–167.
- Katona Júlia (2018). A tudás útja: A másolattól az eredetiig a Budapest Székesfővárosi iparrajziskola (1886–1945) egykori gipszgyűjteményének kutatása. *Művészet-történeti Értesítő*, 67, 1, 39–48.
- Katona Júlia (2020a). Amikor a múlt összeér a jelennel. *Magyar Iparművészet*, 4. 40–47.
- Katona Júlia (2020b). Minták után szabadon? Rajzoktatás a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskolában. *Ars Hungarica*, 46. 1, 19–30.
- Kelemen Elemér (1994). *Ezeréves a magyar iskola*. Budapest.
- Kelemen Elemér (1996). Iskolarendszer és társadalmi mobilizáció Magyarországon a 19–20. században. In: Balogh László (szerk.) *Iskola a magyar társadalom történetében. Konferencia a Magyar Tudományos Akadémián 1996. november 2.* Budapest. 47–59.
- Kosáry Domokos (1996). Az iskola a 18–19. századi magyar társadalom életében. In: Balogh László (Szerk.): *Iskola a magyar társadalom történetében. Konferencia a Magyar Tudományos Akadémián 1996. november 2.* Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest. 29–46.
- Kováts József (1938). Adatok a Székesfővárosi Községi Iparrajziskola történetéhez 1778–1879. In: Zombory-Moldován Béla (közvetette): *Budapest székesfővárosi községi Iparrajziskola évkönyve az 1937/38. tanévre*. Budapest. 9–14.
- M. Kiss Pál (1955). Az első évszázad. (Iskolánk fejlődése 1886-ig). In: Nolipa István Pál (Közzéteszi): *A 175 éves Képző- és Iparművészeti Gimnázium jubiláris évkönyve*, 25–48. Budapest.
- Maksay László (1955a). A fővárosi iparrajziskola (1886–1945). In: Nolipa István Pál (Közzéteszi): *A 175 éves Képző- és Iparművészeti Gimnázium jubiláris évkönyve*, 48–63. Budapest.
- Maksay László (1955b). Az iskola története a felszabadulás óta. (A Képző- és Iparművészeti Gimnázium kialakulása). In: Nolipa István Pál (Közzéteszi): *A 175 éves Képző- és Iparművészeti Gimnázium jubiláris évkönyve*, 63–83. Budapest.
- Mann Miklós (1996). Oktatáspolitikai és iskola a 19–20. században. In: Balogh László (Szerk.): *Iskola a magyar társadalom történetében. Konferencia a Magyar Tudományos Akadémián 1996. november 2.* Budapest. 60–68.
- Mann Miklós (1993). *Kultúrpolitikusok a dualizmus korában*. Budapest.
- Mann Miklós (1996). Oktatáspolitikai a dualizmus korában. In: *Magyarországról és Európáról*. Budapest. 78–86.
- Mann Miklós (2002). *Budapest oktatásügye 1873–2000*. Budapest.
- Mann Miklós (2003). A modern polgári oktatási rendszer kiépülése és ellentmondásai *Iskolakultúra*, 13. 6–7. sz. 59–62.
- Marx István (1955). Az iskola alapításának története. In: Nolipa István Pál (Közzéteszi): *A 175 éves Képző- és Iparművészeti Gimnázium jubiláris évkönyve*, 13–25. Budapest.
- Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla (1999). *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Budapest.
- N. N. (1891). Vidéky János. *Vasárnapi Újság*, 38. 457.
- Nagy Barbara (2020a). Hagyomány és megújulás útján. Művészetoktatás a Képző- és Iparművészeti szakgimnáziumban *Magyar Iparművészet*, 27. 4. 48–53.
- Nagy Barbara (2020b). Az iparrajzoktatás keretei. A Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola szervezete és épülete. *Ars Hungarica*, 46. 1. 31–40.
- Nagy Barbara (2023). A budapesti Kisképző; egy nyitott iskola és hagyományai. Művészet, rajzitanítás, gyűjtemény a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola utódintézményében. In: Bajzáth Angéla – Csányi Kinga – Győri János (Szerk.): *ONK 2023. Absztraktkötet. Elkötelezettség és rugalmasság: a neveléstudomány útjai az átalakuló világban* 235. Budapest.
- Nagy Péter Tibor (1994). *Szakoktatás és politika*. Pomáz.
- Nagy Péter Tibor (2002). *Hajszálcsovek és nyomáscsoportok. Oktatáspolitikai a 19–20. századi Magyarországon*. Budapest.
- Nolipa István Pál (1955). *A 175 éves Képző- és Iparművészeti Gimnázium jubiláris évkönyve*. Budapest.

Pásztor József (1972a). Budapest elemi nevelés- és oktatásügyének helyzete, előzményei és új feladatai az egyesítéskor. *Budapesti Nevelő*, 8. 2. 3–15.

Pásztor József (1972b). Budapest nevelés- és oktatásügye 1873–1896 között. *Budapesti Nevelő* 8. 4. 21–32.

Simon Endre (1973). *Az iparoktatás története Szombathelyen*. [Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem, kézirat]

Stöckl Claudia (2018). A művészet és az élet egyesítése. Nők az iparművészetben. In: Boreczky Ágnes – Vincze Beatrix (szerk.): *Reformpedagógia és életreform – recepciós tendenciák, intézményesülési folyamatok*, 28–47. Budapest.

Szterényi József (1897). *Az iparoktatás Magyarországon*. Budapest.

Vidéky János (1893). *A fő- és székvárosi községi iparrajziskola tudósítványa az 1892–93. tanév végén*. Budapest.

Vidéky János (1894). *A fő- és székvárosi községi iparrajziskola tudósítványa az 1893–94. tanév végén*. Budapest.

Vig Albert (1932). *Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben különösen 1867 óta*. Budapest.

Vörös Katalin (2019). Női hangok a Magyar Iparoktatásban az első világháború időszakában. In: Ács Marianna – Czeferner Dóra – Pusztalvi Henriette – Takács Zsuzsanna Mária (szerk.): „Asszonyoknak igen sokat kell tudni...” *Új kutatások a nőnevelés történetéről*, 95–11. Pécs.

Zombory-Moldován Béla (1938). *Budapest székesfővárosi községi Iparrajziskola évkönyve az 1937/38. tanévre*. Budapest.

Összefoglaló

A Budapesten található, hosszú története során számos alkalommal átszervezett, a magyarországi középfokú művészeti nevelésben 2016 óta művészeti szakgimnáziumként működő Kisképző (MKE – Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Kollégium) Magyarország legrégebbi állami művészetoktatási intézménye. Az intézmény közvetlen elődje az 1886 és 1946 között Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola néven működő, elsősorban az iparosok rajzi képzésében és továbbképzésében részt vállaló iskola volt. A Székesfővárosi Iparrajziskola szervezetének kialakításával párhuzamosan 1892 és 1893 között megépült a Kauser József által tervezett impozáns, a Lónyay és a Török Pál utca sarkán álló iskolaépület, amely ma a Kisképző otthona.

Az eredetileg rajziskolai funkcióra emelt épület a 20. század elejétől fokozatosan kialakuló műhelyrendszerrel gazdagodott, ahol az eredeti gyűjteményi állományára épülő, az idők során a tanári és tanulói munkákkal folyamatosan bővülő Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény is helyet kapott. A jelenleg az intézményben folyó középszintű művészeti szakmai nevelés, bár jelentős átalakuláson esett át a 20. század második felében, számos ponton ma is kötődik a 18–19. században gyökerező hagyományaihoz, köztük a kvázi múzeumfunkcióhoz is kapcsolódó nyitott iskola és műhely jellegével. A gyakorlatban ez a kiállítások és a gyűjtemény fontos szerepének továbbélését jelenti a Kisképző jelenlegi nevelési gyakorlatában, és leginkább látványos eleme az iskola rendszeres megnyitása annak szűkebb és tágabb környezet felé.

Summary

Located in Budapest and having been reorganised several times in its long history, the “Kisképző” (MKE - Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Kollégium) is Hungary’s oldest state art education institution, having been involved in secondary art education in Hungary as a vocational art secondary school since 2016. Its immediate predecessor was the Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola, which operated between 1886 and 1946, primarily as a school for the training and further training of industrialists in drawing. The “Kisképző” is still in operation in the school building built in the early 1890s for the Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola, designed by József Kauser. The building, originally built as a drawing school, has been enriched by a system of workshops that gradually developed from the beginning of the 20th century and preserves the museum-like objects first used, collected and made for drawing and later for art education.

SZAKMÓDSZERTAN
RÉGEN ÉS MA –
A SZÉPMÍVES KÉPZÉS
RAJZOKTATÁSÁNAK
FRISS TAPASZTALATAI

SZABÓ FRANCISKA

Szaktudomány régen és ma – a szépművészet képzés tanításának friss tapasztalatai

Források bemutatása

Bár a képzéseket szabályozó programkövetelményekben¹ nem jelenik meg a tanítás szakmák szerinti differenciálása, intézményünk úgy döntött, hogy a dokumentumban meghatározott kereten belül a szakmához igazítva súlyozzuk a tantárgyi követelményeket. Amikor megkaptam a felkérést a szépművészet képzésben a szobrász és a festő szakmák számára a tanításra, akkor az első feladatomban a rendelkezésemre álló források áttekintését, rendszerezését és újak keresését határoztam meg.

A Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium muzeológiai jelentőségű tárgy- és dokumentumanyagokkal rendelkezik az intézmény tanításának történetéből egészen napjainkig, így az első feladatom az volt, hogy intézményen belül igyekezzem feltárni, hogy milyen forrásokra támaszkodhatok, ha a 19. század végi városépítészeti fellendüléshez köthető díszítőművészeti szakemberek képzésének módszertanát szeretném valamennyire megismerni. Ebben elsősorban Bodóczy István és Katona Júlia munkássága volt segítségemre. A források megismerése és módszertani beépítése ellenére a jelen képzés nem azt tűzi célul, hogy egy korábbi tanítási gyakorlatot teljességgel rekonstruáljon (hiszen az azóta eltelt idő teljességgel átalakította az építőipari és sok tekintetben a díszítőművészeti szakmákat is), hanem sokkal inkább, hogy a díszítőművészeti szakmák tanítását nagyobb súllyal vezesse vissza a középfokú művészeti képzési palettába.

¹ <https://akkreditalvizsgaztatas.ikk.hu/programkovetelmenyek>
(utolsó mentés: 2024. 01. 20.)

Eredeti diákrajzok

Az intézmény tárgy- és dokumentumanyagát, a Schola Graphidis Művészeti Gyűjteményt (továbbiakban Gyűjtemény) Katona Júlia, a Gyűjtemény vezetője hét egységbe sorolta. Ezek közül a Grafikai Gyűjtemény volt az első, amelyhez fordultam, hogy átnézzem, milyen díszítőművészeti oktatáshoz köthető diákrajzokat őrzünk. Fontos megjegyezni, hogy az intézmény történetében számos alkalommal változott a szakoktatás törvényi kerete, így először iparostanoncok rajzoktatása volt a fókuszban, majd később, a 20. század elején vált a rajzoktatás mellett egyes szakmák szakmai oktatása is az iskola profiljává. A mai szakgimnáziumi forma elődje (líceumként, majd szakközépiskolaként), melyben a szakma mellett közismereti oktatás is zajlik, 1946-tól került bevezetésre.

A diákrajzok önmagukban csak keveset árulnak el a korabeli oktatás módszertanáról. A kezdetektől fogva a kézművesipar fellendítését szolgálta a kötelezően bevezetett rajzoktatás, s tudható, hogy a legkorábbi évektől kezdve a különböző szakmák más-más tanmenet (elsősorban mintalapok) szerint dolgoztak.² A rajzoktatás vertikális differenciálódásának követ-

keztében egymásra épülő tanfolyamokról is beszélhetünk, illetve az elemi iskolákban elsajátított ismeretek is befolyásolták a tanmeneteket. 1904-től egyre több szakma oktatása is megkezdődik iskolánkban, így az előbb említett dátum után készült rajzok esetében azt is meg kell vizsgálni, hogy valamelyik rajztanfolyam vagy a szakmai képzés keretei között készült-e. Az 1886-os évben létrejött a külön iskolatípust jelentő Székesfevárosi Iparrajziskola, amely 1945-ig működött. 1946-tól, a közismereti oktatás bevezetésétől kezdve a rajzoktatás még megőrizte némileg a szakmai profilokhoz igazított jellegét, de sokkal nagyobb hangsúllyal került be a tanmenetekbe a képzőművészeti szemlélet és a szocialista realizmus kiszolgálását megalapozó akadémista rajzmódot.

Iskolánk kb. 13 000 tételes rajzi archívumában (Grafikai Gyűjtemény) kb. 400 olyan munkát találtam, amely díszítőművészeti stúdiumok előkészítéséhez vagy esetleg díszítőművészeti szakmai tervezőmunkához köthető. Ezeket a későbbiek során csoportosítottam, és ez alapján kezdtek körvonalazódni azok a módszertani egységek vagy tanegységek, amelyekre építve a rajz tantárgy kétéves tanmenetét megterveztem. A diákrajzok többsége (pár korai példától eltekintve, amelyek az 1800-as évek elejére vagy az 1840–50-es évekre datálódhatnak³) főként az 1886–1945 közötti időszakból származik.

1. Ábra |
Erős György: Plasztikus dísz (é. n.),
Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény
– Grafikai Gyűjtemény. ltsz. 9829, felvételt
készítette: Bodóczky István / Szabolics Imre

2. Ábra |
Karpf Frigyes: Ornamentika,
1883, Schola Graphidis
Művészeti Gyűjtemény –
Grafikai Gyűjtemény. ltsz. 10289,
felvételt készítette:
Bodóczky István / Szabolics Imre

2 Marx 1955. 18.

3 Ezekből publikált példák: Katona 2020. 21, 23–24.

Mintalapok, mintakönyvek

A diákmunkák mellett az intézmény kb. 1200 darabos⁴ mintalap- vagy mintakönyv-gyűjteménye (Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény – Régi Könyvgyűjtemény) volt még az a terület, amelyben reméltem, hogy bőséges forrásanyaghoz juthatok. Katona Júlia, a Gyűjtemény vezetője rendelkezésemre bocsátotta a teljes digitalizált állományt, amelyből összesen hetven olyan tételt találtam, amely a képzés tematikájához szorosabban köthető. Ezekből pedig körülbelül tíz olyan tétel van, amelyet a tanmenetbe be is tudtam emelni. Ezek közül is szeretném kiemelni Vidéky János szerkesztésében a Módszeres rajzoktatás⁵ című háromrészes⁶, összesen 14 füzetet tartalmazó munkát, mely nemcsak az iskolánk történetében egy jelentős mérföldkő, hanem Vidéky (aki 1879–1900-ig iskolánk igazgatója is volt) munkája országos és európai terjesztés mellett jelent meg, vezérfonalat adni a korabeli szakoktatáshoz.⁷ A rajzoktatás 20. század eleji reformját Magyarországon egyszerre két különböző áramlat is befolyásolta. Egyrészt egy nemzetközi trendhez igazodva a mintalapok másolását részben elkezdte felváltani a látvány utáni rajz, s ez a tanmenetek átdolgozását indította el, másrészt a nemzeti motívumkincs módszeres feltárása mellett egy magyaros stílus kialakítása szintén átszűrődött az oktatásba. Ezt az állapotot rögzíti az 1911-es, háromkötetes Böhm János-munka, a Szabadkézi rajzoktatás, mely kéziratban található meg a Régi Könyvgyűjteményünkben.

Bár iskolánk és a Magyar Képzőművészeti Egyetem mintakönyvállománya⁸ feltehetően számos további forrásanyagot biztosított volna, a könnyű hozzáférhetőség miatt az archive.org honlapon publikált, elsősorban angol nyelvű könyvállományból is dolgoztam. Itt találtam meg olyan munkákat, amelyekből a fent említett forrásokon kívül merítettem. Míg Armstrong (1895) munkája százötven lapon keresztül mutatja be az egyre összetettebb

motívumokat, és számos kurzus felépítését javasolja a tanulók céljai és felkészültsége alapján, addig Jackson (1913) kötete az ornamentika fejlődéstörténetét és típusait (elveit és alapvetéseit) dolgozza fel sokkal inkább elméleti megközelítésből. Meyer (1920) nagyszabású munkája pedig a korszak harmadik típusú munkájához tartozik: rendszerezni kívánja a díszítőmotívumokat befoglaló formájuk vagy a motívumok szerint (kör, sokszög, négyzet stb. vagy pl. oroslán, sas stb.), aszerint, hogy milyen felületen alkalmazzák őket (pl. oszlop- és pilaszterfők), illetve egy külön egységet szentel a használati tárgyakkal. Meyer munkája nemcsak a rajzoktatáshoz, hanem a művészettörténet stílustani kitekintéséhez is kiváló forrásnak bizonyult.

3–4. ábra | A római Pantheon portikuszának oszlopfője, D’Espouy (1895), és ennek másolása szürke lapra pasztellceruzával

Gipszminták

A mintalapok mellett a 19. század második felétől kezdve gipszöntvények is segítettek, illetve egészen korlátozott formában a mai napig is segítik a rajzoktatást. Az öntvények eredetileg a művészettörténet jelentős épületeinek másolatai (vagy azok múzeumban őrzött töredékeinek másolatai, majd azoknak mára sokadlagos öntvényei), melyek terjesztése katalógus-

4 Katona 2020. 20.

5 Vidéky 1887.

6 I. rész. Mértani rajz. 4 füzet. II. rész. Szabadkézi rajz kezdők számára. 2 füzet. III. rész. Szabadkézi rajz haladók számára. 8 füzet.

7 A mű Librairie des Imprimeries Réunies párizsi kiadónál jelent meg, német és francia nyelven is.

8 Katona–György 2010.

kon keresztül behálózta szerte Európát. Ezek az épületek és épületrészletek sokszor mintakönyvekben is megjelennek, így egyes díszítőmotívumokat rajzi feladatként változatosan lehet alkalmazni (vonalrajz, plasztikus mintalapmásolás, öntvény rajzolása látvány alapján vonalrajzban, öntvény rajzolása látvány alapján tónusokkal, plasztikusan).

Rekonstruálható-e a 19. századi módszertan?

Számtalan kérdést vet fel a rajzoktatás módszertanának rekonstrukciós kísérlete. Elsősorban nehéz lenne kiválasztani, melyik tanév lenne a rekonstruálásra a legalkalmasabb, hiszen egy folyamatosan változó, élő módszertani szövevből egy adott pillanatban felvett keresztmetszet nem biztosítja azt a gazdag forrást, mintha inkább egy korszak oktatásmódszertanát igyekszünk megérteni. Másodsorban annak ellenére, hogy számos forrás áll rendelkezésünkre (mintalapok, órarendek, sőt, tanmenetszerűen beköltött reprezentatív rajzgyűjtemények), ezek a vizsgált, 1886–1945 közötti időszakban elszórtak. Kiindulhatunk a mintalapok leírásaiból, vagy akár az összegző munkák módszertani bevezetőiből, amelyek például még a kéztartást és a ceruzafogást is szabályozzák⁹, de a tanári korrektúra tartalmát, az oktatás során elhangzottakat nehéz rekonstruálni.

Végül felmerül a kérdés, hogy cél-e a módszertani rekonstrukció, ha nem a historikus szemlélet vezérel minket, hanem egy mai hiányszakma oktatásának rajzi támogatása? Az általam tanított festő és szobrász szépművészi képzés rajzoktatása inkább csak támaszkodik iskolánk és a díszítőművészeti szakmák oktatásának hagyományaira, bővítve az aktuális módszertani palettát.

Módszertan

Kifejezetten a szépművészi képzésre alkalmazva, a fenti források megvizsgálása mellett öt módszertani egységet állapítottam meg. Érdemes megjegyezni, hogy a mai szakmai és vizuális környezet, az ismeretszerzés folyamata és lehetőségei olyan változatos, ingergazdag közeget eredményeznek, ami nem hasonlítható össze a századforduló feltételezett viszonyaival. Ennek megfe-

lelően a mai szépművészi képzés rajzi programjának kialakításakor igyekeztem a változatos módszertan kialakítására, mivel az a fajta monotonitástűrő nem feltételezhető, és nem is biztos, hogy ennek az egyedüli fejlesztése célravezető lenne a jelen körülmények között.

1. Kézügyesítő gyakorlatok

Feltételezve, hogy az érettségi utáni két éves középfokú szakmai oktatásba felvett tanulók szakmai múltja és felkészültsége, vagyis a rajzban való jártassága igen heterogén, fontosnak tartom, hogy olyan feladatok vezessék be a rajzoktatást, amelyek egy alapvető eszközhasználatot, egyfajta kézügyesítést céloznak meg. Ezekhez Böhm János és Vidéky munkáiban találtam megfelelő feladatokat, de a legtöbb rajzi mintalapgyűjtemény ilyen jellegű feladatokkal kezd. Ebben a feladatcsoportban gondolkodtatott el leginkább, hogy mely lapokat kellett körzővel és vonalzóval szerkeszteni, és melyek voltak a szabadkézi rajzolásra kitalálva. Vidéky lapjaiban találunk példát a rajzi segédeszközök használatára nevelő gyakorlatokra is.

2. Másolás

Kijelenthető, hogy a 19. század végén a rajzoktatás elsődleges módszertana a másolásra helyezte a legnagyobb hangsúlyt. Ennek megfelelően igyekeztem olyan mintákat alkalmazni, amelyek a mai szakmai környezetben is tanulsággal szolgálnak, illetve továbbra is alapvető készségeket fejlesztenek. Olyan mintalapokat választottam, ahol a másolás módszeressége, a rajzolás lépései is nyomon követhetők (Armstrong, 1895). Ezáltal nemcsak egy mintát lehet megismerni, és a kézügyességet, arányérzékletet fejleszteni, hanem alapvető stratégiát lehet bemutatni, hogyan kell a nagy arányok felvázolásából kibontani a részarányokat, majd a részformákat. Mivel a minták szinte mind tükörszimmetrikusak, különös szerepet kap a manuális képességek erősítése. Jellemző, hogy az egyik irányban könnyen megrajzolható ív szimmetrikus párja sokkal több odafigyelést igényel, mivel nem esik kézre. Természetesen a képzés során olyan másolási feladatok is előfordulnak, amelyek más-más fókuszot követnek. Kiemelt célom, hogy a másolás ne egy automatizált folyamat legyen, hanem egy értő és értelmező lépéssor. A bemutatott diákrajzok ugyanannyi idő alatt készültek el, ami ilyen formában láthatóvá teszi a rajzo-

⁹ Armstrong 1895. 21.

lás lépéseit, ugyanakkor arra is rávilágít, hogy a képzés elején nagyon eltérő felkészültséggel és rajzolási sebességgel dolgoznak a tanulók.

A másolás célja hagyományosan nemcsak az arányérzék vagy a kézügyesség fejlesztése volt, hanem sokkal inkább a korszak ízlése elsajátításának eszköze, a motívumkincsben való jártasság megszerzése.

3. ábra | Diákrajzok Armstrong 16. táblája alapján (Szabó Dorottya Sára, Skaliczki Boglárka, Gyáni Levente, Kelemen Dénes rajza)

Eredeti diákrajz bemutatásával másoltattam olyan egyszerű motívumokat is, amelyek már a plasztikai érzéket és a tónusképzést fejlesztették egyszerűre. A mintalapok minden esetben valamilyen sokszorosító grafikai eljárással készülnek, így azok másolása nem tud olyan bepillantást adni egy-egy rajztechnikába, mint egy eredeti rajz.

3. Szerkesztés

Az ornamentikaszerkesztés két szempontból is fontos feladattípus: egyrészt meg tudjuk mutatni ezeken keresztül a díszítőmotívumok gerincét alkotó geometrikus hálót, ezáltal könnyebben rajzolhatók, méretezhetőek és sorolhatók, másrészt a legnehezebb feladat, az ornamentikatervezés felé megnyit egy eszköztárat. A rajzoktatás eszközeire jelen tanulmányban nincs módomban kitérni, de érdemes megjegyezni, hogy a mai szemüvegen keresztül a szerkesztett minta és a szabadkézi rajz között sokszor elmosódik a határ, és ebből a távlatból néha fejtörést okoz, hogy az egyes mintalapokat eredetileg hogyan másolták, vajon szabadkézzel, vagy a mértani rajzokhoz használt

eszközökkel? Szerencsére vannak olyan mintalapok (Vidéky, 1887), amelyek ebben a tekintetben adnak némi eligazítást, de a gyakorlat azt mutatja, hogy a szerkesztett ornamentikák rekonstruálása és tanítása igen komoly előkészítést igényel.

4. Látvány utáni rajz

A látvány utáni rajz rendkívül összetett folyamat, és még amellet is jelentős szerepe van a módszertanban, hogy hagyományosan valószínűleg ez kapott a legkisebb szerepet, ha egyáltalán kapott (ez erősen függ attól, hogy melyik évtizedet vizsgáljuk). A gipszmodellek alkalmazása az oktatásban a mai napig megmaradt, bár jelentősége igen lecsökkent. A látvány utáni rajzolás során az egyik legnehezebb rajzi feladattal találjuk szembe magunkat: a térbeli látványt kell egy sík felületre lefordítani. A látvány utáni rajzolás több szempontból is fontos lehet: például a természeti formák esetén meg lehet vizsgálni azt a folyamatot, ahogyan egy organikus formából ornamentika lesz, ezáltal belepillanthatunk a díszítőmotívumok evolúciójába, és később a tervezéshez adnak biztos alapot. Ugyanakkor az évszázadok vagy az antik díszítőmotívumok esetén évezredek alatt kidolgozott plasztikus díszítőmotívumok megismerése gipszöntvényeken keresztül a legideálisabb. A látvány utáni rajzolás egyik legfontosabb tanulsága, hogy a szobrász szépívesek képesek legyenek a rajzolt mintát plasztikává lefordítani, és ennek a visszaját is: plasztikus formát síkban megjeleníteni. Mivel gyakori, hogy egy rekonstrukciós helyzetben csak fotó, esetleg rajzolt dokumentáció áll rendelkezésre, ezért erre a képességre a szobrászoknak mindenképpen szükségük van. Ugyanakkor azt is érteniük kell, hogy az egyes plasztikus díszítőmotívumok a különböző fényviszonyok mellett hogyan fogják tagolni vagy hangsúlyozni az adott falfelületet.

5. Tervezés

Mivel a szépíves képzés azt célozza, hogy a képzésben részt vevő tanulók a második év végére képesek legyenek önálló díszítő feladatokat elvégezni, az azt feltételezi, hogy nemcsak a történelmi példákban tudnak eligazodni (amit a stílustanfókuszú művészettörténet-tantárgy is támogat), vagy meglévő mintákat tudnak adott környezetre alkalmazni, hanem tervezési

feladatokat is el tudnak látni. A tervezés természetesen a legösszetettebb feladat, melyhez ismerni kell az adott épített környezetet, a díszítőművészet hagyományait és megoldásait. Célom, hogy a műhelymunkát támogató rajzi képzés során végigvitt feladattípusok erre az összetett szakmai kihívásra is felkészítsék a tanulókat.

Lépték

A módszertan részét képezi az is, hogy a rajzok mekkora méretben készülnek. Mivel a díszítőművészeti motívumok az épített környezetben kell hogy érvényesüljenek, nagyobb léptékben fordulnak elő, mint ahogyan a mintalapokon szerepelnek. A tanulási folyamathoz, az ornamentika szerkezetének, szabályrendszerének megismeréséhez azonban kisebb méretben célszerű dolgozni. A másolásakor a minta mérete adott, de mivel az eredeti mintalapokat csak digitalizálva tudjuk bevonni az oktatásba, így azok eredeti mérete relativizálódik. A rajzfeladat meghatározása közben tehát az is egy szempont, hogy az adott mintalapot a nyomtatott mérettel azonos méretben kell-e másolni, vagy a léptékváltás is feladat-e? A képzés során a léptékváltás szükséges.

Munkaforma

Azt feltételezzük, hogy hagyományosan a munkaforma nem volt változatos, egy tanuló egy rajzon dolgozott. Mivel a szépművészet szakmákban a gyakorlatban szinte mindig csapatban kell dolgozni (vagy alá-fölé rendelt helyzetben a megrendelő és a tervező mellett, vagy mellérendelő helyzetben egy „brigádban”), igyekszem a kooperatív tanulásban rejlő előnyöket beépíteni a képzésbe, és változatos munkaformákkal megtörni a hagyományosan monoton módszertant. Emiatt páros és csoportos feladatokat is beillesztetem a tanmenetbe.

Az oktatás szakmódszertani változásai

Az alábbi táblázatba gyűjtöttem össze néhány olyan összetevőt, amely a módszertant meghatározza, és amely mentén össze lehet hasonlítani, hogy a 19–20. századi pedagógiai gyakorlat miben tért el a mai megközelítéstől.

	19. századi módszertan	21. századi módszertan
források	mintakönyvek, mintalapgyűjtemény, gipszöntvények (korábbi diákmunkák)	mintakönyvek, mintalapgyűjtemény, gipszöntvények, korábbi diákmunkák
kurzus/tanfolyam módszertani változottsága	egymásra épülő (nehezedő) mintalapok másolása egy kurzuson keresztül (monoton módszertan)	egymásra épülő (nehezedő) mintalapok másolása egy tanegységen keresztül (változatos módszertan)
munkaforma	(valószínű) egyéni munkaforma	változatos munkaforma, kooperatív tanulás
másolás léptéke	másolási feladatok meghatározott méretben	másolási feladatok változatos méretben
eszközök	rajzeszközök (szerkesztéshez: körző, vonalzó, lénia)	rajzeszközök mellett a technikai képalkotás és sokszorosítás változatos eszközei

Összegzésként elmondható, hogy a 19. századi módszertan bár alapos kutatómunkával nagy százalékban rekonstruálható lenne, a festő és szobrász szépművészet szakmák számára a 21. századi rajzoktatás nem célozza meg a teljes történeti módszertani hűséget. A modern képalkotási és sokszorozó technológiák nemcsak a mindennapokba, hanem a rajzoktatásba is begyűrűztek, s meggyőződésem, hogy ezeket ki kell használni a szépművészet rajzoktatás során is. Oktatóként figyelemmel kell lennünk a mindenkori vizuális kultúrára és arra a hatalmas változásra, amely az információfeldolgozás során keletkezett az 1880-as évek óta. A szépművészet rajzoktatásnak, még ha egy visszafelé tekintő jellege is van, a leendő szakembereknek a kortárs közegben kell helytállniuk.

Irodalom

Armstrong, Charles (1895). *Cusack's freehand ornament. A text book with chapters on elements, principles, and methods of freehand drawing, for the general use of teachers and students.* London <https://archive.org/details/cusacksfreehand00armsrich/page/n7/mode/2up> (utolsó letöltés: 2024. 01. 20.)

Bodóczy István (2020). A rajztanítás speciális jellege és módszertana a Székesfővárosi Iparrajziskola elődintézményeiben (1778-1886).

In: *Ars Hungarica*, 46. 2020/1. Budapest 7–18.

Böhm János (1911). *Szabadkézi rajzoktatás* (kézirat)

D'espouy, Hector (1895[?]). *Architektonische Einzelheiten der Antike* (Berlin, Bruno Hessling Buhhandlung für Architektur und Kunstgewerbe)

Jackson, Frank G. (1913). *Lessons on decorative design.* London <https://archive.org/details/lessonsondecorat00jackuoft/page/iv/mode/2up> (utolsó letöltés: 2024. 01. 20.)

Katona Júlia (2020). Minták után szabadon? Rajzoktatás a Budapesti Székesfővárosi Iparrajziskolában. In: *Ars Hungarica* 46. 2020/1. Budapest 19–30.

Katona Júlia (2017). *Az ékítményes formanyelv. Ékítménytan, mintakönyvbhasználat, forma- és stílusértékesítési kísérletek.* (doktori disszertáció)

Katona Júlia – György Judit (2010). *Díszítmények és ideák vonzásában. A Magyar Képzőművészeti Egyetem díszítőművészeti könyvtárakgyűjteménye.* Budapest Képző- és iparművészeti munkatárs (Festő szépművész) programkövetelmény Képző- és iparművészeti munkatárs (Szobrász szépművész) programkövetelmény <https://akkreditaltvizsgaztatas.ikk.hu/programkovetelmenyek> (utolsó letöltés: 2024. 01. 22)

Marx István (1955). Az iskola alapításának története. In: *A 175 éves Képző- és Iparművészeti Gimnázium jubiláris évkönyve.* 13–25.

Meyer, Franz Sales (1920). *A handbook of ornament.* New York. <https://archive.org/details/handbookoforname00meyeruoft/handbookoforname00meyeruoft/mode/2up?q=ornament+meyer> (utolsó letöltés: 2024. 01. 20.)

M. Kiss Pál (1955). Az első évszázad. (Iskolánk fejlődése 1886-ig). In: *A 175 éves Képző- és Iparművészeti Gimnázium jubiláris évkönyve.* 25–48.

Owen Jones (2019). *Ornamentika.* Budapest

Szabó Franciska (2019). *Mintalapoktól az élő modellekig. Az alakrajzoktatás változásai a magyarországi középfokú szakmaoktatás kezdetétől napjainkig, különös tekintettel a mai módszertani lehetőségekre.* (doktori disszertáció) <https://mke.hu/>

res/szabo_franciska_disszertacio_dla2019_01_0.pdf (utolsó letöltés: 2024. 01. 20.)

Vidéky János (1887). *Módszeres rajzoktatás.* I–III. kötet. Párizs.

Összefoglaló

A Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium egyedülálló intézmény, hiszen Magyarországon ez az egyetlen rajzoktatási intézmény, mely az 1778-as alapítása óta (többszöri átszervezés után) folyamatosan működik. A közel 250 év alatt felhalmozódott szakmai tudás, módszertani segédanyag, mintalapok és eredeti diákrajzok lehetővé teszik, hogy bepillantást nyerjünk a vizuális művészetek szakoktatásának történetébe. A Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium a Hauszmann Alapítvány felkérésére és vele együttműködésben a 2023/24-es tanévben iskolázta be első évfolyamos szépművészeti képzését szobrász szépművész, festő szépművész, fémművész és üveg szépművész szakokra. Az újonnan induló szépművészeti képzés alapja, hogy a 19. század második felének oktatásmódszertanáig kíván visszanyúlni, mely időszakban a díszítő festészet, szobrászat és egyéb rokon alkalmazott művészeti ágak is virágoztak. Tanulmányomban a szakmai képzés alapozó tantárgyait mutatom be a tapasztalataimon keresztül. A rajz – mint gyakorlati tárgy – esetében elsősorban a tanmenet kialakításához használt forrásanyagot kívánom bemutatni, illetve azt, hogy milyen módszertan mentén lehet a százötven éves mintalapokhoz reményeim szerint autentikusan visszanyúlni, illetve kortárs módon újragondolni ezek alkalmazását a mai technológiai környezetben, illetve milyen egyéb módszertani eszköztár áll rendelkezésünkre a szépművészeti képzés rajzoktatásának kidolgozásában.

Summary

The Secondary School of Visual Arts is a unique school, as it is the only art education institution in Hungary that has been continuously operating since its establishment in 1778. The accumulated professional knowledge, methodological materials, plates, and original student drawings over nearly 250 years allow us to have an insight into the history of drawing methods. At the request of the Hauszmann Foundation and in collaboration with

them, the Secondary School of Visual Arts enrolled its first-year students for the academic year 2023/24 in the program for traditional crafts, specializing in sculpting, painting, metalworking, and glass art. The curriculum of the newly launched program for traditional crafts aims to get inspired by the teaching methods of the late 19th century, a period when decorative applied arts flourished. In my recent paper, I introduce the supplementary or foundational subject of professional training based on my experiences. Regarding Drawing, as a practical subject, I primarily aim to introduce the source materials, I used in curriculum development. At the same time I explore the methodology how to include the 150-year-old plates in drawing classes. Additionally, I discuss how to reconsider their application in today's technological environment and what other methodological tools are available for the (re)development of drawing education in the program for traditional crafts.

A KÖTET SZERZŐI

ERHARDT GÁBOR

Építésztervezői praxisa mellett tanít a Mathias Corvinus Collegium Építészet és emlékezet műhelyének vezetőjeként, illetve rendszeresen publikál az orszagepito.net internetes folyóirat felelős szerkesztőjeként.

HORVÁTH ORSOLYA

Jogász-közgazdász. A Századvég Konjunktúrakutató Zrt. Oktatási és Innovációs Üzletágának vezetője. A felsőoktatáshoz, doktori képzéshez kapcsolódó jogi-stratégiai területtel, majd kutatás-fejlesztési projektek előkészítésével és egyetemi innováció menedzsmenttel 2016 óta foglalkozik. Kollégáival primer kutatásokkal is támogatják az oktatás-képzés fejlesztését, a felsőoktatás és kutatás versenyképességének növelését, a hazai innovációs ökoszisztéma megerősítését.

KATONA JÚLIA

Művészettörténész muzeológus, kutató, kurátor, jelenleg az Iparművészeti Múzeum tudományos titkáráként és kutatási projektvezetőjeként, valamint a Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Szakkollégium muzeális gyűjteménye, a Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény vezetőjeként dolgozik. Szakterületei kutató művészettörténészként: 19–20. századi építészettörténet, iparművészet, a művészeti oktatás története, az iparoktatás története, gipszgyűjtemények, mintakönyvgyűjtemények, ornamentikatörténet, ornamentikaelmélet. Szakterületei muzeológusként: múzeumi informatika, integrált múzeumi gyűjteménykezelő rendszerek, digitalizálás, folyamatkezelés. Az ICOM Magyarország elnökségi tagja, az NKA Múzeumok Kollégiumának tagja, a Michael Culture Association elnökségi tagja, a KIM Kultúráért Felelős Államtitkárság Múzeumi Főosztálya megbízásából múzeumi informatikai szakfelügyelő.

KISS ZOLTÁN KÁROLY

Jogász, a Miniszterelnökség vezető-kormányfőtanácsosa, a Szerzői Jogi Szakértő Testület és a Magyar Szerzői Jogi Fórum Egyesület tagja. Fő területe a vizuális és az audiovizuális művek jogi, különösen szerzői jogi és közteherviselési szabályozásának kutatása. Kb. kétszáz, a témába vágó szakkönyv, könyvfejezet, tanulmány, monográfia és cikk szerzője.

MENICH DÓRA

Szociológus. A Századvég Konjunktúrakutató Zrt. Oktatási és Innovációs Üzletágának senior kutatója, a Magyar Szociológiai Társaság tagja. Kutatási területe a szakképzés, a duális képzés, valamint a kortársak közötti iskolai online zaklatás.

NAGY BARBARA

Művészettörténet, történelem szakokon végzett, pályáját művészettörténet-tanárként kezdte a budapesti Kisképzőben (Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Kollégium) amelynek 2017 és 2022 között művészeti, szakmai igazgatóhelyettese volt. A Kisképző mellett jelenleg a Ludwig Múzeum Múzeumpedagógiai Módszertani Központjának munkatársa, valamint az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Intézetének PhD-hallgatója. A művészettörténet-oktatáshoz kapcsolódó feladatok – művészettörténet-érettségi tételkészítő bizottsági tagság, a művészettörténet-tanítás szakmódszertanának oktatása – mellett kutatása középpontjában a dualizmus kori művészeti nevelés, az iparrajzoktatás, valamint a korszak iskolaépítészete, elsősorban a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola intézménye áll.

SZABÓ FRANCISKA

Korán elkötelezetté vált a képzőművészet iránt, így a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola (ma: Szakgimnázium) után a Magyar Képzőművészeti Egyetem festőművész és vizuális nevelőtanár szakán tanult, ahol 2011-ben szerezte meg a diplomáit. Mivel egyszerre tartotta fontosnak a gyakorlati képzettség mellett az elméleti felkészültséget is, az ELTE bölcsészkarán a képzőművészetrel párhuzamosan esztétikát tanult. 2010-től máig pedagógusként dolgozik volt középiskolájában, melynek 2013–2017-ig szakmai igazgatóhelyettese volt. 2015–2020-ig a Magyar Képzőművészeti Egyetem Anatómia Tanszékén oktatott, 2019-ben az intézmény Doktori Iskolájában DLA-fokozatot szerzett. Jelenleg a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen óraadó tanár. Művész tanárként fontosnak tartja, hogy az oktatás mellett a festőművészetre is fókuszáljon. Számos szakmai elismerés mellett 2020–2022-ben Derkovits Gyula-ösztöndíjban részesült.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

A

Aachen 39
 Ács Marianna 116
 Áfra Nagy János 110, 113
 Ágotai Lajos 24, 33
 Ahmad, Noorlila 24, 33
 Akadémosz 5
 Alexa Zsolt 38, 47, 53
 Amerikai Egyesült Államok 48
 Amszterdam 49
 Anglia 85
 Annavölgy 16-18
 Annavölgyi Oktatási Központ 16, 17
 Armstrong, Charles 124, 126–128, 132
 Árpássy Gyula 113
 Arts and Crafts mozgalom 48, 54
 Ashbee 40
 Ausztria 86

B

Baldavári Eszter 109, 113
 Balogh László 114, 115
 Bánhidyné dr. Szlovák Éva 84, 98
 Barta Judit 61, 70, 76
 Bauhaus 40, 41, 53
 Baumgarten Sándor 39
 Benjamin Franklin College 48, 141
 Bicskei Éva 110, 113
 Bodó Gergely 65, 76
 Bodóczky István 107, 113, 121, 123, 132
 Bojta Amina 3, 13, 18
 Bologna 39
 Boros Ildikó Laura 74
 Boyd, F. 46, 53

Bozsóky Krestyán Ilona 109, 113
 Böhm János 124, 127, 132
 Braunschweig 52, 53
 Budai Királyi Palota 31
 Budapest 18, 23, 25, 28, 30, 33, 48, 53,
 54, 76, 77, 98, 101, 103, 105, 108, 109,
 111–117, 132, 137
 Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola
 23, 28, 33, 101, 103–105, 108–110,
 112–115, 117

C

Cambridge 39,
 CATT-módszer 83,
 Cimprich, Bernadine 43, 54
 Claris Hanna 104
 Cohen, Linda M. 42, 53
 Covid-járvány 44
 Csehország 86
 Csillag György 77
 Czeferner Dóra 116

D

D'Espouy, Hector 132
 Darabos Edit 31
 Dénes Eszter 53
 Dessau 40
 digitalizáció 38, 43-45, 47, 52,
 Dóczy Gergely 7, 10
 Doktor Melinda 104

E

Efland, Arthur D. 113
 egri Gárdonyi Géza Színház 73

Eötvös József 108, 109, 116
 Erdélyi Mór 31
 Erhardt Gábor 37, 136
 Erős György 122
 Észtország 83
 Európai Szakképzési Centrum 87

F

Felkai László 109, 113
 Ferenc József, I. 25
 Fliedl, Gottfried 110, 113
 Franciaország 84, 88
 Fericsán Kálmán 110, 113
 FSZEK Budapest Gyűjtemény 25, 30

G

Düsing, Gustav 52, 53
 Gamard, Elisabeth Burns 41, 53
 Gera Lajos 25
 Gerrit Rietveld Academy and Sandberg
 Institute, Amszterdam 49, 53
 Ghiami, Zenab 46, 54
 Gilbreath, Brad 43, 53
 globalizáció 81, 98
 Gottermayer Nándor Könyvkötői Intézete
 31, 32
 Göőz József 110, 114
 Gropius, Walter 40
 Gyáni Levente 128
 Gyertyánfy Péter 65, 77
 György Judit 132
 Györgyi Géza 31
 Győriványi Sándor 109, 114

H

háromdimenziós másolat 70
 Hartmann Gergely 49, 53
 Hauszmann Alajos 13–17, 23, 33
 Hauszmann Alapítvány 4–7, 13–17, 24, 26,
 33, 133
 Hauszmann-villa 16, 17
 Haystack Mountain School of Crafts
 Benjamin Franklin College 47
 Herczegh Zsigmond 39
 Hollandia 49, 85
 Hootsmans Architects 49, 53
 Horváth Márton 109, 110, 114
 Horváth Orsolya 81, 136
 HUNGART Vizuális Művészek Közös
 Jogkezelő Társasága Egyesület 71
 Hunyady Márton 52
 Hutvágner Zsófia 30

I

Illyefalvi I. Lajos 109, 114
 ipari forradalom 44, 81, 98
 Iparművészeti Múzeum 21, 23, 24, 26, 28,
 30, 31–33, 136
 iparosképzés 29, 109
 Iparrajziskola (lásd: Budapest Székesfővárosi
 Iparrajziskola)
 Isó M. Emese 113

J

Jackson, Frank G. 125, 132
 Janák Katalin 98
 Jánovszki Tamás 4
 Jeney Lajos 53
 Jones, Owen 132

- Juhász Gabriella 113
 Jungfer Gyula 31, 32
- K**
- Kagawa, Takahide 46, 54
 Kaintz Regina 104
 Karpf Frigyes 123
 Katona Júlia 23, 33, 106, 111, 121, 122, 124, 132, 136
 Kauser Jakab 30
 Kauser József 44, 110–112, 117
 Kelecsényi Kristóf 113
 Kelemen Dénes 128
 Kelemen Elemér 114
 Képző- és Iparművészeti Gimnázium 111, 114, 115, 132
 Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium 6, 7, 13, 17, 103, 112, 117, 121, 133, 136, 137
 Keszei Barbara 53
 kézműves szakképzés 81, 98
 Kim, Tae-Yeol 43, 53
 Királyi Palota 15, 31
 Kisképző 6, 7, 13, 14, 17, 26, 44
 Kiss Zoltán Károly 59, 137
 Klösz György 105
 Kosáry Domokos 114
 Kováts József 103, 114
 Kristof, Amy L. 42, 53
 Kulcsár Attila 60, 77
- L**
- Lechner Ödön 25, 39
 Lee, Juyoung 46, 54
 Legfelsőbb Bíróság 71, 73
 Lengyelország 85
 Leo Thun 108
- Lethaby 40
 Lettország 84
 Litvánia 84
 Lónyay utca 105, 110–112
 Lovay Zsuzsanna 31
- M**
- Hacke, Max 52, 53
 M. Kiss Pál 114, 132
 Magyar Építész Kamara 70
 Magyar Képzőművészeti Egyetem 5, 7, 10, 13, 17
 Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottsága 27
 Magyarország 7, 14, 28, 37, 40, 48, 54, 103, 108, 112–117, 124, 132, 133
 Makó Ferenc 98
 Makovecz Imre 41, 54
 Maksay László 107, 110, 115
 Mann Miklós 115
 Martin, Sandra Horne 42, 54
 Marx István 103, 107, 109, 115, 122
 Mathias Corvinus Collegium 52, 136
 mesterségkataszter 26, 29
 Mesterségkutatás-projekt 25, 26
 Mészáros István 108, 115
 Meyer, Franz Sales 125, 132
 Miyazaki, Yoshifumi 46
 modern kor 54, 86, 98
 modernizmus 38, 41, 44
 Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Campus 48
 Moldován Dorottya Tekla 104
 MOME Ground 49
 Morris 40
 Museum für angewandte Kunst 24
- Múzeumok Éjszakája 108
 műipar 23, 24, 28, 29–34
- N**
- Nagy Barbara 103, 115, 137
 Nagy Károly (I. Károly) 39
 Nagy Péter Tibor 115
 Németh András 39, 54, 108, 115
 Németország 84
 nemzeti kulturális örökség 82, 98
 nemzeti tervvagyon 76
 Nichols, Brooke 43, 53
 Nógrádi-Kerekes Margit 31
 Nolipa István Pál 114, 115
- O, Ö**
- OKJ 14, 98
 Olaszország 85, 87
 Organisations Entwurf 108
 Oroszlán utca 110
 Országgyűlés 13, 30, 34
 Országgyűlési Múzeum 30, 34
 Oxford 39
 örökségvédelem 26, 89, 90, 98
- P**
- Palóczy Antal 111
 Pandur Ildikó 31
 Párizs 39, 124, 133
 Park, Bum-Jin 46, 54
 Pártos Gyula 25
 Pásztor József 115, 116
 Pauli Murray College 48
 Penland School of Crafts 47
 plágium 65
 Portugália 82, 83
- programkövetelmények 121
 Ptk. 72, 73
 Pukánszky Béla 39, 54, 115
 Pusztafalvi Henriette 116
- R**
- Rabb Donát 47, 53
 rajzoktatás 1108, 114, 118, 121, 122, 124, 126–128, 131–133
 Rákóczi tér 30
 Ratio Educationis 104, 108, 109
 Rétay és Benedek Műipari Intézet 33
 Réti Mónika 37, 54
 Révész Nikolett 104
 Riga 87
 Római Birodalom 38
 Roslan, Samsilah 46, 54
 Rozsnyai József 30
- S**
- Sanda István Dániel 40, 54
 Schola Graphidis Budensis 106, 109
 Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény 23, 106, 107, 111, 112, 122, 123, 124, 136
 Schreck Ákos 38, 47, 53
 Sebestyén Ágnes Anna 113
 Simon Endre 109, 116
 Sisa József 30
 Skaliczki Boglárka 128
 Spanyolország 82, 83, 87
 Stern, Robert A. M. 48
 Stöckl Claudia 110, 116
 Studio Paulien Bremmer 49, 53
 Study Pavilion 52, 53
 Svájc 85, 86

Sz

Szabó Dorottya Sára 128

Szabó Franciska 121, 132, 133, 138

Szabolics Imre 123

Századvég 89, 90, 92, 93, 95-97, 136, 137

Szelényi Gyula 25

szépmíves szakmák 11, 13, 14, 17, 81-84, 86,

88, 89, 91-93, 96-98, 131

szerzői jog 59-70, 74, 76, 77, 137

SZJSZT 60, 67, 70, 73, 74, 76, 77

Sztálin, J. V. 41

Szterényi József 110, 116

Szulovszky János 28, 33

T

Takács Zsuzsanna Mária 116

Tamáska Máté 37, 54

Tandor Ottó terem 30, 34

Technische Universitat, Braunschweig 52

Tennessee, Carolyn M. 43, 54

Terdik Szilveszter 33

Thék Endre 31

Török Pál utca 111, 112

Trefort Ágoston 108

Tsunetsugu, Yuko 46, 54

Tyrväinen, Lisa 46, 54

Ü

Üllői út 25

üvegművesség 81, 86

V

Van de Velde, Henri 40

Varga Virág 52

Victoria and Albert Museum 24

Vidéky János 33, 105, 115, 116, 124, 133

Vig Albert 110, 116

Vörös Katalin 110, 116

W

Wales 85

Weimar 40

Weinwurm Antal 31

Yale egyetem 48

Yusli, Nurul Ain Nabilla Mohd 46, 54

Z

Zaremohzzabieh, Zeinab 46, 54

Zombory-Moldován Béla 107, 114, 116

Zipf, Catherine W. 40, 54

Zugligeti út 49

Tartalomjegyzék

DÓCZI GERGELY Köszöntő	5
VASSNÉ BOJTA AMINA Újraindítottuk a szépművészeti szakmák hazai oktatását	11
Bevezetés	13
Összefoglaló	17
Summary	18
KATONA JÚLIA Mesterségkutatás. Az Iparművészeti Múzeum kutatási projektje	21
Bevezetés	23
A projekt célja és kutatási kimenetei	26
A kutatócsoport	27
Az első év eredményei	27
Kutatási részterületek	29
Irodalom	33
Összefoglaló	33
Summary	34
ERHARDT GÁBOR Különleges építészeti igények felsőfokú művészeti oktatási intézményekben	35
Bevezetés	37
Az oktatás tereinek formálása: rövid iskolatörténet	38
Az oktatási terek környezetpszichológiája	42
Napjaink iskolaépítészete: elmélet	44
Napjaink iskolaépítészete: gyakorlat	48
Irodalom	52
Összefoglaló	54
Summary	55
KISS ZOLTÁN KÁROLY A rajzasztaltól az áttervezésig – az építészes tervező szerzői jogai és annak korlátozásai	57
Bevezetés	59
Az építészeti alkotások és azok terveinek szerzői jogi védelme	59
Az építészes tervező személyhez fűződő jogai	63
Az építészes tervező vagyoni jogai	68
Irodalom	76
Összefoglaló	77
Summary	77
HORVÁTH ORSOLYA – MENICH DÓRA Kihívások az európai kézműves oktatásban: multidiszciplináris vizsgálat	79
Bevezetés	81

A kutatás módszere	82
Külföldi képzőintézmények, jógyakorlatok	83
Társadalmi, gazdasági igények, kihívások	87
Szépművészeti szakmákkal kapcsolatos társadalmi viszonyulások és a szépművészeti mesterek tapasztalatai	88
Szépművészeti szakmákkal kapcsolatos ismeretek, viszonyulások	89
Irodalom	98
Összefoglaló	98
Summary	99
NAGY BARBARA A budapesti Kisképző és elődintézménye, a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola	101
Bevezetés	103
A hagyományok és a művészeti iskola ma	104
A Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola	108
Irodalom	113
Összefoglaló	116
Summary	117
SZABÓ FRANCISKA Szakmódszertan régen és ma – a szépművészeti képzés rajzoktatásának friss tapasztalatai	119
Források bemutatása	121
Eredeti diákrajzok	122
Mintalapok, mintakönyvek	124
Gipszminiták	125
Rekonstruálható-e a 19. századi módszertan?	126
Módszertan	126
1. Kézügyesítő gyakorlatok	127
2. Másolás	127
3. Szerkesztés	128
4. Látvány utáni rajz	129
5. Tervezés	129
Lépték	130
Munkaforma	130
Az oktatás szakmódszertani változásai	131
Irodalom	132
Összefoglaló	133
Summary	133
A kötet szerzői	136
Név- és tárgymutató	140
Tartalomjegyzék	146

HAUSZMANN
ALAPÍTVÁNY

BUDAPEST, 2024